

Uprava i sudstvo u Istri

od 1918. do 1945.

I. U P R A V A

1. OD PRIMIRJA U »VILLA GIUSTI« DO RAPALLSKOG UGOVORA (3. XI. 1918. — 12. XI. 1920.)

U jesen 1918. godine javljale su se sve češće pojave i sve očitiji znakovi raspadanja nekoć moćne habsburške monarhije. Krajem listopada bila je austro-ugarska vojska na talijanskom frontu u potpunom rasulu, naročito su otkazale poslušnost slavenske vojne jedinice, pa je 30. X. bilo zatraženo primirje. S komandom ove vojske u rasulu sklopili su primirje Talijani u ime antante dne 3. studenoga u »Villa Giusti« nedaleko Videma. Uslove primirja potpisao je šef generalštaba talijanske vojske, general Armando Diaz s jedne strane, a general Weber s druge strane. Prema tim uslovima zaposjela je talijanska vojska — u ime antante — u glavnom onu granicu, koja je bila označena u članu 4. poznatog »Londonskog pakta« od 26. IV. 1915.¹ U tom

¹ Prema uslovima primirja, linija, iz koje se imaju povući austrougarske vojne snage, ide od vrhunca Umbraila do sjeverno od Stilfskog sedla sljemenom Retskih alpa do izvora Adidže i Eisacka, preko Rescheņa i Brennera, te po visovima Oetza i Zillera, onda će zakrenuti prema jugu, preći će preko brda Toblach a i doći do tadašnje granice Karnijskih alpa, odakle će polaziti granicom do planina Trbiža, a onda vododjelnicom Julijskih alpa preko Prediljskog klanca, Mangarta, Triglava i vododjelnicom klanca Podbrdo, Podlasnice i Idrije, zatim u jugoistočnom pravcu prema Sniježniku, izuzev čitavu kotlinu Save s pritocima. Od Sniježnika spustit će se linija prema Primorju, tako da se Kastav, Matulji i Volosko nalaze na području, koje treba da a.-u. vojska evakuira. Linija je nadalje polazila tadašnjim administrativnim granicama Dalmacije, uključujući na sjeveru Lisaricu i Tribanj, a na jugu liniju, koja na obali počinje od rta Planka, a prema istoku polazi najvišim točkama visina, koje čine vododjelnicu, tako da u evakuirano područje spadaju sve doline i rijeke, koje se spuštaju prema Šibeniku, kao Čikola, Krka, Butinšnica i njeni pritoci. Linija obuhvaća sve otoke, koji se nalaze na sjeveru i na zapadu Dalmacije, Premudu, Silbu, Olib, Skardu, Maun, Pag i Vič na sjeveru, a do Mljeta na jugu, uključujući Svetac, Biševo, Vis, Hvar, Šćedro, Korčulu, Sušac i Lastovo, kao i okolišne grebene i ostrva, te Pelagruž, izuzevši otoke Veliki i Mali Drvenik, Čiovo, Šolta i Brač.

se članu Londonskog pakta navodi, da će Italija iza dovršetka rata dobiti Trentin, cisalpinski Tirol s njegovom geografskom i prirodnom granicom, t. j. s granicom na Brenneru, Trst, grofoviju Goricu, Gradišku, čitavu Istru do Kvarnera, uključivši Volosko i istarske otoke Cres i Lošinj, kao i male otoke Plavnik, Unije, Srakane, Palacoli, Orjule, Sv. Petar Ilovik, Zečjak, Gruica (Susak), te obližnja mala ostrva.²

Prema točki 6. »uvjeta za kopno« primirja u »Villa Giusti« provizorna uprava područja, koja je napustila austro-ugarska vojska, bila je povjerena lokalnim vlastima pod nadzorom postajnih zapovjedništva savezničkih — u stvari talijanskih — okupacionih četa, dok između zaraćenih stranaka ne bude sklopljen ugovor o ustupanju teritorija, odnosno akt o njihovoj aneksiji.

Iza sklopljenog primirja vrhovna političko-administrativna vlast u okupiranom području bilo je vrhovno vojno zapovjedništvo talijanske vojske, te je akte, koji su unutar kraljevine Italije bili emanacija vlasti krune i legislativnih vlasti, potpisivao za okupirano područje šef generalštaba. Eksekutivnu pak vlast vršio je »generalni sekretarijat za civilne poslove«, koji je bio izravno povezan s pretsjedništvom ministarskog savjeta i sa šefom generalštaba, o čemu govori okružnica pretsjedništva ministarskog savjeta od 19. XI. 1918. br. 5000. — Ovaj je sekretarijat u izvršavanju svojih eksekutivnih ovlasti, izdavao pravilnike za provedbu naredaba šefa generalštaba i vršio onaj nadzor, koji su u Italiji vršile centralne administrativne vlasti.

Vrhovna vojna komanda vršila je u ratom okupiranim područjima osim političke vlasti, također i putem spomenutog svojeg generalnog sekretarijata za civilne poslove, sve civilne službe, kako državne administracije, tako i one lokalne autarhije. Što se tiče prvih, vrhovna je komanda, u zaposjednutom području već prije zaključenja primirja preuzimala vlast i funkcije tako centralnih, kao i provincijskih organa.

² Područja, koja je Italija okupirala u smislu odredaba primirja u »Villa Giusti« nazivana su u odnosnim naredbama, okružnicama, proglasima i sl. različitim nazivima. U prvim naredbama vrhovne komande (»ordinanza del Comando supremo«) od 6. XI. 1918. br. 168.) nazvana su ta područja »okupirani teritoriji: onkraj granice« (»territori occupati oltre confine«), pa opet »područja okupirana po talijanskim trupama« (»regioni occupate dalle truppe italiane«) u okružnici vrhovne komande od 13. XI. 1918. br. 978, zatim »područja zaposjednuta po kr. vojsci« (»territori occupati dal R. Esercito«) u naredbi vrhovne komande od 26. XI. 1918. br. 995. U okružnici vrhovne komande od 19. I. 1919. br. 1096 govori se o oslobođenim područjima (»territori redenti«). — Općenito su međutim u talijanskoj javnosti doskora ova područja nazivana ukratko »novim provincijama«. Službeno je, međutim, ovakav naziv upotrijebljen u zakonskoj naredbi od 4. VII. 1919. br. 1081.

Za trajanja odredaba o primirju u »Villa Giusti« lokalne autarhične vlasti u okupiranom području, provincije i općine, u smislu odredaba o primirju (vojničke klauzule br. 6) imale su da nastave s vršenjem svojih odnosnih funkcija i djelatnosti prema austrijskim zakonima, pod kontrolom vojnih okupacionih vlasti, uz jednaki djelokrug i ovlasti, kao i u doba austrijske vladavine. — Na čelu okruga bili su civilni komesari, dok općinama upravljaju načelnici (»sindaco«) sa savjetodavnim odborom (»giunta consultiva«), koje imenuje kralj ili pak umjesto načelnika i odbora — kr. komesar.

Svojom okružnicom od 28. XI. 1918. br. 999 tadašnji je generalni sekretarijat vrhovne komande odredio, da bivši austrijski funkcionari mogu tražiti da ostanu na svojim mjestima, ali da se to traženje može uskratiti onima, čija prošlost ne pruža garanciju u političkom pogledu (»... a persone, il cui passato non dà buon affidamento in linea politica«).

Što se tiče organizacije državne administracije, vrhovna si je komanda naredjenjem od 19. XI. 1918. pridržala kontrolne funkcije, koje su prema postojećim propisima pripadale centralnim upravnim organima, te je tu kontrolu vršila putem generalnog sekretara za građanske poslove kao centralnog organa. U toj se naredbi generala Diaza, objelodanjenoj u »Gazzetta ufficiale« od 22. XI. 1918. br. 275, navodi, da u izmjeni naredbe od 25. VI. 1915. generalnom sekretaru za građanske poslove pripadaju za čitavi okupirani teritorij funkcije kontrole, koje prema propisima odnosnih teritorija pripadaju centralnim upravnim organima.

Gore navedenim naredjenjem od 19. XI. 1918. na čelo provincijskih upravnih vlasti bili su postavljeni guverneri (»governatore«) i to general Pecori Giraldi za Julijsku krajinu³ sa sjedištem u Trstu (s jurisdikcijom nad gradom-pokrajinom Trst, pokrajinama Gorica—Gradiška i Istrom, kao i nad dijelovima Kranjske i Koruške, koji su uključeni unutar linije primirja); za okupirani dio Dalmacije sa sjedištem u Zadru admiral Millo, a za Tridentinsku krajinu sa sjedištem u Trentu general Petitti di Roveto. — U Julijskoj krajinu bila su dakle i područja, koja prije nisu pripadala nijednoj od kasnije anektiranih provincija, nego su izdvojena iz provincija, koje su najvećim dijelom svojih teritorija sa svojim glavnim mjestima i organizmima ostala izvan, odnosno onkraj granica, kao Kranjska i Koruška u Jugoslaviji, odnosno

³ Pod Julijskom Krajinom (»Venezia Giulia«) razumijevala se markgrofovija Istra, t. j. čitava Istra, tako onaj dio, koji je do kampefermijskog mira pripadao mletačkoj republici, kao i onaj, koji je s kotarom kostavskim pripadao Austriji, zatim grad Trst sa svojim područjem, te kneževska grofovija Gorica i Gradiška.

Austriji. Jedan provizorni akt vojne administracije u primirju uključio je ova područja u državnom pogledu guverneru (namjesniku) u Trstu, a u pogledu autonomne uprave u provinciju Gorica—Gradiška. Prema tome je funkcionirala jedna samo politička provincijska vlast — tršćansko namjesništvo — za tri međusobno neovisne provincije sa tri posebna provincijska izborna predstavništva i tri autonomne provincijske administracije: u Gorici za provinciju Gorica—Gradiška, a u Trstu za Trst i njegov teritorij i u Poreču za Istru. — Guvernerima su bili potčinjeni civilni komesari, koji su došli na mjesto bivših austrijskih okružnih kapetana.

Guvernere je imenovao šef generalštaba, te im dodijelio funkcije, koje su prema postojećim propisima pripadale provincijskim političkim vlastima t. j. austrijskim namjesnicima (»Statthalter«). Ovi su potonji nadzirali ostalu javnu upravu preduzimajući u hitnim slučajevima prijeko potrebite mjere u raznim granama upravnih službi.

Budući da je zakonodavstvo bilo prepušteno izvršnoj vlasti, a ovu su vršile vojne vlasti, to je norme općenite prirode izdavala vrhovna komanda, a one pojedinačne, partikularne, guvernerov ured — governorato.⁴

Vrhovna je komanda izvršujući suverenu vlast bivšega režima pridržala sebi pravo potvrđivanja, raspuštanja ili uklanjanja organa, koji su bili na čelu pokrajinske administracije ili administracije gradova s vlastitim statutom, a prepustila je guvernerima pravo da uklone ili raspuste općinska predstavništva i da imenuju »sindake«, odn. vanredne komesare za općine, protiv čega je postojalo pravo žalbe na vrhovnu komandu.

Prema gore navedenom, sva bi predstavništva lokalnih autarhičnih vlasti, normalna ili iznimna, koja su u času okupacije bila nađena u funkciji, imala biti potvrđena i ostavljena na svojim mjestima. Međutim, navodno iz administrativnih razloga i javnoga reda — a doista iz političkih razloga — bilo je maknuto, odnosno raspušteno mnogo lokalnih predstavništava. U nekim slučajevima funkcije, koje su prema austrijskim zakonima pripadale pokrajinskom saboru (»Dieta provinciale«), pokrajinskom odboru (»giunta provinciale«) ili pokrajinskom

⁴ Prema propisu »ordinance« vrhovne komande od 28. I. 1919. (Gazz. Uff. od 3. II. br. 28), naredbe šefa generalštaba i propisi generalnog sekretarijata za građanske poslove kod vrhovne komande postaju obvezatnima na čitavom po vojsci okupiranom teritoriju jedanaesti dan iza objavljivanja u »Gazzetta ufficiale del Regno d'Italia«, ako nije inače određeno. Ova je naredba vrhovne komande stupila na snagu 1. IV. 1919.

kapetanu, povjerene su bile komesaru za autonomne poslove pokrajine, a funkcije, koje su pripadale općinskom odboru (»giunta comunale«) ili općinskom vijeću (»consiglio comunale«) bile su povjerene načelniku, odnosno vanrednom komesaru općine (»sindaco«, odn. »commissario straordinario per il comune«), kojima su u nekim općinama uz bok bili postavljeni odbori (»giunta«) sa savjetodavnom funkcijom, koje su odbore imenovali generalni civilni komesari.

Za istarsku pokrajinu i za pokrajinu Gorica—Gradiška, čiji pokrajinski sabori nisu funkcionirali, bili su imenovani komesari za autonomne poslove. Ovome komesaru za Goricu—Gradišku bilo je prepušteno i vođenje pokrajinskih poslova za dijelove Koruške i Kranjske unutar demarkacione linije primirja. — U Trstu — grad-pokrajina — bilo je u prvi čas uspostavljeno gradsko pretstavništvo, koje je Austrija bila raspustila, ali je i to uspostavljeno gradsko pretstavništvo bilo doskora raspušteno i imenovan vanredni komesar.

12. I. 1919. počela je u Parizu s radom mirovna konferencija, a Italija je već 19. I. iste godine dekretom br. 41 osnovala ministarstvo »za područja oslobođena od neprijatelja«, koje je imalo zadaću, da za vrijeme trajanja rata i do kraja prve godine dana nakon objavljivanja mira upravlja i usklađuje poslove čitave javne uprave, koja se odnosi na obnovu imovinskih dobara i proizvodne djelatnosti teritorija, koji su bili zaposjednuti po neprijatelju i područja u zoni vojnih operacija. (Ovo je ministarstvo bilo ukinuto kr. dekretom od 25. II. 1923. br. 391).

Italija je već prije Rapallskog sporazuma (12. XI. 1920.), odnosno prije aneksije okupiranih područja bila zamijenila vojničku vladu sa civilnom. S dekretom namjesništva, koje je za vrijeme kraljevog odsustva na fronti, vršilo njegove funkcije, od 4. VII. 1919. br. 1081, objelodanjenim u »Gazzetta ufficiale« od 7. VII. 1919. br. 160, osnovan je bio pri pretsjedništvu ministarskog savjeta naročiti »Centralni ured za nove provincije« (»Ufficio centrale per le nuove provincie del Regno«), a šefa toga ureda imenovao je dekretom pretsjednik ministarskog savjeta. Zadatak je toga novoosnovanog ureda, koji je imao veliku ingerenciju u redovitom administrativnom poslovanju komesara, bio da rukovodi upravom u »područjima onkraj stare granice«, te da preuzme funkcije, koje je do tada vršila vrhovna komanda, u svrhu, da vrši »vlast, koja pripada vladi u općenitoj upravi područja onkraj stare granice kraljevine« (art. 2.: »... dei poteri spettanti al Governo nell'amministrazione generale dei territori oltre l'antico confine del Regno.«) — Time je bio ukinut predašnji generalni sekretarijat za civilne po-

slove u cilju, da se u upravi uspostavi uža i neposredna veza sa centralnim vlastima, da se već prije aneksije okupirana područja što uže povežu s talijanskim teritorijem i otpočne s eliminiranjem razlika između načina upravljanja s područjima s obje strane demarkacione linije, postavljene u uvjetima o primirju. — Na čelu ovome centralnom uredu za nove provincije bio je postavljen Franjo Salata, rodom iz Osora, kasnije fašistički senator, uz kojega je bila imenovana i jedna savjetodavna komisija. Ovaj je ured imao da priprema sve potrebno za političko-administrativno i ekonomsko uređenje novih provincija, da pripremi aneksiju, a iza aneksije postepeno prelaženje administrativne službe u resor odnosnih ministarstava.

Funkcije, koje su dotada vršili vojni guverneri u smislu odredaba spomenutog naređenja od 19. XI. 1918., dodijeljene su spomenutim dekretom namjesništva (čl. 6) vanrednim komesarima, koji će biti imenovani kraljevskim dekretom, (a doista su i bili imenovani već 20. VII. 1919.), a funkcija vojnih guvernera bila je ukinuta. Istim dekretom ujedno je određeno bilo teritorijalno područje za svakog pojedinog komesara.

Već četiri dana kasnije, kr. dekretom od 24. VII. 1919. br. 1251 izmijenjen je bio naziv »vanredni komesar« u »generalni civilni komesar« i određeni drugi propisi o njihovim funkcijama. Kr. dekretom od 31. VII. 1919. potvrđeni su bili kao generalni civilni komesari dotadašnji vanredni komesari, imenovani spomenutim kr. dekretom od 20. VII. 1919. — (Zadarski je vojni guverner tek kasnije, kr. dekretom od 17. XII. 1920. br. 1788 bio zamijenjen sa »civilnim komesarom«).

Generalnim civilnim komesarima u Trstu i Trentu bila je privremeno povjerena civilna uprava Julijske, odnosno Tridentinske krajine. Njima je bio povjeren »nadzor i više upravljanje svim civilnim službama tako onima vlade, kao i lokalnim, te uopće u direktnoj ovisnosti od predsjednika ministara vršenje vladinih ovlasti u područjima onkraj stare granice, osim toga svih ovlasti, koje su već bile dane guvernerima naređenjem od 19. XI. 1918. šefa generalštaba kr. vojske, kao i onih, koje su prema zakonodavstvu bivšega režima — ukoliko su još na snazi — pripadale namjesnicima.

Ovi komesari imali su daleko veće i šire ovlasti od onih, koje su imali prefekti u Italiji i kasnije i u novim pokrajinama. Njihove su funkcije bile i one bivših austrijskih namjesnika (»Statthalter«) i one bivšeg vojnog guvernera, a bili su u rangu nekako između ambasadora i armijskog zapovjednika. Funkcija tih komesara bila je istaknuto po-

litička. Oni imaju da se staraju za pravilno funkcioniranje svih građanskih službi i za održavanje javnog reda. U njihovu kompetenciju spada dodjeljivanje svih funkcionara i činovnika raznim uredima na odnosnom teritoriju njihove jurisdikcije, kao i imenovanje povremenih službenika. Oni mogu intervenirati u vijeću ministarskog savjeta u onim poslovima pokrajina, kojima oni upravljaju. — Mogućnost intervencije komesara na sjednicama ministarskog savjeta bila je međutim u praksi svedena na minimum. Karakteristično je međutim, da je u službi tršćanskog komesarijata — usprkos spomenutim dekretima, kojima je bila uvedena civilna uprava — bilo još krajem 1919. god. 150 oficira i 650 podoficira i vojnika talijanske vojske!

Kada je ovako vojnička vlast bila zamijenjena sa civilnom, zakonske odredbe, zajedničke za sva nova područja, propisivali su kr. dekreti, a one posebne za svaku od dviju oblasti, t. j. Julijsku i Tridentinsku krajinu, izdavali su generalni civilni komesari.

S jednom serijom uredaba protegnuti su bili na Julijsku krajinu propisi finansijske prirode, kojima su bile uvedene razne dažbine, ponajviše one posredne, kakove su bile na snazi u starim pokrajinama Italije.

Ne dugo iza toga uslijedilo je uvođenje talijanskog zakonodavstva o javnoj sigurnosti. Ovo sastoji iz staroga zakona odobrenog s kr. dekretom od 30. VI. 1889. br. 6144, te odnosnog pravilnika i specijalnih zakona, zatim propisa sadržanih u III. knjizi krivičnog zakonika o prekršajima. — Unifikacija je bila na tom području provedena doista tek dekretom od 22. IX. 1922. br. 1304.— Dekret se uglavnom ograničuje na onaj dio zakonodavstva, koji se u užem smislu riječi odnosi na javni red i poredak i na preveniranje krivičnih djela. Time je na nove provincije bila također protegnuta i policijska mjera nazvana »opomena« (»ammonizione«).

Kr. dekretom od 22. VII. 1920. br. 1233 (»Gazzetta ufficiale« od 15. IX. 1920. br. 219), u kojem se navode ovlasti civilnih komesara, koji se imaju brinuti za funkcioniranje svih civilnih službi i za održavanje javnoga reda, bude osnovan kod pretsjedinika ministarskog savjeta jedan specijalni ured, koji je imao da olakša odnose generalnih civilnih komesara s pojedinim ministrima, da se brine za koordinaciju zakonodavnoga rada komesara, tako što se tiče protezanja važnosti na nove provincije zakona i pravilnika, koji su bili na snazi u starim pokrajinama Italije, (što se provodi s ovlaštenjem pretsjedinika ministarskog savjeta dekretima samih komesara), kao što i ono, što se odnosi na sistemati-

zaciju političku, administrativnu i ekonomsku novih provincija sa strane samih komesara, naročito u vezi s prijelazom stanja primirja u ono aneksije.

Taj specijalni ured, koji je u stvari bio identičan sa »Centralnim uredom«, osnovanim namj. dekretom od 4. VII. 1919 br. 1081, imao je da pripravi mjere, koje spadaju u kompetenciju centralne vlade, saslušavši komesara i na njegov prijedlog, a u saradnji s kompetentnim ministarstvima, ako nisu ovima bile dodijeljene na rješavanje — i to one mjere, koje su izričitim zakonskim propisima, koji su bili na snazi u novim provincijama, njemu dopitane, ako ih pretsjednik ministarskog savjeta nije prepustio samom komesaru. Zadaća toga ureda je bila, da pripremi postepeni prijelaz iza aneksije civilnih službi u novim provincijama na pojedina nadležna ministarstva.

Ovim je dekretom bila osim toga osnovana jedna centralna savjetodavna komisija i regionalne savjetodavne komisije, o čijem sastavu i djelovanju govori kr. dekret od 14. VII. 1920. br. 1234, kao i kasniji dekreti od 8. IX. 1921. br. 1319, od 16. X. 1921. br. 1469 i od 19. XI. 1921. br. 1920.

Savjetodavnoj komisiji mogle su biti podnesene po samom centralnom uredu ili putem istoga po nadležnim ministarstvima, prije objavljivanja, principiijelne odredbe (»provvedimenti di massima«), koje se odnose na nove provincije. Ovoj komisiji pripada pravo da daje svoje mišljenje, stavlja prijedloge u predmetima, koji se odnose na nove teritorije. Članove ove savjetodavne komisije imenuje pretsjednik ministarskog savjeta i on joj pretsjedava. Njega pomaže u pretsjedavanju i vođenju ministar blagajne (riznice), koji je kao takav član komisije. Komisija se saziva na plenarne sjednice, sastanke sekcija za jadransku i tridentinsku oblast ili u specijalne odbore za rješavanje predmeta prema materiji. Plenarne sjednice održavaju se u Rimu, dok se ostali sastanci mogu održavati u odnosnim oblastima. Vrhovna komanda, kao i odnosna ministarstva mogla su da delegiraju svoje pretstavnike na one sjednice, u kojima se rješavaju poslovi njihove nadležnosti. Zadaća tehničke izradbe zakonodavnih propisa, koji se imaju predložiti vladi ili po vlastitoj inicijativi ili na prijedlog spomenutih savjetodavnih komisija, povjerena je bila kralj. komisiji predviđenoj u kr. dekretu od 7. XI. 1920., a koja je kasnije bila zamijenjena kr. dekretom od 20. VII. 1922. br. 1020 s jednim tehničkim odborom za zakonodavstvo, čije se djelovanje odnosilo ne samo na unifikaciju prava u novim provinci-

jama, nego također i na modifikacije, koje bi se imale provesti u samom talijanskom zakonodavstvu u vezi s tom unifikacijom.

Prije spomenuti dekreti od 4. VII. 1919. br. 1081 i od 24. VII. 1919. br. 1251 bili su stavljeni izvan snage sada spomenutim kr. dekretima od 22. VII. 1920. br. 1233 i od 14. VIII. 1920. br. 1234, koji su propisali druge norme za djelovanje civilnih služba u novim provincijama, te točnije određivale ovlasti civilnih komesara i centralnog ureda za nove provincije.

Krajem srpnja — početkom kolovoza 1919. god. preuzeo je funkcije od dotadašnjeg tršćanskog vojnog guvernera prvi novoimenovani tršćanski generalni komesar Ciufelli, poslanik i bivši ministar, koji je na tom mjestu ostao od mjeseca kolovoza do prosinca 1919. god. Njega je na tom položaju naslijedio i upravljao čitavim područjem Juljske krajine do kolovoza 1922. god. Antonio Mosconi, koji je prije toga od srpnja do prosinca 1919. god. upravljao tršćanskom općinom.

Za rješavanje sporova na upravnom području u novim provincijama bila je još kr. dekretom od 24. XI. 1919. br. 2304 osnovana kod Državnog savjeta («Consiglio di Stato») jedna provizorna sekcija, nazvana VI. sekcija, koja je imala da rješava sporove, koji su pod austrijskim režimom spadali u nadležnost vrhovnog finansijskog sudišta, zatim carevinskog sudišta (n. pr. žalbe državljana radi povreda političkih prava zagarantiranih ustavom), i upravnog sudišta (koje je odlučivalo o zakonitosti administrativnih mjera). Ova VI. sekcija Državnog savjeta rješavala je predmete po propisima austrijskih zakona, (kr. dekret od 22. VII. 1920. br. 241). — Kako je ta sekcija imala da rješava i sve žalbe protiv administrativnih akata izdanih na osnovu zakona i drugih propisa proglašeniha iza sklopljenog primirja, zak. odredba od 2. VII. 1921. br. 933 odredila je, da je ista nadležna za sve žalbe iz anektiranih područja, koje spadaju u njezin djelokrug.

Usred ovoga previranja i infiltracije talijanskih propisa na području upravnog zakonodavstva, tek 16. VII. 1920. bio je ratificiran mirovni ugovor sklopljen između Italije i Austrije u Saint Germain en Laye još 10. IX. 1919. Kr. dekretom od 26. IX. 1920. br. 1322 bila je proglašena aneksija teritorija Tridentinske krajine Italiji, kr. dekret pak od 30. IX. 1920. br. 1389 donio je norme o prijelazu iz ratnoga stanja u mirovno stanje, a kr. dekretom od 26. X. 1920. objavljen je bio u odnosnim bivšim austrijskim područjima ustav kraljevine Italije od 4. III. 1848. («Statuto costituzionale»). Jedan primjerak toga dekreta zajedno s primjerkom »statuta« bio je dostavljen svakoj općini novo-pripojenog područja, da bude izložen na općinskoj oglasnoj ploči.

2. OD RAPALSKOG UGOVORA DO DOLASKA FAŠIZMA NA VLAST (12. XI. 1920. — 30. X. 1922.)

Po Rapalskom ugovoru, sklopljenom 12. XI. 1920., a ratificiranom zakonom od 19. XII. 1920. br. 1778 potpala je pod Italiju osim Istre (4713 km²) i čitava slovenska Gorička, te gotovo sva t. zv. Notranjska do Triglava, te otoci Cres i Lošinj, dok je Rijeka s okolišnim područjem imala postati slobodna država. Tim je zakonom proglašena aneksija Italiji Julijske krajine i Zadra s njegovim područjem.⁵ Kr. dekretom od 30. XII. 1920. br. 1902 proglašen je talijanski ustav (»lo statuto«) i protegnuta njegova važnost na područje Julijske krajine. Taj je dekret sadržavao i odredbu, da se presude i drugi sudski, notarski i administrativni akti od tada unaprijed imaju izdavati u ime kralja (prema formuli navedenoj u zakonu od 21. IV. 1861.), dok su se do konca 1920. godine presude sudova u novim provincijama izricale u ime »Vrhovne komande kraljevske vojske«. Istim dekretom protegnuta je na taj teritorij važnost talijanskih propisa o objavljivanju, interpretaciji i primjeni zakona. Dekret od 24. II. 1921. br. 210 sadržava izjavu o prestanku ratnoga stanja za ovaj teritorij.

Kr. dekretima od 26. X. 1920. br. 1513 za Tridentinsku krajinu, a onim od 30. XII. 1920. br. 1902 za Julijsku krajinu utvrđuje se suverenost Italije u tim novim područjima i uvode se osnovne norme javnoga talijanskog prava, ali definitivna sistematizacija ostavljena je odluci ustavnih faktora u saradnji s izbornim predstavnicima anektiranih područja.

*

U Italiji je bio vrhovni državni organ kralj, a centralnu administraciju, koja se protezala nad čitavim državnim teritorijem, sačinjavala su ministarstva — dok se lokalna administracija, podvrgnuta hierarhično onoj prvoj, s ograničenom teritorijalnom nadležnošću sastojala od prefektura i općina.

Ministri su, kao vrhovni organi stanovitog ministarstva, vrhovni organi jedne grane državne uprave, a ministarstva su zajednica ureda centralne državne uprave, koja se pod pretsjedništvom jednoga minist-

⁵ Aneksija Rijeke Italiji proglašena je bila naknadno zakonskom odredbom od 22. II. 1924. br. 211. I u vrijeme iza aneksije Rijeke Italiji činila se je u zakonskim odredbama razlika između ostalih anektiranih područja i područja grada Rijeke, n. pr.: Kr. dekret od 19. IV. 1925. br. 673 navodi: »nove provincije i područje grada Rijeke«, a u kr. dekretu od 4. VII. 1925. br. 1723 se kaže: »nove provincije uključivši teritorij Rijeke«, dok se u zakonskoj odredbi od 1. VII. 1926. br. 1308 pod nazivom »nove provincije« smatra također i grad Rijeka. U kasnijim zakonodavnim aktima navodi se samo: »Područja prisajedinjena kraljevini Italiji zakonom od«.

stra, imade brinuti za pojedinu granu ove iste državne uprave. Ministarstvo se dijeli po materijalnom ili realnom, iznimno, samo po teritorijalnom kriteriju (kao n. pr. ministarstvo za oslobođene krajeve i ministarstvo kolonija). — Ministarstva su se tada u Italiji dijelila u pet grupa i to: I. obrana zemlje i odnosi s inczemstvom: a) ministarstvo vjanskih poslova, te b) ministarstva za obranu zemlje (ministarstvo vojske, ministarstvo mornarice i ministarstvo zrakoplovstva), II. uzdržavanje javnoga poretka: a) ministarstvo unutrašnjih poslova (briga oko uzdržavanja javnoga poretka putem sigurnosne policije, zatim organizacija administracije i socijalne državne funkcije, nadzor i uređenje djelovanja lokalnih vlasti, općina i pokrajina, te javnih institucija za pripomoć i dobrotvornost («assistenza e beneficenza»), za zdravstvo i t. d.), b) ministarstvo pravosuđa (jurisdikcija i pravosudna uprava, time da pravosudnu funkciju vrše civilne i kaznene sudske vlasti, zatim zakonodavni organ — senat kao visoko sudište, — administrativni organ kao državni savjet, računarski dvor, i druge administrativne specijalne jurisdikcije. Ministarstvo nije se smjelo uplitati u vršenje sudske djelatnosti, jedino da imenuje, unapređuje, permještava, nadzire sudske redovite organe, kao i djelatnost advokata i notara. Osim toga ministar je čuvao državni pečat i stavljao ga na akte — »guardasigilli,«, — III. socijalni napredak: a) ministarstvo narodnog prosvjećivanja (osnovna, srednja, i visoka nastava, klasična, tehnička, poljoprivredna, industrijska, trgovačka, pomorska, naučna i nastavnička djelatnost, zatim čuvanje umjetničkog blaga, nadzor privatnih škola i fizička obuka mladeži), — b) ministarstvo poljoprivrede i šuma (agrar, zootehnika, šume, ribolov, poljoprivredni kredit, seoske blagajne, štedionice i dr.) — c) ministarstvo javnih radova (ceste, javne vode, bonifikacije, hidrostatički uređaji i t. d. — d) ministarstvo saobraćaja (pošta, telegrafi i telefoni, željeznice, trgovačka mornarica i dr.), te kasnije e) ministarstvo korporacija, osnovano kr. dekretom od 2. VII. 1926. br. 1131 (organizacija, koordinacija i nadzor nad kolektivnim radnim odnosima. Pod ovo ministarstvo potpadaju dvije generalne direkcije: za korporacije i profesionalna udruženja. Naknadno je pod ovo ministarstvo potpalo — izdvojeno iz kompetencije ministarstva nacionalne ekonomije — trgovina i ekonomska politika, industrija i rudarstvo), f) ministarstvo za štampu i propagandu (talijanska štampa, strana štampa, propaganda, kinematografija, turizam, kazalište), — IV. ministarstvo klonija (Libija, Talijanska istočna Afrika) i V. uprava državnih prihoda i izdataka: ministarstvo finansija (uprava državnim imovinom, poreska politika, ubiranje prihoda — fiskalni prihodi, neposredni i po-

sredni porezi —; izdaci za državnu upravu, uprava državnim dugovima i t. d. Kod toga je ministarstva 1923. god. osnovan generalni ekonomat — »provveditorato generale dello stato« — koji ima da se brine za dobavu, čuvanje i raspodjelu svega, što treba u pojedinim granama državne uprave za pravilno funkcioniranje ureda, zatim za upravu državnim dobrima i t. d.).

Svaki ministar ima svoj kabinet, a uz njega radi njegov zamjenik — državni sekretar, koji vrši funkcije delegirane mu po ministru. On imade, kao što ministar ima svoj kabinet, svoje naročito tajništvo (»segreteria particolare«). — Uredi pojedinih ministarstava po pravilu su podijeljeni u generalne direkcije na čelu s generalnim direktorom, čime se je nastojalo uzdržati kontinuitet u radu pri mijenjanju ministara. Obično su u generalnim direkcijama postojali još razni odjeli na četu sa šefom odjela, te dalje još i pojedine sekcije sa šefom sekcije na čelu.

U nadležnosti pretsjedništva ministarskog savjeta bila je uprava kraljevske kuće, imenovanja visokih državnih funkcionera, generalni nadzor državne uprave, milicije, specijalni tribunali za sigurnost države, komitet za civilnu mobilizaciju i komesarijat za ratnu industriju, ured centralne statistike i t. d.

Državni savjet, državno pravobranioštvo, vrhovna kontrola i računarski dvor savjetodavni su organi. God. 1935. osnovan je bio još i podsekretarijat za devize i valute (»per gli scambi e per le valute«), direktno podvrgnut šefu vlade.

Državni savjet je vrhovni savjetodavni organ, osnovan zakonom od 26. VI. 1904. br. 1054/55 za savjetodavnu funkciju, a za jurisdikcionalne zakonom od 17. VIII. 1907. br. 642. Imade uz svoga pretsjednika još i pet pretsjednika sekcija, pedeset savjetnika, jednog generalnog sekretara, dvojicu prvih referendara, trojicu referendara, pet sekcijjskih sekretara. Od pet sekcija tri su savjetodavne, a dvije jurisdikcionalne (»consiglio di stato in sede giurisdizionale«). Državni je savjet podložan šefu vlade i daje svoje mišljenje u svim predmetima, koje je zatražio koji ministar.

Zakon od 17. VIII. 1917. br. 638 o Državnim savjetima bio je modificiran kr. dekretom od 30. XII. 1923. br. 2840, a zatim i zamijenjen zakonom od 26. VI. 1924. br. 1054 s nekim izmjenama, donesenima u zakonskoj odredbi od 23. X. 1924. br. 1672. Državni se je savjet prema tim propisima sastojao od pretsjednika, pet sekcijjskih pretsjednika, pedeset savjetnika, generalnog tajnika, dvojice prvih referendara, tri

referendara i pet sekcijских tajnika. Nakon savjetovanja ministarskog savjeta, ministar unutrašnjih poslova predlaže pretsjednika, sekcijske pretsjednike i savjetnike, koji se imenuju kr. dekretom .

Državni savjet imao je pet sekcija, tri od njih imadu savjetodavnu funkciju i u njihovu nadležnost spadaju poslovi raznih ministarstava, a dvije sekcije imadu jurisdikcionalnu funkciju, rješavanje žalbi. Svaka sekcija ima svoga pretsjednika i najmanje sedam savjetnika, te sekcijskog tajnika, a pretsjednik Savjeta pretsjedava generalnim i plenarnim sjednicama.

Državni savjet daje svoje mišljenje o zakonskim prijedlozima i o svim predmetima, o kojima ga pitaju ministri, formira zakonske osnove, koje mu podnosi vlada. Ako zakon predviđa, da se ima tražiti mišljenja Savjeta, odnosni kraljevski ili ministarski dekret ima formulu: »saslušavši mišljenje Državnog savjeta«.

Državni savjet vršeći jurisdikcionalne funkcije rješava žalbe radi nenadležnosti, povrede zakona, protiv akata administrativnih vlasti, koji se odnose na interese pojedinaca ili pravnih osoba, kada te žalbe ne spadaju u nadležnost sudova ili naročitih tijela.

Kako smo već spomenuli, zak. odredbom od 24. XI. 1919. br. 2304 bila je osnovana još jedna — šesta — sekcija Državnog savjeta za rješavanje sporova na upravnom području u novim provincijama.

Kontrolni organi vrše nadzor nad državnim organima, te ispituju, da li postupaju zakonito u smislu postojećih pravnih normi, i prema zahtjevima javnog interesa.

Računarski je dvor vrhovni kontrolni organ nad centralnom državnom upravom naročito u pogledu bilance i imovinskog poslovanja države. Imade jednog pretsjednika i tri potpretsjednika sekcije, 22 savjetnika, jednog generalnog prokuratora, tri vice-prokuratora, 23 prvih referendara i 30 referendara. Od tri sekcije jedna je kontrolna, a dvije jurisdikcionalne. N. pr. državni ugovori, ukoliko su premašivali vrijednost od 20.000 lira, morali su prethodno biti registrirani kod računarskog dvora. Odobrenje njegovo bilo je potrebno na aktima o imenovanju, unapređenju ili prestanku službe činovnika, na dekretima konačne likvidacije mirovina i t. d.

Kr. dekretom od 7. I. 1923. br. 165 protegnut je bio na nove provincije talijanski zakon o Državnom savjetu, (a na Rijeku kr. dekretom od 14. III. 1926. br. 578), pa je time bila VI. sekcija ukinuta, a njezine funkcije prešle dijelom Kasacionom sudištu, dijelom Računarskom dvoru (»Corte dei conti«), kao i IV. i V. sekciji Državnog

savjeta. Tim je dekretom ujedno uslijedilo i proširenje osnovnih talijanskih zakona o upravnom sudovanju na nova područja, tako zakona iz 1865. god. o administrativnim sporovima, zatim onoga iz 1877. god. o sporovima o nadležnosti, te onoga iz 1907. god. o Državnom savjetu, kao i odnosnih pravilnika.

Talijanski zakon o osnutku Računarskog dvora («Corte dei Conti») bio je na anektirana područja protegnut zak. odredbom od 19. IV. 1923. br. 1032, a na Rijeku kr. dekretom od 29. IV. 1924. br. 776 (912).

*

Svojedobna zamjena vojnih funkcionera sa građanskim nije bila unijela jasne poglede u osnovna pitanja vršenja zakonodavne vlasti za nove provincije, kao niti u pogledu odnosa između centralne vlade i generalnih civilnih komesara.

Prema međunarodnom pravu, u područjima zaposjednutima za vrijeme rata, legislativna vlast prelazi na okupacionu silu, koja ju vrši po organima, koji su na to ovlašteni prema njezinim zakonima. Talijanskim zakonom od 22. V. 1915. god. br. 671 bila je vladi delegirana zakonodavna vlast za vrijeme rata, ali je također vrhovnoj komandi pripadala vlast da izdaje propise na okupiranim područjima u granicama vojnog kaznenog zakonika, koji propisi imaju snagu zakona. Odredbe, sadržane u naređenjima od 19. XI. 1918. vrhovne komande i u dekretima od 4. VII. 1919. br. 1081, od 24. VII. 1919. br. 1251 i od 22. VII. 1920. br. 1233 tumačile su se na način, da generalnim civilnim komesarima pripada za odnosna njihova područja zakonodavna vlast uslijed subdelegacija vrhovne komande (jer su naslijedili bivše vojne guvernere) i centralne vlade.

Spomenuti su, dakle, organi izdali veliki broj dekreta i naredaba s važnošću zakona obzirom nato, što su djelomično abrogirali bivše austrijske zakone ili odredili primjenu talijanskih zakona u novim područjima ili napokon, kada su određivali prelazne norme između staroga i novoga režima.

Ispravnost ovakovog tumačenja opsežnosti i granica funkcija, koje su imali organi, koji su bili izražaj vrhovne egzekutivne vlasti u novim provincijama, osporavalo se je i pobijalo i u doktrini i u praksi, dapače pobijala se je pred administrativnim i sudskim forumima ustavnost legislativnih akata izdanih prije po guvernerima, a kasnije po generalnim civilnim komesarima. Vrhovni organi administrativnog pravosuđa nisu priznavali vojnim guvernerima i generalnim civilnim komesarima nikakovu legislativnu vlast, niti za vrijeme primirja, a kamo

li pak iza provedene aneksije i proglašenja ustavnog statuta u anektiranim područjima. Kralj. komisija za reviziju ratnog zakonodavstva i legislativnu sistematizaciju novih provincija, koja je bila osnovana kr. dekretima od 14. IX. 1919. br. 1735 i od 7. XI. 1920. dala je 10. I. 1921. na traženje vlade svoj parere, da se ovlast, da protegne na nova područja talijanske zakone i pravilnike, može priznati komesarima samo u doba iznimmog i specijalnog režima za vrijeme okupacije i to kao izvanrednog ovlaštenja, koje odgovara i karakteru i potrebama takovog režima, ali da su poslije izvršene aneksije, a naročito još više iza proglašenja ustava (statuta) ovu vlast imali samo normalni zakonodavni organi, odnosno, za stanovite pravilnike, vlada.

Zakonska odredba od 31. III. 1921. br. 1269 odnosila se je na administrativnu sistematizaciju novih provincija, te je ustanovila funkcije generalnih civilnih komesara, isključivši svaku zakonodavnu ovlast i ograničivši te funkcije na one, koje baš pripadaju pokrajinskoj političkoj vlasti i na one, koje su pripadale namjesnicima («Statthalter«, »luogotenente«) bivšeg austrijskog režima, ukoliko su odnosni zakonski propisi još bili na snazi. Ipak je ovom zak. odredbom bila priznata za prošlost valjanost odredaba civilnih komesara zakonodavne prirode, a stavljaju se izvan snage odredbe kr. dekreta od 22. VII. 1920. br. 1953, koje su u protuslovlju s ovim dekretom i s odredbama, koje će vlada izdati na osnovu ovoga dekreta.

Rješavajući, dakle, sporna mišljenja o ustavnosti legislativnih mjera izvršenih po guvernerima i generalnim civilnim komesarima, priznata je bila puna važnost njihova pro praeterito, ali što se tiče budućnosti citirana zakonska odredba osporila je bila rečenim organima svako ovlaštenje legislativnog djelovanja, te je isto dala kraljevskoj vladi u granicama označenim u aneksionim zakonima od 26. IX. 1920. br. 1322, odnosno od 19. XII. 1920. br. 1778, kao i u samoj ovoj zakonskoj odredbi, koja je u svojem čl. 3. provizorno odredila uslove za donošenje onih zakonskih normi, koje su prema austrijskim zakonima spadali u nadležnost pokrajinskog sabora. Ova je zakonska odredba također potvrdila delegaciju danu vladi zakonima od 26. IX. 1920. i od 19. XII. 1920. da može protegnuti na nove provincije zakone i pravilnike izdane u Italiji prije aneksije novih provincija, ali je tu delegaciju još i proširila time, što je vladi dala ovlaštenje, da u hitnim slučajevima preduzme neodgodive mjere, da abrogira ili modificira austrijske zakone, kao i dekrete i naređenja bivših guvernera i generalnih civilnih komesara. i naređenja bivših guvernera i generalnih civilnih komesara.

U pogledu tih posljednjih ovlaštenja bilo je predviđeno, da se, ukoliko je to moguće, ishodi mišljenje savjetodavnih komisija osnovanih za sistematizaciju administracije u novim provincijama. Međutim, sve su komisije, jedna centralna i tri regionalne, koje su bile predviđene u kr. dekretu od 14. VIII. 1920. br. 1234, doista bile osnovane tek u izvršenju kr. dekreta od 8. IX. 1921. br. 1319, od 16. X. 1921. br. 1469 i od 19. XI. 1921. br. 1920.

Navedena je zakonska uredba konačno uređivala i pitanje primjene zakona u novim provincijama, izdanih u Italiji u vrijeme iza izvršene aneksije i onih, koji budu još kasnije izdani. Zatraženo je bilo o tome prethodno mišljenje komisije za reviziju ratnog zakonodavstva i za legislativnu sistematizaciju novih provincija, koje je glasilo onamo, da nema sumnje o primjeni legislativnih akata izdanih iza stupanja na snagu kr. dekreta od 10. XI. 1920. br. 1649, koji je protegnuo na nove provincije također i čl. 1. uvodnih propisa civilnog zakonika o proglašenju zakona, koji su bili u krijeposti u Italiji. Ne može biti sumnje — veli rečena komisija — da se do izričitih protivnih odredaba i na ove nove provincije proteže snaga legislativnih akata, koji su bili publicirani na propisani način. Komisija smatra umjesnim i preporučuje takovo rješenje također i za one zakonodavne akte, koji su izdani u vrijeme od uslijedile aneksije do stupanja na snagu gore spomenutog dekreta od 10. XI. 1920. Ipak komisija konstatira, da bi primjena toga principa mogla izazvati nezgodne posljedice, velike poteškoće u provedbi i perturbacije u pravnom životu pučanstva, jer ovi akti izdani iza aneksije i koji se postepeno izdavaju, ne uzimaju obzira na principe i sistem dosadanjeg zakonodavstva u tim pokrajinama, niti su popraćeni prelaznim naređenjima i koordinativnim propisima. Uzevši u obzir napomene ove komisije, čl. 6. spomenute zakonske odredbe određuje, ako u takovim zakonima i dekretima, izdanim iza aneksije novih provincija i koji budu u buduće izdani, ne će biti izričito određen dan njihovog stupanja na snagu u novim provincijama, primjena se istih u tim provincijama odgađa, dok ne budu publicirani propisi o koordinaciji i provedbi prema odredbama sadržanim u aneksionim zakonima.

Sve ove norme sadržane u zakonskoj odredbi od 31. VIII. 1921. bile su provizornog, prelaznog karaktera, te su imale biti stavljene izvan krjeposti, čim dozriju vladine odluke o definitivnom rješenju svih problema u vezi s administracijom novih pokrajina.

Međutim se je u novim područjima pojavljivalo sve jače strujanje u smjeru, da se provizorno stanje što više produži u bojazni pred

úvedenjem talijanskog zakonodavstva. U Italiji su ovu bojazan i protivljenje uvođenju talijanskog zakonodavstva prozvali autonomističkim pokretom u novim pokrajinama, pripisujući ga protivnosti slavenskog življa Italiji.

*

Funkcije savjetodavnih komisija, koje su bile osnovane zak. odredbom od 22. VII. 1920. br. 1233, a na čiji se sastav odnose propisi zak. odredbe od 14. VIII. 1920. br. 1234, pobliže i točnije određuje kr. dekret od 8. IX. 1921. br. 1319. Poslove zajedničkog interesa svih novih područja vršila je centralna savjetodavna komisija, dok su posebne savjetodavne komisije bile osnovane za Julijsku krajinu, za Tridentinsku krajinu, kao i za Zadar i njegovo područje.

Centralna savjetodavna komisija imala je do dvadeset članova, koje je imenovao pretsjednik ministarskog savjeta, od kojih tri četvrtine između članova regionalnih komisija, a jednu četvrtinu izvan njih. U izuzetno važnim slučajevima mogu biti sazvani plenarni sastanci svih triju regionalnih komisija. Regionalnim komisijama pretsjedavao je generalni civilni komesar odnosno pokrajine, odnosno njegov zamjenik, a centralnoj šef centralnog ureda za nove pokrajine. Zajedničkim pak sjednicama svih triju regionalnih komisija pretsjedavao je pretsjednik ministarskog savjeta ili državni potkomesar pri pretsjedništvu vlade.

Regionalne komisije imale su zadatak, da proučavaju i predlažu mjere općenite prirode, koje su se smatrale potrebitima za definitivno uređenje svake grane administracije novih provincija, a naročito za upravna područja i za ograničavanje i oblikovanje regionalnih autonomija, pokrajinskih i općinskih, ukjučivši i izvršivanje legislativnih funkcija, koje su spadale u nadležnost pokrajinskih sabora. Vlada je mogla zatražiti mišljenje ovih komisija također i o predmetima, koji se odnose na upravu novih provincija, a naročito za vršenje funkcija, koje su samoj vladi dane u smislu čl. 4. aneksionog zakona od 26. IX. 1920. br. 1322, odnosno čl. 3. zakona od 19. XII. 1920. br. 1778.

Ove savjetodavne komisije imadu dovršiti svoj posao unutar godinu dana od svoga konstituiranja, te će svoje prijedloge dostaviti vladi, također i tokom svoje djelatnosti, u svrhu da budu podneseni parlamentu ili radi izdavanja potrebitih vladinih akata. Članovi regionalnih savjetodavnih komisija bili su senatori i poslanici odnosnog okružja, a osim njih i članovi imenovani dekretom pretsjednika ministarskog savjeta, ali njihov broj nije mogao biti veći od polovice broja senatora

i poslanika. Ovi su članovi bili imenovani na prijedlog generalnih civilnih komesara po saslušanju komesara za pokrajinske odbore («giunta provinciale»).

Kr. dekret od 16. X. 1921. br. 1469 odredio je, da su članovi regionalnih komisija osim senatora i poslanika odnosnog okružja također i komesari za autonomne provincijske poslove ili pretsjednici vanrednih provincijskih odbora ili njihovi delegati.

Centralna se je savjetodavna komisija sastala prvi puta 3. XII. 1921., a kasnije još jednom na kratku sesiju u lipnju 1922. Regionalna pak tršćanska sekcija konstituirala se je 19. XI. 1921. i izabrala šest specijalnih odbora. Ova je održala oko 130 sjednica.

*

15. svibnja 1921. godine bili su provedeni prvi parlamentarni izbori u Julijskoj krajini. Uz veliko »oduševljenje« pučanstva izbori su bili provedeni »slobodno« pa je u Julijskoj krajini bilo »slobodno« i »oduševljeno« izabrano 10 kandidata bloka talijanskih stranaka, a usprkos nezapamćenog terora ipak pet Slavena i dva komunisti. U Trstu su bila izabrana trojica kandidata talijanskog bloka (2 fašista i 1 nacionalista) i jedan komunist; u Istri 5 Talijana (2 fašista, 2 liberala i 1 demokrata), te samo jedan Slaven, dok su u Goričkom bila izabrana 4 Slavena i 1 komunist, a talijanski je blok ostao bez ijednog zastupnika. Da bi se izbjegao ovakav porazni rezultat u Goričkom, spremala se je bila provedba izborne geometrije, tako te bi Goričko bilo pripojeno mletačkoj izbornoj jedinici ili jednom dijelu iste, t. j. Videmskoj Furlaniji, da bi se osigurala talijanska većina. Međutim, nenadani raspust parlamenta onemogućio je, da se takova izborna geometrija provede zakonskim putem.

Iza ovako provedenih izbora počelo se je pomišljati na to, da bi valjalo izabrati i pretstavništva lokalnih autarhičnih tijela, kojima je, naročito nakon norma sadržanih u aneksionom zakonu, valjalo napokon dati njihovo definitivno uređenje. Čini se, da prilike za ovo posljednje još uvijek nisu po mišljenju mjerodavnih faktora bile dozrele, jer se je smatralo oportunističkim, da se i opet provizorno uspostave općinska vijeća i osnuju neki specijalni vanredni provincijski odbori, kojima su u određenim granicama i uz stanovite opreze bile dane ovlasti i funkcije, koje su po austrijskim zakonima, u koliko su još bili na snazi, pripadale pokrajinskim saborima.

Pozivom na aneksione zakone izdana je bila zak. odredba od 31. VIII. 1921. br. 1269. Ona u svojem čl. 1., određuje, da će generalni

civilni komesari nastaviti vršiti za teritorije svoje jurisdikcije, funkcije političke provincijske vlasti, te one, koje su prema propisima bivšeg austrijskog režima — ukoliko su još na snazi — vršili namjesnici. Posebnim kr. dekretom, koji će izdati pretsjednik ministarskog savjeta u suglasnosti s interesiranim ministrima, bit će utvrđeni odnosi raznih provincijskih vlasti s komesarima, kao i odnosi komesara i provincijskih vlasti s kompetentnim ministarstvima, koja su preuzela ili preuzimaju vođenje poslova za nove provincije. Priznaje se potpuna važnost dekretima i naredbama, koje su do sada izdali na legislativnom području guverneri i generalni civilni komesari, a pridržava se za budućnost izvršavanje zakonodavne vlasti ustavnim putem i po vladi u granicama aneksionih zakona i čl. 3. i 5. ovoga dekreta, a ujedno se stavljaju van snage odredbe kr. dekreta od 22. VII. 1920. br. 1233, koje su u protimbi s ovim dekretom i s onima, koje će vlada izdati na osnovu istoga.

Da bi se olakšalo funkcioniranje političko-upravnih pokrajinskih organa, istim se dekretom ovlašćuje vlada, da u stanovitim okružjima dodijeli funkcionarima, u polčžaju ne nižem od potprefekta, funkcije provincijske političke vlasti za stanovite grane uprave. Ovakovi funkcionari, kao i oni, koji zamjenjuju generalnog civilnog komesara u njegovom sjedištu, nose naziv vice-komesara.

Prema propisu čl. 3. iste zakonske odredbe vlada je mogla provizorno, dok ustavnim putem ne bude uređeno pitanje provincijskih predstavništava, povjeriti vanrednim provincijskim odborima («giunta provinciale straordinaria») vršenje administrativnih funkcija, koje po postojećim provincijskim pravilnicima pripadaju saborima i provincijskim »giuntama«. Norme o sastavu provincijskih odbora, o njihovom funkcioniranju i o važnosti njihovih odluka utvrdit će kr. dekret, koji će moći također prilagoditi sadašnjim zahtjevima odredbe provincijskih pravilnika formalne prirode. Ukoliko se ukaže priznata hitnost neke zakonodavne mjere, koja spada u nadležnost provincijskih sabora, na prijedlog kompetentnog provincijskog odbora, odredit će se takova kr. dekretom.

U čl. 4 iste zak. odredbe navodi se, da će u roku od četiri mjeseca od objelodanjenja dekreta, biti provedeni općinski izbori u novim provincijama. Za provedbu ovih izbora vlada može, saslušavši provincijske odbore, pomenute u pređašnjem članu ili ako isti još nisu postavljeni, saslušavši vanredne komesare za autonomne administracije, koji su još u funkciji, protegnuti na nove provincije s potrebitim primjenama, pro-

pise o općinskim izborima talijanskog zakona o općinama i provincijama od 4. II. 1915. br. 148, kao i — ako bi to javni interesi zahtijevali(!) — da poduzme mjere za modifikaciju općinskih izbornih okruga.

Čl. 5. ovlašćuje vladu, da u hitnim slučajevima poduzme neodgodive mjere, te da modificira i opozove u novim provincijama zakone bivšeg austrijskog režima, kao i dekrete i odredbe izdane s važnošću zakona po predjašnjim guvernerima i generalnim civilnim komesarima. U koliko bude moguće bit će o tome saslušane savjetodavne komisije, osnovane za administrativnu sistematizaciju novih provincija.

Prema čl. 6. zak. odredbe od 31. VIII. 1921., ako u zakonima i dekretima, izdanima iza aneksije novih provincija i koji još budu izdani, nije izričito određen dan njihovog stupanja na snagu, primjena istih u novim provincijama je odgođena, dok ne budu publicirani propisi o koordinaciji i provedbi u smislu odredaba aneksionih zakona. Da bi se s ovom zak. odredbom uskladili administrativni odnosi u Istri, bila je osnovana za istarsku provinciju jedna u čl. 3. predviđena »giunta provinciale straordinaria« sa sjedištem u Poreču kr. dekretom od 19. XI. 1921. br. 1747, (kasnije donekle izmijenjenim s kr. dekretom od 19. I. 1922. br. 47). Kr. dekretom od istoga dana br. 1748 bio je imenovan takav odbor i za provinciju Gorica—Gradiška sa sjedištem u Gorici. U Trstu je na osnovu odredaba gradskog statuta općinsko vijeće imalo i funkcije pokrajinskih sabora.

Kr. dekretom od 19. XI. 1921. br. 1622. bio je imenovan jedan vice-komesar za pokrajinu Istru, a jedan za staru pokrajinu Gorica—Gradiška s anektiranim dijelovima Koruške (Trbiž) i Kranjske (Postojna, Idrija), a osim toga su bili imenovani vice-komesari, koji su zamjenjivali generalne civilne komesare u Trstu i Trentu u njihovim sjedištima.

Ovlaštenjem iz čl. 4 poslužila se je vlada također ubrzo, te je dekretom od 31. XII. 1921. br. 2023 bio modificiran teritorij nekoliko općina u okružju Idrija, a »iz nacionalnih razloga« kr. dekreti od 19. I. 1922. br. 22 i do 30. XI. 1922. br. 1589 modificirali su područja nekih općina u istarskoj provinciji.

Iza okupacije upravljali su svim općinama Julijske krajine postavljeni vladini komesari, u zimi 1920. god. uz bok ovih komesara bili su postavljeni u mnogim općinama općinski odbori, »giunta«, a s dekretom od 19. XI. 1921. provelo se je to načelo također u administraciji dviju provincija, goričke i istarske. U siječnju 1922. god. bili su obavljani administrativni izbori u svim općinama novih provincija, osim u onima, kojima je teritorij bio ispravljen prije citiranim dekretima.

U ovima su izbori bili odgođeni zakonskom odredbom od 19. I. 1922. br. 28, a u njima, gotovo svima, bili su izbori provedeni između travnja i studenoga 1922. god.

Administrativni izbori bili su provedeni uz još neviđeni pritisak i teror, pa rezultati ne mogu začuditi nikoga. Vrlo je malo općina došlo u ruke ljevičarskih stranaka, pa su čak i radnički centri kao Tržić, Milje, Pula i Trst pali u ruke talijanskih nacionalnih šovinista. Čak i posve slovenska mjesta dobila su talijansku upravu ili u najboljem slučaju italofilsku.

Spomenuti A. Mosconi navodi u svojoj knjizi »I primi anni di governo italiano nella Venezia Giulia« Trieste, 1919—1922, ovakve službene rezultate tih izbora (u zaporci rezultati političkih izbora obavljenih u svibnju 1921. god.):

Slaveni:	40.750 glasova	(49.263)
Pučka stranka (klerikalci):	4.459 „	(4.729)
Republikanci :	5.634 „	(8.586)
Socijalisti :	8.979 „	(12.379)
Komunisti :	13.267 „	(21.104)

Sve su dakle ove stranke izgubile mnogo glasova u ovo godinu dana, koja više, a koja manje, a samo su glasovi talijanskih nacionalnih šovinističkih stranaka, dakako, u velike porasli!

Zakoni o aneksijama novih područja od 26. IX., odnosno 19. XII. 1920. sadržavali su jedan član, kojim je vlada bila ovlaštena, da protagne zakone kraljevine Italije na nova područja i da izdade potrebite propise u svrhu, da ih koordinira sa zakonodavstvom, koje je na tom području bilo u krjeposti, a naročito s tamošnjim provincijskim i općinskim autonomijama. Vlada je tada u svečanim zgodama osiguravala, da će se poštivati lokalne autonomije i tradicije. U pučanstvu novih provincija — obiju narodnosti — pojačavao se je sve više pokret za održanje tih autonomija. Postavljao se je zahtjev, da se održi u cijelosti postojeći austrijski poredak, tako što se tiče općina, koje bi bile samo pod kontrolom provincijske autonomije, kao i što se tiče sabora i provincije, koji su imali ne samo administrativne ovlasti, nego također za neka područja, kao školstvo i poljoprivreda, legislativne ovlasti. Zakonodavna ovlast sabora zahtijevala se je kao najbolja i najjača tekovina provincije. Posve prirodno, da su se talijanske vlasti najenergičnije usprotivile takovim zahtjevima pučanstva, koji su jasno ukazivali na njegovu averziju protiv Italije. Stoga su te vlasti ishodile protivno mi-

šljenje istarskog provincijskog odbora (»giunta provinciale dell'Istria«) od 10. IV. 1922. i ono tršćanske regionalne savjetodavne komisije od 22. IV. 1922., te općinskog tršćanskog vijeća od 5. VII. 1922.

U vrijeme iza primirja do aneksije, pa nešto još i iza aneksije, talijanska vlada nije u administraciji pokazala svoje pravo lice, da ne bi odmah toliko upala u oči razlika između bivšeg načina upravljanja i načina, kako upravljaju »osloboditelji«. Za vrijeme Austrije provincija je vršila zakonodavnu vlast na stanovitim područjima uprave u svojoj vlastitoj kompetenciji, a na nekim područjima uprave, u kojima su stanovite upravne grane bile općenito normirane državnim općim propisima, bilo je provincijama prepušteno da izdaju propise o pojedinostima. Zakonodavnu vlast nad općinama vršile su provincije, pa su se stoga u tim novim provincijama bila uvriježila autonomistička i decentralistička shvatanja. Trebalo je stoga postupati opreznije, ne toliko napadno, što se donekle još odražuje u odredbama iz god. 1921., kao n. pr. u spomenutoj zak. odredbi od 31. VIII. 1921. br. 1269, kr. dekretu od 8. IX. 1921. br. 1319 i dr.

Sve su te odredbe bile, dakako, posve privremene prirode, dok je zakonskom odredbom od 17. X. 1922. br. 1393 učinjen daljnji odlučni korak prema unifikaciji zakonodavstva na polju administracije, jer se je sada, koncem 1922. god., bez pređašnjih opreza nastojalo, da se što prije provede unifikacija na administrativnom polju.

Prije spomenuti »autonomistički« pokret ponukao je talijansku vladu, te se je ona požurila s donošenjem mjera o unifikaciji zakonodavstva. S ovoga razloga bila je donesena i zak. odredba od 17. X. 1922. br. 1373, koja znači važnu prekretnicu u životu anektiranih pokrajina, te koja u svojem čl. 5. utvrđuje podjelu nadležnosti između prefekta i drugih provincijskih vlasti, te ministarstava.

Ovom su zak. odredbom bili ukinuti generalni civilni komesarijati, a rukovodioci političke pokrajinske vlasti postali su prefekti, kao u starim pokrajinama Italije. (Trst je postao — kao i Trient i Zadar — sjedištem prefekture). Dotadašnji okružni civilni komesari prozvani su potprefektima, a umjesto generalnih civilnih vice-komesara, uvedenih zak. odredbom od 31. VIII. 1921., nova zak. odredba predviđa vice-prefekte.

Pojedini politički okruzi, kojima su do tada stajali na čelu civilni komesari, od sada će imati potprefekte »sotto-prefetto«. Tako su i potkomesare u Poreču i Gorici, koji su u smislu kr. dekreta od 19. XI. 1921. br. 1622 vršili funkcije provincijske političke vlasti za provincije

istarsku i goričku, zamijenili vice-prefekti. Citirani dekret od 19. XI. 1921. odredio je bio kompetenciju i funkcije onih generalnih potkomesara, koji su imali da vrše svoje funkcije u zamjeni i prema direktivama generalnog civilnog komesara za Julijsku krajinu, pod čijim vrhovnim nadzorom su oni vršili funkcije, koje su u postojećim propisima bile dodijeljene generalnom civilnom komesaru, kao pokrajinskoj političkoj vlasti, osim onih, koje ostaju u direktnoj kompetenciji samoga komesara, kao n. pr. određivanje političkih i administrativnih direktiva suglasno s uputama centralne vlade; publiciranje i izvršenje zakona i dekreta ukoliko se odnose na čitavo područje Julijske krajine; upravljanje službama javnoga poretka i javne sigurnosti; briga oko višega, srednjega i specijalnoga školstva, te mjere općenite prirode, koje se tiču čitavoga područja. Potkomesari su odlučivali u predmetima, koji spadaju u njihovu kompetenciju, kao druga molba o žalbama protiv odredaba i odluka okružnih komesara («Commissari civili per i distretti politici»). Ukoliko su bile predviđene žalbe protiv odluka potkomesara, iste je rješavao centralni ured za nove provincije pri pretsjedništvu ministarskog savjeta ili odnosno kompetentno ministarstvo, kojemu je bilo dodijeljeno centralno upravljanje odnosnih poslova za nove provincije.

U političkim okruzima Poreč i Gorica potkomesari su dakle vršili direktno funkcije političke vlasti I. molbe, a o žalbama protiv takovih odluka potkomesara odlučivao je u drugoj molbi generalni civilni komesar za Julijsku krajinu, a u trećoj molbi, ako je takova žalba bila dozvoljena, odlučivala je centralna vlast.

Provedbeni i prelazni propisi nastojali su koordinirati sistem, koji je imao doskora stupiti na snagu, s političko-administrativnim poretkom, koji je bio tada na snazi u novim provincijama i srediti prijelaz od staroga režima na novi. Do ukinuća generalnih civilnih komesara, u novim provincijama su funkcije, koje su u Italiji zakonima i pravilnicima bile povjerene prefektima, vršili ovi generalni civilni komesari, a za odnosna područja generalni civilni potkomesari. Funkcije pak, koje su u Italiji povjerene okružnim vlastima javne sigurnosti, vršili su u novim provincijama okružni (kotarski) civilni komesari, a u sjedištima kvestura, kvestori. Spomenuti okružni civilni komesari došli su na mjesto bivših austrijskih okružnih kapetana. U općinama pak, gdje nije bilo sjedište civilnog komesara, niti je bio kakav časnik javne sigurnosti, funkcije javne sigurnosti obavljali su načelnici («sindaco») prema propisima postojećih općinskih zakona. Ova vlast, koju je prema čl. 8. zakona o javnoj sigurnosti i čl. 6. odnosnog Pravilnika vršio načelnik kao mjesna vlast javne sigurnosti, spadala je u delegirani djelokrug općine.

Zak. odredbom od 7. I. 1923. br. 26 izričito je opozvan propis člana 6. zak. odredbe od 31. VIII. 1921. br. 1269, kojim je bilo određeno, da ukoliko u zakonima i dekretima izdanima iza aneksije novih provincija, kao i u onima, koji će biti izdani u buduće, izričito nije utvrđeno, kada oni stupaju na snagu u novim provincijama, primjena istih je odgođena dok ne budu objavljeni odnosni propisi o koordinaciji i provedbi. Od sada unaprijed zakoni i zak. odredbe stupaju bez daljnjeg na snagu u novim provincijama istoga dana, kao i u ostalim, starim provincijama Italije.

U skladu s prije navedenim odredbama o suspenziji primjene novih zakonskih propisa na nove provincije, određuje i ova zakonska odredba, da također i iza prijelaza poslova na pojedina ministarstva, za njihovu kompetenciju, tako što se tiče političke administracije, tako i ostalih grana uprave, ostaju u krjeposti zakoni i druge norme, koje su na snazi za pojedine grane uprave u novim provincijama. Svi provincijski organi ostalih državnih administracija potpadaju u direktnu ovisnost od odnosnih kompetentnih ministarstava, osim što prefektu pripada nadzor nad funkcioniranjem svih javnih administracija i ovlaštenje, da u slučajevima hitnim poduzme mjere, koje bi smatrao neophodnima u raznim granama upravnih službi.

Ukinut je bio Centralni ured pri pretsjedništvu ministarskog savjeta, koji je imao biti likvidiran do konca iste godine 1922. S dekretima pretsjednika vlade raspodijeljeni su bili razni poslovi, koji su bili u toku kod rečenog Centralnog ureda, prema materiji, kompetentnim ministarstvima. U toj se zak. odredbi navodi, da izuzevši nadzor, koji pripada prefektu nad djelovanjem svih javnih administracija u njegovoj pokrajini, te osim mjera, koje bi on u hitnim slučajevima smatrao neodgovidima u raznim granama uprave, svi su pokrajinski organi drugih državnih uprava direktno potčinjeni odnosnim nadležnim ministarstvima.

Savjetodavne komisije, koje su faktično bile, kako je već poznato, osnovane s kr. dekretom od 8. IX. 1921. br. 1319 za sistematizaciju anektiranih područja, bile su reorganizirane po novim kriterijima kr. dekretom od 16. XI. 1922. br. 1445. Od ovih je komisija vlada mogla, kao i prije, tražiti mišljenje o administrativnim pitanjima novih provincija. Kr. dekretom od 14. XII. 1922. br. 1620 povišen je bio broj članova centralne komisije od 20 na 22. Rad ovih komisija imao je prestati članom 31. XII. 1922.

3. FAŠISTIČKA VLADAVINA

(30. X. 1922.—1945.)

a) Osnovni zakon o općinama i provincijama s izmjenama i dopunama.

Dolaskom fašizma na vlast otpali su svi, pa i-prividni obziri: fašistički je režim požurio s unifikacijom. Kr. dekretom od 11. I. 1923. br 9 jednostavno je na nove provincije bila protegnuta važnost talijanskog Zakona o općinama i provincijama od 4. II. 1915. br. 48, te dekreta koji su u vezi s tim zakonom, kao i starog provedbenog pravilnika od 12. II. 1911. br. 297 i odnosnih kasnijih modifikacija istoga.⁶

Zakon o općinama i provincijama iz 1915. godine osnovni je talijanski zakon za administraciju lokalnih vlasti, općina i provincija, pa ćemo se na isti opširnije osvrnuti.

Taj zakon imade 6 dijelova: prvi dio govori o diobi državnog područja, te o vladinim i administrativnim vlastima; drugi se dio odnosi na administrativne izbore; treći dio se odnosi na propise o općinskoj administraciji, a četvrti o onoj pokrajinskoj, peti dio govori o propisima, koji su zajednički općinskim i provincijskim administracijama, dok posljednji t. j. šesti dio donosi općenite i prelazne odredbe.

Država je podijeljena na provincije, okruge (»circondario«), kotare (»mandamento«) i općine.

Svaka provincija ima svog prefekta, potprefekta (»vice-prefetto«), prefekturno vijeće i upravni odbor (»giunta administrativa«). Prefekt pretstavlja egzekutivnu vlast u čitavoj provinciji, on vrši funkcije, koje mu daju zakoni, vrši nadzor nad održavanjem prava upravnih vlasti, brine se za objelodanjenje i vršenje zakona, nadzire djelovanje svih javnih administracija, a u slučaju hitnosti poduzimlje mjere, koje smatra neodloživima u raznim granama upravnih službi. Pretsjedava provincijskom upravnom odboru, brine se za javnu sigurnost, te ima pravo da raspolaže policijskim snagama i da traži intervenciju oružanih snaga. On je podložan ministru unutrašnjih poslova, čije instrukcije on ima da izvršava. U slučaju odsutnosti ili zapriječenosti zamijenjuje ga potprefekt.

Prefekturno vijeće, koje imade najviše 3 člana, a presjedava mu prefekt, daje svoje mišljenje u slučajevima predviđenim zakonom i pravilnicima, te kada to zatraži prefekt.

!

⁶ Na Rijeku je taj zakon s naknadnim izmjenama i dopunama bio protegnut kr. dekretom od 14. III. 1926. br. 579 (901).

U svakom okrugu («circondario») je jedan podprefekt («sottoprefetto»), koji po direktivama prefektovim vrši zadatke, koje mu daju zakoni, izvršava prefektove naloge, poduzima hitne mjere, o čemu ima smjesta da obavijesti prefekta.

Provincijski administrativni odbor sačinjavaju prefekt, koji mu pretsjeda, dva prefektorna savjetnika, koje prefekt određuje početkom svake godine, te četiri stalna člana i dvojica zamjenika, koje imenuje pokrajinsko vijeće («consiglio provinciale») na četiri godine, a svake se dvije godine mijenja polovica članova odbora. Ne mogu postati članovima toga odbora parlamentarni zastupnici u onoj provinciji, u kojoj su izabrani, provincijski zastupnici, načelnici i asesori općina iste provincije, civilni i vojnički državni službenici, općinski i provincijski knjigovođe i uopće oni, koji primaju kakovu nagradu ili plaću od općine ili provincije, kao ni oni, koji prema odredbama zakona od 8. VI. 1874. br. 1937 ne mogu biti uneseni u listine porotnika.

Prema propisima drugoga dijela ovoga zakona, izbornici su talijanski državljani s navršenom 21. godinom života, koji plaćaju u općini godišnje neposredni porez ili općinske takse od najmanje pet lira, te su upisani u izborne listine za političke izbore. Svoje glasačko pravo mogu izbornici vršiti samo u općini, u kojoj imadu stalno boravište, te su upisani u registru pučanstva. Pravo glasa imadu i napoličari ili uopće zakupnici nepokretnosti, koje su opterećene neposrednim porezom od najmanje 15 lira, kao i oni, koji za svoju kuću, skladište ili dućan plaćaju najamninu od najmanje 20—200 lira, već prema broju pučanstva odnosno općine od manje od tisuću do preko 150.000 stanovnika.

Podoficiri i vojnici vojske i mornarice ne mogu vršiti pravo glasa, dok se nalaze pod oružjem, a ne mogu biti uvršteni u administrativne izborne listine niti žene, niti mogu biti birane.

Ne mogu birati, niti biti izabrani nesposobni uslijed slaboumnosti, trgovci u stečaju, oni koji su smješteni u dobrotvorne domove ili su na teret dobrotvornih institucija; oni koji su policijski bili opomenuti («ammoniti») ili se nalaze pod naročitom policijskom paskom sve do jedne godine dana iza što je ta mjera bila dignuta; oni koji su osuđeni kao besposličari, skitnice i prosjaci; osuđenici na doživotnu tamnicu, na stalni gubitak časnih prava, na zatvor od više nego pet godina; oni, koji su povremeno izgubili časna prava kroz odnosno vrijeme; koji su dva puta bili osuđeni radi pijanstva do 5 godina iza izminuća kazne i dr.

Općinski vijećnici moraju znati čitati i pisati. Međutim, kada je broj izbornika, koji znadu čitati i pisati, dvostruko manji od broja vijećnika, koji pripadaju odnosnoj općini, mogu biti birani i analfabeti.

Nisu izberivi svećenici sviju vjeroispovjesti, državni funkcionari, koji nadziru općinsku administraciju i činovnici njihovih ureda, službenici mjesnih dobrotvornih institucija, oni koji primaju plaće ili nagrade od općine ili od zavoda, kojima općina upravlja ili ih finansira, općinski učitelji, oni koji rukuju s općinskim novcem ili nisu o tome položili računa, oni koji imaju kakovu parnicu s općinom i sl.

Provincijskim vijećnicima mogu biti izabrani svi upisani birači, koji znadu čitati i pisati osim onih, koji nemaju u odnosnoj provinciji stalnog boravišta, a nemaju niti nepokretne imovine u istoj ili ne plaćaju ondje poreza na imovinu, svećenici, funkcionari, koji nadziru provinciju i činovnici njihovih ureda, oni koji rukuju novcem provincije ili su u parnici s njom, oni koji primaju plaću ili nagradu od provincije ili po njoj finansiranih moralnih tijela ili poduzeća, učitelji, službenici i knjigovođe općina i dobrotvornih institucija, koje postoje u odnosnoj pokrajini, službenici apelacionih sudišta, tribunala i kotarskih sudova («pretura») na teritoriju odnosne provincije i dr.

Izbor se je vršio glasovnicama, koju je svaki birač složenu u četvero, predavao pretsjedniku izborne komisije, a ovaj ju je stavljao u žaru. — Svaki birač imao je pravo da glasuje za toliko osoba-imenaa, koliko se je općinskih vijećnika imalo birati u dotičnoj općini, kada je takovih bilo manje od 5. Kada se je pak imalo birati 5 ili više vijećnika, glasač je mogao glasovati samo za toliko osoba, koliko je iznašalo četiri petine vijećnika, koje se je imalo birati. Glasovnice su imale biti štampane ili ispisane na bijelom papiru bez ikakove oznake. — Smatraju se izabranima oni, koji su dobili najviše glasova, a u slučaju jednakog broja dobivenih glasova smatra se izabranim stariji po godinama.

Broj provincijskih vijećnika svake provincije porazdjeljen je po kotarima, («mandamento»). Provincijske vijećnike biraju svi općinski birači onoga kotara, ali svi ti vijećnici, predstavljaju čitavu pokrajinu, a ne samo onaj kotar, koji je dotičnog vijećnika izabrao.

Izbor provincijskih vijećnika, vrši se u isto vrijeme i po istim propisima i na isti način, kao i izbor općinskih vijećnika. Nitko ne može biti općinski vijećnik istodobno u više provincija.

Zakon ustanovljuje kaznene sankcije za razne izborne prekršaje kao n. pr. podmićivanje — aktivno i pasivno —, prijetnje, pritisak javnih službenika i sl.

Treći dio zakona posvećen je općinskoj upravi. — Svaka općina ima svoje vijeće, svoj odbor i svoga načelnika (»consiglio«, »giunta«, »sindaco«). Imade osim toga svoga tajnika (»segretario«) i svoj ured. Više općina istoga okružja može imati zajedničkoga tajnika, dapače više susjednih općina, ako to odobri prefekt, može imati samo jedan ured, jedan arhiv, te vršiti u zajednici i druge službe, kao i snositi zajedno druge obvezatne troškove.

Ako općinska vijeća predlože i sporazumno ustanove uvjete, vlada može odrediti spajanje više općina bez obzira na broj njihovih stanovnika. — Kada provincijsko vijeće ustanovi, da susjedne općine imaju svaka manje od 1.500 žitelja, da nemaju dovoljno sredstava da snose općinske troškove i da njihovi topografski uvjeti govore u prilog spajanju, mogu ovakove općine biti spojene kr. dekretom, ali i općinska vijeća imaju da stvore odnosne zaključke.

Naselja i dijelovi, frakcije, jedne općine mogu zatražiti i ishoditi — ako je zato većina njihovih izbornika — uz povoljno mišljenje provincijskog vijeća, da budu uspostavljani kr. dekretom kao zasebne općine, ako imaju najmanje 4.000 stanovnika i dovoljno sredstava za snižavanje općinskih troškova.

Kr. dekretom može također takovo naselje ili frakcija općine biti odvojena od jedne i prisajedinjena drugoj općini susjednoj, kada to traži većina odnosnih izbornika, a s time je sporazumna tako općina, kojoj se ima to naselje pripojiti, kao što i provincijsko vijeće, koje ima prije saslušati mišljenje one općine, kojoj je to naselje ili frakcija dotada pripadala.

U općinama s više od 250.000 stanovnika općinsko vijeće broji 80 vijećnika, u onima s više od 60.000 — 60 vijećnika, s više od 30.000 — četrdeset, s više od 10.000 — 30 vijećnika, s preko 3.000 žitelja — dvadeset, a u ostalima 15 vijećnika.

Općinsko se vijeće mora sastati redovito 2 puta godišnje; prvo zasjedanje je u mjesecima ožujku, travnju ili svibnju, a drugo u rujnu, listopadu ili studenome. Po odluci načelnika ili općinskog odbora (»giunta municipale«) ili pak na zahtjev trećine vijećnika, može se vijeće sastati i na vanredno zasjedanje. — I prefekt može odrediti sjednice općinskih vijeća radi rješavanja stanovitih predmeta, koji moraju biti naznačeni u odnosnom dekretu.

Prefekt i potprefekt mogu prisustvovati sjednicama vijeća ili lično ili po kojem drugom administrativnom službeniku, ali bez prava odlučujućeg glasa.

U svojoj proljetnoj sesiji općinsko vijeće ispituje račun uprave za prošlu godinu i donosi zaključak o odobrenju istoga. U jesenskom zasjedanju općinsko vijeće donosi zaključak o aktivnoj i pasivnoj bilanci općine i njezinih institucija za buduću godinu, imenuje revizore računa i komesare za reviziju izbornih listina.

Općinsko vijeće osim toga donosi zaključke o uredima, plaćama i nagradama, o imenovanju, suspenziji i otkazivanju službenicima, učiteljima, sanitarnim namještencima, poreznicima, o nabavkama, otuđivanju, hipotekarnim zajmovima, o parnicama, o pravilnicima glede uporabe općinskih dobara, o općinskim institucijama, o pravilnicima za higijenu, građevinarstvo, mjesnu policiju, zatim o daćama i porezima u korist općine i odnosnim pravilnicima, o sajmovima, kao i uopće o svim predmetima, koji spadaju u općinsku upravu, a nisu pridržani »giunti«, ni načelniku.

Podvrgnute su općinskom vijeću sve institucije osnovane u korist općenitosti općinskog stanovništva, na koje se ne primijenjuju propisi dobrotvornih i uboških zavoda. Ovakovi su zavodi podvrgnuti nadzoru općinskog vijeća, koje može uvijek ispitati njihovo poslovanje i račune.

Općinsko vijeće ispituje i bilanse uprava župnih crkvi i drugih administracija, ako one primaju kakovu pripomoć od općine.

Općinsko vijeće bira između sebe većinom glasova asesore, koji sačinjavaju općinski odbor (»giunta municipale«), a koji se odbor obnavlja svake četiri godine.

Općinski odbor sastoji se osim načelnika još od deset asesora i četiri zamjenika u općinama s više od 250.000 stanovnika, od osam i četiri zamjenika u općinama s više od 60.000 stanovnika, od šest sa preko 30.000, od četiri s više od 3.000, a u ostalim općinama od dva asesora. U potonjim slučajevima zamjenika ima uvijek po dvojica.

Odbor pretstavlja vijeće u razdoblju između pojedinih zasjedanja vijeća, bdije nad redotitim poslovanjem općinskih službi pridržavajući se zaključaka vijeća. Za valjanost zaključaka odbora mora sjednici prisustvovati barem polovica njegovih članova, odnosno najmanje trojica.

Odbor određuje dan sastanka redovitih zasjedanja i vanrednog saziva vijeća; imenuje i otpušta na prijedlog načelnika općinske poslužnike; sklapa zakupe i najme, te ugovore u smislu zakona ili u smi-

slu zaključaka vijeća, sprema projekt bilance, priprema pravilnike, o kojima ima da odluči vijeće, određuje tarife vozilima, čamcima i sl., tarife javnih služnika i drugo.

U hitnim slučajevima donosi odbor zaključke, koji inače spadaju u nadležnost vijeća. O takovim zaključcima ima odmah da bude obaviješten prefekt, a vijeće ih ima da ratificira na svom prvom zasjedanju.

Načelnik je na čelu općinske uprave, ali je i vladin službenik, a ne može da bude istodobno načelnikom u više općina.

Načelnika («sindaco») bira općinsko vijeće iz svoje sredine tajnim glasanjem na četiri godine, a ako je i dalje općinski vijećnik, može da bude i ponovno biran.

Osim s onih razloga prije navedenih, radi kojih se ne može biti izbornikom i općinskim vijećnikom, ne može biti birana načelnikom osoba, koja nije podnesla račun za jedno pređašnje djelovanje ili ako je podnesla račun, a ostala dužnikom; svećenik ma koje vjeroispovjesti; koji nema časnih prava, zatim onaj, čiji je koji rođak do drugoga koljena općinski tajnik, poreznik ili blagajnik općinski, zakupnik općinskih službi ili radova, niti onaj koji je osuđen na kaznu zatvora do najmanje 6 mjeseci radi djela počinjenog u svojstvu javnog službenika ili zbog zlouporabe vlasti, kao i onaj, koji je zbog bilo kojeg čina osuđen na više od godinu dana tamnice ili tri godine zatvora.

Načelnik može biti smijenjen po obrazloženom zaključku općinskog vijeća, a na prijedlog, pismeni i obrazloženi, prefekta ili barem jedne trećine vijećnika, ako za prijedlog glasaju dvije trećine općinskih vijećnika.

Načelnik, koji prije nastupa službe polaže zakletvu, kao šef općinske administracije sazivlje na sjednicu općinsko vijeće i predsjedava mu, a tako sazivlje i predsjedava i općinskom odboru, nadzire rad asesora, predlaže predmete, o kojima ima da odlučuje vijeće ili odbor, provodi zaključke vijeća i odbora, sklapa ugovore po njima zaključene, nadzire provedbu propisa raznih pravilnika, izdaje razna uvjerenja, pretstavlja općinu na sudu, nadzire sve općinske urede i zavode, može suspendirati sve općinske činovnike i namještenike, obavještavajući o tome odbor i vijeće, prisustvuje natječajima u zastupanju općinskih interesa i t. d.

Kao vladin službenik pod ravnanjem viših vlasti vodi brigu o objavlivanju zakona, naredaba i vladinih proglosa, vodi registre matičnoga ureda, provodi mjere, koje mu daju zakoni i pravilnici u interesu javne

sigurnosti i javne higijene, nadzire sve, što može biti u interesu javnoga mira i poretka, nadzire uredno vođenje registara o pučanstvu, obavještava više vlasti o svakom slučaju u vezi s javnim poretkom.

Načelnik je ovlašten da provodi hitne i neodložne mjere u vezi s javnom sigurnošću i javnom higijenom.

Ukoliko načelnik ne bi uopće ili uredno vršio svoje dužnosti kao vladin činovnik, može dekretom prefekta biti određen jedan komesar da vrši ove funkcije, ali ne na više od 3 mjeseca.

Važnu funkciju u općinskoj upravi vrši općinski tajnik (»segretario comunale«), čije imenovanje zaključuje općinsko vijeće na sjednici, na kojoj mora biti prisutna apsolutna većina općinskih vijećnika. Naročiti općinski pravilnik, odobren po provincijskom administrativnom odboru, uređuje pitanja općinskih činovnika, određujući njihov broj, njihove funkcije i plaće, njihove dužnosti, odmor, bolovanje, otkaze, disciplinske kazne i dr.

Zakon sadržava nadalje propise, koji se odnose na općinsku imovinu, pokretnu i nepokretnu, o inventarima, zakupima, o licitacijama, otuđivanju, najmu, ugovorima, zajmovima i dr., zatim o daćama, namećima, raznim pristojbama, o troškovima, o prihodima i izdacima uopće, o godišnjoj bilanci, knjigovodstvu i dr.

Prefekt preispituje zaključke općinskog vijeća i odbora, da li nisu povređene kakove zakonske formalnosti i da li nije u meritumu povređen koji zakonski propis. Zaključak postaje pravomoćan, kada bude providen visumom prefekta, odnosno potprefekta, koji ga, saslušavši prefekturno vijeće, može s obrazloženim dekretom proglasiti ništavim. Protiv takovog dekreta može se općinsko vijeće žaliti vladi, koja donosi rješenje nakon dobivenog mišljenja Državnog savjeta.

Provincijski administrativni odbor (»giunta«) ima da odobri zaključke općine, koji se odnose na otuđivanje nepokretnosti, državnih ili industrijskih papira, zajmove, najmove preko dvanaest godina, na troškove, koji terete godišnje bilanse više od pet godina, pravilnike o općinskim daćama i prirezima, o građevinarstvu, mjesnoj policiji i sl. Ovakovi pravilnici o daćama i prirezima, građevinarstvu i mjesnoj policiji, pošto su odobreni od provincijskog odbora, trebaju još i suglasnost kompetentnog ministarstva.

Protiv rješenja provincijskog administrativnog odbora općinskim vijećima, a i prefektima, pristoji pravo žalbe na vladu, koja donosi rješenje kr. dekretom iza saslušanja mišljenja Državnog savjeta.

U svom četvrtom dijelu zakon govori o provincijama i provincijskoj upravi.

Provincija, moralno tijelo sposobno da posjeduje, imade svoju vlastitu administraciju, koja njom upravlja i zastupa njene interese.

Provincijska uprava sastoji se od provincijskog vijeća («consiglio provinciale») i provincijske deputacije («deputazione provinciale»).

Pod provincijsku upravu spadaju imovinska dobra i imovinska djelatnost provincije i njezinih okružja («circondario»), institucije i javni zavodi usmjereni u korist provincije i njenih okružja, fondovi i pripomoći stavljene specijalnim zakonima na raspoložbu provincije, te interesi diecezana, kada imadu po zakonskim propisima da snose neke troškove.

Provincijsko vijeće imade 60 članova u provincijama s više od 600.000 stanovnika, 50 članova na preko 400.000, 40 članova ako više od 200.000, a u svim ostalim provincijama imade vijeće po 30 članova. — Vijeće zasjeda u glavnom mjestu provincije, zasjedanje otvara i završava prefekt u ime kraljevo, može prisustvovati sjednicama kao vladin komesar, ali nema odlučujućeg prava glasa.

Vijeće se redovno sastaje jednom godišnje i to u mjesecu kolovozu, a može biti sazvano na vanredno zasjedanje na zahtjev prefekta ili provincijske deputacije ili jedne trećine vijećnika. Vijeće bira aspolutnom većinom između svojih vijećnika pretsjednika i potpretsjednika, te tajnika i njegovog zamjenika (podtajnika) na godinu dana.

Vijeće donosi zaključke o osnivanju javnih provincijskih zavoda, o nabavnim ugovorima, o prihvaćanju darova i ostavština, o poslovima koji se odnose na administraciju provincijske imovine; o višoj, klasičnoj i tehničkoj izobrazbi, ukoliko se o tome ne brinu naročite institucije ili nije na to ovlaštena vlada specijalnim zakonima; o javnim institutima i zavodima u korist provincije, koji nemaju vlastite administracije; o uzdržavanju siromašnih slaboumnika provincije; o provincijskim cestama o radovima na rijekama i brzicama, o potporama općinama i udruženjima za javne radove, za javnu izobrazbu, o sastavu bilanse, o preispitanju zaključnih računa i administrativnog računa provincijske deputacije; o parnicama, o zajmovima, o pravilnicima institucija, koje pripadaju provinciji, o nadzoru nad institucijama i zavodima u korist provincije, kada imaju vlastitu administraciju; o imenovanju, suspendiranju i smjenjivanju činovnika provincijskih ureda i zavoda; o čuvanju spomenika i arhiva provincijskih itd.

Provincijsko vijeće imenuje četiri člana i dva zamjenika provincijskog administrativnog odbora («giunta provinciale amministrativa»), članove provincijske izborne komisije i još nekih drugih komisija.

Provincijsko vijeće odlučuje o predloženim teritorijalnim izmjenama provincije, okružja, kotara i općina, o klasifikaciji cesta, koje prelaze provincijom, te još o drugim predmetima, koji su zakonima dani u nadležnost vijeća.

Provincijsko vijeće bira između svojih članova jednu deputaciju, kao i pretsjednika ove deputacije na četiri godine.

U provincijama s više od 600.000 stanovnika deputacija imade 10 članova, u onima s više od 300.000 stanovnika osam, a u ostalima šest. Broj zamjenika je u prvo-navedenima četiri, a u ostalima dva.

Deputacija predstavlja vijeće u međuvremenima između pojedinih zasjedanja vijeća, brine se za provedbu zaključaka vijeća, priprema bilanse primitaka i izdataka, suspendira činovnike ureda i zavoda provincijskih podnoseći o tome izvještaj vijeću, sklapa ugovore uz uvjete odlučene po vijeću; u hitnim slučajevima daje mišljenja i izvršuje akte, koji spadaju u nadležnost vijeća, obavlja pripremne radove u predmetima, o kojima će odlučiti vijeće; daje vijeću godišnji račun o svojoj administraciji, svake godine podnosi vladi i vijeću izvještaj sa svim statističkim podacima o provincijskoj administraciji, daje prefektu svoje mišljenje svaki put, kada to on od nje zatraži. Deputacija donosi u hitnim slučajevima i odluke, koje inače ima da donosi vijeće, o čemu odmah obavještava prefekta, a na prvoj sjednici i vijeće, da bi ih ono ratificiralo.

Zakon zatim donosi propise o provincijskim finansijama i o njezinom knjigovodstvu, inventaru pokretne i nepokretne imovine i druge propise, koji odgovaraju odnosnim propisima o financijama i knjigovodstvu, odnosno računovodstvu općine.

Provincije ne mogu sklapati zajmova, ako nisu zaključeni većinom glasova članova vijeća, time, da postignuta većina ne bude manja od jedne trećine vjećnika dodijeljenih odnosnoj općini. Zajmom se imadu pokriti izvanredni, ali obvezatni troškovi, a njegova amortizacija imade biti garantirana.

Zakon dijeli troškove provincije na obvezatne i na fakultativne, te nabraja one obligatne.

Prefektova je dužnost da preispita, da li prihvaćeni zaključci odgovaraju zakonskoj formi, da li spadaju u kompetenciju vijeća i deputacije, te da li odgovaraju zakonskim propisima. Zaključci postaju izvr-

šivi, ako ih prefekt ne poništi u roku od 20 dana od primitka odnosnoga sjedničkog zapisnika, odnosno 2 mjeseca, kada se radi o bilansama. Žalba protiv dekreta, kojim se poništava zaključak, podnosi se ministarstvu unutrašnjih poslova, koje ju rješava kraljevskim dekretom saslušavši mišljenje Državnog savjeta.

Provincijsko vijeće imade vlastite činovnike; šefove imenuje vijeće, a ostale deputacija.

U petom dijelu zakona navedeni su propisi zajednički općinskim i provincijskim administracijama.

Općinska i provincijska vijeća birana su na četiri godine, te se nakon toga vremena u cijelosti obnavljaju. Na isto su vrijeme birani načelnici («sindaco»), općinski odbor («giunta comunale»), te provincijska deputacija i njezin pretsjednik. — Ako bi vijeće uslijed demisija ili drugih razloga izgubilo dvije trećine svojih članova, imalo se je obnoviti u cijelosti. Vijećnici ne primaju za vršenje svojih redovnih funkcija nikakove plaće, ni nagrade. — U bilanci može biti predviđena svota kao naknada za troškove načelnika.

Ne može u isto vrijeme jedna osoba da bude zastupnik u parlamentu i član provincijske deputacije, niti načelnik; ne može biti član deputacije i načelnik, niti pretsjednik, vijećnik i pretsjednik provincijske deputacije.

Načelnik može biti izabran zastupnikom parlamenta, ali u drugoj izbornoj jedinici, nego li u onoj, gdje vrši svoju funkciju načelnika. U tom slučaju prestaje ova njegova funkcija, ako se ne odreče mandata. Sjednice općinskih i provincijskih vijeća bile su javne, osim u izuzetnim obrazloženim slučajevima. — Kada se radi o predmetima lične prirode sjednice nisu javne, a i odnosna su glasanja tajna.

Nameti na neposredne dažbine određene po provinciji ili općini, da bi se pokrili deficiti njihovih bilansa, moraju u istoj mjeri teretiti tako zemljišta, kao što zgrade.

Zakon je odredio, koliko najviše mogu ti nameti iznositi, pa ako je koja provincija ili općina prešla ovu zakonom ustanovljenu granicu, odnosni je zaključak imao biti prihvaćen po vijeću većinom sviju vijećnika, koji su u funkciji u času glasovanja, ali ta većina ne smije biti manja od jedne trećine vijećnika, koliko su odnosnoj provinciji ili općini zakonom dodijeljeni. Odobrenje za općine daje provincijski administrativni odbor, a za provincije se daje kraljevskim dekretom.

Upravni organi, koji odrede trošak, koji nije predviđen bilansom, niti odobren zaključkom odnosnog vijeća, odgovaraju lično i solidarno. Općinska i provincijska vijeća mogu biti raspuštena radi važnih razloga

javnoga reda i kada, premda pozvani na vršenje dužnosti, koje im zakoni nalažu, nastavljaju da ih povređuju. U tom slučaju unutar tri mjeseca imadu se izvršiti novi izbori.

U slučaju raspusta općinskoga vijeća, uprava se općine povjerava jednom vanrednom komesaru, a provincijskog vijeća, jednoj vanrednoj komisiji, kojoj pretsjedava potprefekt («vice-prefetto») uz koga su još četiri člana, izabrana između osoba, koje mogu biti izabrane provincijskim vijećnicima, a nisu bile članovi raspuštenoga vijeća. Vanredni komesar, kao i četiri člana spomenute komisije bivaju imenovani kraljevskim dekretom.

Vanredni komesar vrši funkcije, koje prema zakonskim propisima pripadaju načelniku ili odboru («giunta»), a komisija one, koje pripadaju provincijskoj deputaciji.

Ako jedno vijeće smatra, da je odredbom upravnih vlasti povređeno u izvršavanju svojih funkcija, može se žaliti kralju, koji donosi odluku, saslušavši mišljenje Državnog savjeta.

Posljednji — šesti — dio zakona sadržaje općenite i prelazne propise.⁷

Prema zakonu o općinama i provincijama, dakle, država je razdijeljena na teritorijalna područja, na koja se proteže djelovanje organa lokalne državne uprave, koji se imaju brinuti u raznim dijelovima državne teritorije za opće interese, koji su ujedno ciljevi države. Oni su državni organi, pa država putem njih sprovodi direktno svoje državne ciljeve i zadaće. Lokalni uredi i raspodjelba po vrstama jesu različiti, već prema raznim ministarstvima. N. pr. na području finansija postoje intendature («intendenze») kao finansijski uredi, koji davaju direktive. Niži su organi na tom polju registarski uredi, ured hipoteka, okružni ured neposrednih poreza, carinski uredi, katastar i t. d. Na području trgovačke mornarice bila su Pomorska odjeljenja («compartimenti marittimi»), a ova su se dalje razgranila u okružja («circondario»). Međutim, osnovna podjela uprave u unutrašnjosti — prema zakonu o općinama i provincijama — bila je na pokrajine i općine. Pokrajina — pro-

⁷ U članu 25. spomenutog dekreta od 11. I. 1923. br. 9, kojim je bio protegnut gornji zakon na nove provincije, navodi se, da će se u roku od 3 mjeseca od stupanja na snagu istoga dekreta obaviti opći administrativni izbori za provincijska vijeća, kao i za ona općinska vijeća, koja su izgubila dvije trećine svojih članova. Taj je rok naknadno produžen na daljnja tri mjeseca kr. dekretom od 22. III. 1923. br. 674.

Čl. 38. liste ove zak. odredbe određuje, da danom stupanja na snagu zakona o općinama i provincijama prestaje važnost osim ostaloga, također i statuta rovinjskoga, goričkoga i tršćanskoga, (a tako i u Tridentinskoj krajini statuta Bolzina, Rovereta i Trenta), a postali su bespredmetni i stavljeni van snage u propisi zak. odredbe od 31. VIII. 1921. br. 1269, kao i one od 17. X. 1922, br. 1353.

vincija — u značenju jednog teritorijalnog područja državne administracije, označuje se točnije s nazivom prefektura.

Provincije i općine, kao teritorijalna područja državne uprave, nisu jurističke osobe. Organi, koji se na tom području nalaze, državni su organi, njihovi akti su državni akti.

Provincija ili prefektura imala je svoje aktivne organe vanjske i unutrašnje, savjetodavne i kontrolne. Najviši aktivni izvanjski organ bio je prefekt, najviša državna vlast u provinciji, direktni predstavnik egzekutivne vlasti. Prema općenitim direktivama vlade on osigurava jedinstvenost političkog djelovanja raznih državnih službi i lokalnih vlasti na području provincije, on koordinira djelatnost svih javnih ureda i nadzire njihov rad, osim uprave sudova, vojske, mornarice, zrakoplovstva i željeznica. On sazivlje na zajednički sastanak redovito svaki mjesec, a i kada to nađe potrebnim, sve šefove ovih služba, da ga obavijeste o radu odnosnih ureda, te da im dade direktive. On se brine za održavanje javnoga reda, nadgleda rad javne sigurnosti, raspolaže u slučaju potrebe s karabinijerima, može zatražiti i upotrebu drugih naoružanih snaga. (Zakonom o javnoj sigurnosti iz god. 1931. dane su prefektu izvanredne ovlasti u slučaju potrebe, hitnim slučajevima, u slučaju nereda i t. d.). Prefekt nadzire djelatnost svih javnih uprava, vladinih službi, provincijskih i općinskih. On podleže izravno ministarstvu unutrašnjih poslova; a izvršava naređenja ostalih ministara u granicama njihove nadležnosti. Uz prefekta je potprefekt, koji zamjenjuje prefekta u slučajevima, kada je ovaj odsutan, zapriječen, na odmoru i sl. Ostali su unutrašnji organi kao u centralnoj upravi. Savjetodavni organi potprefektura jesu prefekturna vijeća, kojima pretsjedava prefekt, a uz njega su dva savjetnika. Vijeće daje prefektu svoje mišljenje u predmetima, koje prefekt hoće ili mora podnijeti vijeću na preispitanje. Ovoga se mišljenja prefekt u nekim slučajevima ne mora pridržavati (fakultativno), a kada je obavezno, onda se na odnosno rješenje stavlja klauzula, da je saslušano bilo prefekturno vijeće. U nekim slučajevima specijalne administracije prefekturno vijeće vrši i jurisdikcionalnu funkciju u nekim materijama, kao n. pr. o računima, podnesenim po odnosnim provincijskim i općinskim organima, o odgovornosti provincijskih i općinskih upravnih organa i t. d. Kod prefektura postoje i provincijska zdravstvena vijeća.

Kontrolni organi vrše nadzor nad lokalnim administrativnim vlastima: provincijama, općinama, javnim potpornim i dobrotvornim ustanovama i t. d. Oni imaju da vrše nadzor, kako bi se osigurala zakonitost i administrativna umjesnost. Kontrolni organi jesu prefekt i provincijski

upravni odbor («giunta provinciale amministrativa»). Ova potonja je osnovana bila godine 1889. (Nakon raznih modifikacija bio je taj odbor u god. 1937. u svojoj upravnoj funkciji sastavljen od prefekta, koji mu pretsjeda, od provincijskog inspektora, dva prefekturna savjetnika, koje određuje prefekt početkom svake godine, od šefa računovodstva prefekture, a sekretar fašističke stranke određivao je četiri člana, koji su na četiri godine bili imenovani dekretom ministra unutrašnjih poslova. Ukupno je ova »giunta« imala devet članova). Kontrola se je odnosila na meritum predmeta.

Ovaj je odbor imao također i jurisdikcionalnu funkciju. U tom je slučaju bio sastavljen od prefekta, dva prefekturna savjetnika, te dva člana delegirana po fašističkoj stranci, kako je to bilo ustanovljeno u Zakonu o općinama i provincijama iz godine 1934. Nad javnim provincijskim institucijama i tijelima za produkciju, kredit, štednju, socijalno osiguranje, stručnu izobrazbu, vršio je nadzor provincijski savjet za korporativnu ekonomiju («Consiglio provinciale dell'economia corporativa»).

Periodičke su preglede vršili iznenadno, neočekivano inspektori («servizio ispettivo») direktno podložni prefektu.

Kada se ovdje govori o općinama, misli se samo na teritorijalno ograničeno okružje državne uprave, na kojem načelnik postupa i djeluje kao vladin organ. On imade dvije funkcije: on je organ općine, kojom upravlja, ali i vladin službenik, državni organ, koji pod direktivama viših vlasti vrši funkcije, koje se odnose na »civilno stanje« (»stato civile«), brine se za javnu sigurnost. On je u općinama, gdje ne postoji posebni ured javne sigurnosti, mjesna vlast javne sigurnosti. Načelnik se brine također za javnu higijenu i javni poredak. On je prvi i osnovni stupanj hijerarhije državnih organa unutrašnje uprave.

Lokalne administrativne vlasti vrše, dakako, osim ovih državnih funkcija također i svoju autonomnu autarhičnu administrativnu funkciju.

Protegnuvši 1923. god. važnost zakona o općinama i provincijama iz 1915. god. na anektirana područja i primjenjujući ondje propise ovoga zakona, fašistički se režim nije mogao time zadovoljiti niti u osnovi, jer taj zakon nije odgovarao njegovim intencijama, niti načinu fašističkog vladanja i upravljanja. Da bi uskladio zakonske propise svojim interesima i ciljevima i osigurao svoju vladavinu, donio je čitav niz pro-

8 Zakon od 18. IV. 1926. br. 731 odnosio se je na osnivanje provincijskih ekonomskih vijeća («consiglio provinciale dell'economia»), koji je zakon bio nadopunjen, odnosno razrađen zakonskom odredbom od 16. IV. 1927. br. 1071, u kojoj se predviđa i osnutak provincijskog ekonomskog uređa u sjedištu svake provincije, koji se po direktivama ministarstva ekonomije brine oko ekonomskog razvitka i napretka odnosno provincije.

pisa, koji su se prvenstveno odnosili na izmjenu i nadopunu propisa Zakona o općinama. Prva izmjena i dopuna Zakona o općinama i provincijama iz 1915. god. sadržana je bila u kr. dekretu od 30. XII. 1923. br. 2839, koji je stupio na snagu 1. VII. 1924. godine.

Ovim su dekretom zadržane prefekture, dapače im je pojačano djelovanje, budući da su potprefektu bile dodijeljene mnoge administrativno-kontrolne funkcije, koje su prije pripadale prefektima, te su potprefekti bili postavljeni i u onim okružjima, u kojima je imalo svoje sjedište glavno mjesto provincije. — U čl. 10. toga dekreta ustanovljuje se, da se više općina mogu udružiti međusobno ili s provincijom u cilju, da se zajedno brinu oko vršenja javnih služba. U takovom udruženju mogu sudjelovati i druga javna tijela, koja su na to zakonom ovlaštena. Ovakova udruženja jesu moralna tijela, čiji se osnutak i statut odobrava posebnim dekretom prefekta, ako se radi o bićima, tijelima, koja pripadaju istoj provinciji. U protivnom slučaju, daje takovo odobrenje ministar unutrašnjih poslova, nakon što je saslušao mišljenje odnosnih prefekata i provincijskih administrativnih odbora. — U slučajevima, kada pojedine općine nisu u stanju da se same brinu i snose troškove za vršenje obvezatnih javnih služba, prefekt može svojim dekretom, saslušavši mišljenje odnosnih općinskih vijeća i provincijskog administrativnog odbora, odrediti, da se općine u tu svrhu udruže.

Ovaj dekret sadržava i mnoge propise o službi općinskog tajnika, koji je postao, kao eksponent režima, važniji faktor u općinskoj upravi, nego li je do sada bio.

Broj članova provincijskog vijeća reduciran je ovim dekretom od 60, 50, 40 i 30 na 45, 35, 30 i 25, a biraju se tako, da svaki izborni okrug u pojedinoj provinciji izabire po pet vijećnika. — Broj članova provincijskih deputacija, koji je po zakonu iz godine 1915. bio prema broju pučanstva pojedine provincije 10, odnosno 8 i 6, od sada je za sve provincije po šest, bez obzira na broj žiteljstva. — Dekret predviđa mogućnost, da dvije ili više provincija, po odobrenju kompetentnog ministarstva, stvori jedno udruženje u cilju vršenja javnih službi zajedničkog interesa.

Citiranim dekretom fašistički režim nije stao na svome putu izmjena osnovnog Zakona o općinama i provincijama. Tako je u godini 1926. izdao: 1.) zakon od 4. II. br. 237 o postavljanju načelnika (»pode-stà«) u općinama s pučanstvom do 5.000 stanovnika; 2.) zakonska odredba od 9. V. br. 818 o modifikaciji toga zakona; 3) zakonska odredba od 3. IX. br. 1910, kojom se proteže na sve općine u Italiji t. zv. načelnički

poredak (»ordinamento podestarile«), a zatim 4.) kr. dekret od 27. X. 1927. br. 2059 s propisima za osnivanje municipalnih savjetodavnih vijeća u općinama s pučanstvom preko 20.000 stanovnika. Kako se radi o značajnijim izmjenama predašnjih propisa, osvrnut ćemo se na iste nešto opširnije.

Prema propisima ovih fašističkih zakona, odnosno zak. odredaba, u svim je općinama uprava povjerena načelniku (»podestà«), koji nema samo egzekutivnu vlast, nego i odlučujuću, koju su prije imala općinska vijeća (»consigli comunali«). U općinama s pučanstvom ispod 20.000 stanovnika — osim u glavnim mjestima provincije — uz načelnika postoji — ako to prefekt smatra mogućim — općinsko vijeće (»consulta municipale«), a ako imade preko 20.000 stanovnika ili i ispod toga broja, ako su glavna provincijska mjesta, uz načelnika je uvijek općinsko vijeće, konsulta, koje je tehničko i savjetodavno tijelo. — Ministar unutrašnjih poslova može prema propisima gore spomenute zak. odredbe od 3. IX. 1926. br. 1910, imenovati jednog podnačelnika u općinama s pučanstvom preko 20.000 stanovnika, ali ispod 100.000 stanovnika, te u glavnim provincijskim mjestima, ma da ista imadu i manje od 20.000 stanovnika. — U općinama, koje imadu više od 100.000 stanovnika, može ministar imenovati dva podnačelnika.

Načelnik se imenuje kr. dekretom na 5 godina; prefekt može pre-mještati načelnike općina do 20.000 stanovnika, koje nisu glavno mjesto provincije. Prefekt može predložiti ministru unutrašnjih poslova, da opozove svakog načelnika, što biva kr. dekretom, a protiv čega nema nikakvog pravnog lijeka, ni administrativnim, ni sudskim postupkom. Podnačelnici pomažu načelnika u radu, a on im može povjeriti i naročite zadatke u upravi općine, kao i da ga zamjenjuju u vršenju njegovih funkcija, kada je on odsutan ili zapriječen. — I podnačelnici se postavljaju na pet godina i opozivaju se na isti način, kao i načelnici. Službe načelnika i podnačelnika su u pravilu besplatne. Izuzetno može prefekt dozvoliti odštetu.

Konsulta je sastavljena od općinara, koji nisu neizberivi u smislu čl. 25. i 26. zakona o općinama i provincijama. Prema propisu člana 26. konsultori moraju znati čitati i pisati. Taj član nabraja osobe, koje ne mogu biti postavljene konsultorima. Žene po ovome zakonu mogu biti konsultori, ako inače udovoljavaju zakonskim zahtjevima. U općinama sa ispod 20.000 stanovnika — osim glavnih mjesta provincije — broj konsultora bio je od 6—9; u općinama sa preko 20.000, a do 100.000 stanovnika ili makar i ispod 20.000, ako su glavno mjesto, njihov je

broj od 10—24, te napokon u općinama sa preko 100.000 stanovnika imade ih 24—40. — Ovaj broj konsultora određuje za sve općine bez razlike prefekt. U općinama sa ispod 20.000 stanovnika — izuzev glavna mjesta provincije — imenuje konsultore prefekt svojim dekretom, dvije trećine njih na prijedlog ekonomskih tijela, sindikata i lokalnih udruženja (»associazioni«), koje prefekt određuje, kao što određuje i broj konsultora, koji je dodijeljen svakome od njih. Preostalu trećinu konsultora imenuje prefekt direktno. Navedena ekonomska tijela, sindikati i udruženja predlažu po 3 imena za svakoga predloženog pretstavnika, odnosno za svakoga dodijeljenog im konsultora.

•Kr. dekret od 27. X. 1927. br. 2059 (2371) donosi norme za osnutak općinskih savjetodavnih odbora (»consulta municipale«) u općinama sa više od 20.000 stanovnika. U takovim općinama, a i u onima s manje stanovnika, ako su glavna mjesta provincije, konsultori se biraju između onih, koje su u svojem trojnom prijedlogu navela sindikalna općinska udruženja prvoga reda, priznata u smislu odredaba zakona od 3. IV. 1926. br. 563. U takovim općinama, ako nemaju 100.000 stanovnika, imenuje konsultore prefekt, a ako pak imadu, imenovanje konsultora spada u kompetenciju ministarstva unutrašnjih poslova. U takovom savjetu broj članova—pretstavnika poslodavaca jednak je broju pretstavnika intelektualnih i manuelnih radnika zajedno.

Konsulta, koju saziva načelnik, a i ureda radi prefekt, ako to nađe potrebitim, može stvarati valjane zaključke, ako je prisutna barem polovica njezinih članova. Zaključke donosi apsolutnom većinom glasova. Sjednicama konsulte ne pretsjedava načelnik, nego se svaki put glasovanjem ili aklamacijom postavlja pretsjedatelj.

Radi teških razloga javnoga poretka i administrativnoga karaktera ministar unutrašnjih poslova može raspustiti konsultu ili odgoditi njezino imenovanje. Ovo vrijeme bez konsulte ne može biti dulje od godine dana. Kroz to vrijeme vrši poslove uprave općinom »podestà«, također i u slučajevima, kada zakon predviđa, da je mišljenje konsulte obligatno.

Član konsulte, koji bez opravdanog razloga ne prisustvuje uzastopce na tri sjednice, prestaje biti članom konsulte, što određuje ili ministar unutrašnjih poslova ili prefekt, prema tome, tko je bio kompetentan za njegovo imenovanje, i to na prijedlog načelnika ili također i ureda radi.

»Podestà« je u općini vršio one funkcije, koje je prema predašnjem zakonu o općinama i provincijama imao da vrši »sindaco«, odbor (»giunta«) i vijeće (»consiglio municipale«), te ima karakter osim vla-

dinog službenika, također i karakter jednog po vladi imenovanog administratora autarhičnog općinskog tijela. »Consulta« pak ima samo savjetodavni značaj, te ona daje svoje mišljenje u svim pitanjima, koja načelnik smatra potrebitim da joj predloži.

Mišljenje je konsulte obligatno u općinama do 20 000 stanovnika — osim glavnih mjesta provincije — glede načelnikovih odluka, koje se odnose na odobrenje godišnje bilance, na aktivne i pasivne obveze, koje vežu općinsku bilancu na više od pet godina, dalje na sklapanje zajmova, nametanje dažbina, otuđivanje imovinskih dobara, direktno preuzimanje javnih službi i sl. — U općinama s preko 20.000, pa do 100.000 stanovnika, kao i u onima sa ispod 20.000 stanovnika, koja su glavna mjesta provincije, mišljenje je konsulte obligatno u svim onim slučajevima, koji su prema dotadašnjim zakonima spadali u isključivu nadležnost općinskog vijeća (»consiglio comunale«), a u općinama sa preko 100.000 stanovnika u slučajevima predviđenim u čl. 217 zakona o općinama i provincijama od 4. II. 1915. br. 148, za koje je bilo potrebno odobrenje sa strane administrativnog provincijskog odbora (»giunta provinciale amministrativa«), a povrh ovih još u predmetima bilance, zaključnih računa i direktnog preuzimanja javnih službi zbog njihove velike važnosti.

Ako s odlukom načelnikovom konsulta nije suglasna, mora se ista podnesti na odobrenje prefektu u općinama sa ispod 20.000 stanovnika — osim glavnih mjesta provincije — makar se je radilo i o odlukama, koje prije nisu trebale biti odobrene po provincijskom odboru (»giunta provinciale«). — U općinama sa 20.000 do 100.000 stanovnika, te u glavnim mjestima provincije makar imale ispod 20.000 stanovnika, treba prefektovo odobrenje, samo ako su takove odluke po zakonu o općinama i provincijama spadale u isključivu kompetenciju općinskog vijeća, a u ostalim slučajevima imaju dobiti samo prefektov »visum«. U općinama sa više od 100.000 stanovnika samo je potreban takav prefektov visum, a ne njegovo odobrenje. I u slučajevima, u kojima se traži samo prefektov visum o zakonitosti odluke, ako ta načelnikova odluka nije u suglasju s mišljenjem konsulte, ona mora dobiti prefektovo odobrenje.

Prije je rečeno, da »podestà« vrši one funkcije, koje je prema propisima zakona o općinama i provincijama vršio »sindaco« — kao šef općinske uprave i kao vladin službenik — kao i one, koje su spadale u kompetenciju »giunte«. Ove posljednje su naročito slučajevi navedeni u čl. 139. toga zakona, te u čl. 25. i 26. kr. dekreta od 30. XII. 1923. br. 2839, u kojima su navedeni predmeti, koje je općinsko vijeće (»con-

siglio comunale») moglo ustupiti »giunti« na rješavanje. Budući da sada »podestà« sjedinjuje ovlasti i »giunte« i vijeća, on je pozvan, da vrši tu funkciju, koju je prije u takovim slučajevima vršila »giunta«. — »Podestà« konačno vrši i sve one funkcije, koje su po zakonu o općinama i provincijama pripadale općinskom vijeću, a to su sve one, koje nisu izričito navedene, kao one, koje spadaju u kompetenciju sindaka i »giunte«. Kao takav on imenuje pretstavništva konzorcija, članove raznih komisija, revizore računa, vodi brigu oko sastava realne bilance-proračuna pod vlastitom odgovornošću.

Ne može biti imenovan »podestà« s onih razloga, radi kojih po zakonu o općinama i provincijama (čl. 25. i 26.) nije netko mogao biti »sindaco«, kao i osobe navedene u čl. 146. cit. zakona.

Jedna osoba može biti »podestà« istodobno u više povezanih općina. Ne može biti imenovan načelnikom provincijski zastupnik (»deputato provinciale«), niti član provincijskog administrativnog odbora (»giunta provinciale amministrativa«), ali može da bude načelnikom poslanik parlamenta.

Načelnik može ovlastiti svakog općinskog savjetnika, člana municipalne konsulte, na vršenje stanovitih zadataka u upravi općine, a ako nema konsulte, onda svakoga građanina, kod kojega ne postoje zapreke, nabrojene u čl. 25. i 26. zakona o općinama i provincijama, ali njegov izbor mora odobriti prefekt.

»Podestà« mora biti punoljetan talijanski državljanin, a mora imati ispit zrelosti ili njemu izjednačeni ispit. Ovaj ispit ne moraju imati oni, koj su sudjelovali u ratu godine 1915—1918. kao časnici ili podčasnici kod trupa u operacionom području, kao ni oni, koji su najmanje 6 mjeseci uspješno vršili službu sindaka, kraljevskog ili prefekturnog komesara, te općinskog tajnika. Žene ne mogu biti imenovane načelnikom.

Sa dvije ili više susjednih općina, čije ukupno stanovništvo ne prelazi pet hiljada žitelja, može kraljevskim dekretom biti ovlašten da upravlja jedan »podestà«.

Načelnik i članovi konsulte polažu zakletvu pred prefektom, a njihova je služba besplatna. Samo u izuzetnim slučajevima može prefekt dodijeliti načelniku nagradu na teret općinskog budžeta.

Sve odluke načelnika, koje se odnose na predmete navedene u čl. 217 zakona o općinama i provincijama, kao na pr. otuđenje nepokretnih dobara, državnih papira, industrijskih akcija, sklapanje zajmova (aktivnih i pasivnih), zakupi od preko 12 god. i t. d., te kada se radi o brisanju hipoteke, mora odobriti provincijski upravni odbor (»giunta

provinciale amministrativa«). Ostale odluke načelnika u općinama sa manje od 20.000 stanovnika, ukoliko nisu glavna mjesta provincije, imade odobriti prefekt; u općinama sa 20.000 do 100.000 stanovnika ili manje, ako su glavna mjesta provincije, podvrgnute su odobrenju, samo ako su prema dotadašnjim zakonima spadale u isključivu kompetenciju općinskog vijeća («consiglio municipale»), a u drugim slučajevima stavlja prefekt samo svoj visum u znak, da su te odluke u skladu sa zakonima. U općinama sa preko 100.000 stanovnika odluke načelnika uopće ne odobrava prefekt, nego stavlja na iste samo takav svoj visum. Ako s odlukom načelnikovom nije suglasna konsulta, potrebno je prefektovo odobrenje.

Novo propise o postavljanju načelnika i općinskog savjetodavnog odbora u općinama s pučanstvom ispod 5.000 stanovnika sadržava zakon od 4. II. 1926. br. 237; zakonska odredba od 9. V. 1926. br. 818 (pretvorena u zakon od 25. VI. 1926. br. 1262) sadržava modifikacije toga zakona; zak. odredba od 3. IX. 1926. br. 1910 proteže propise gore spomenutih zakona sa stanovitim modifikacijama općenito na sve općine u Italiji.⁹

Zakonom od 3. IV. 1926. br. 660 (955) bile su proširene funkcije prefekata, da bi se još jače osiguralo jedinstvo političke linije unutar područja odnosno provincije, koordinirajući i nadzirajući razne službe upravne prirode, osim odnosa s pravosudnom upravom, s vojskom, mornaricom, zrakoplovstvom i željeznicom. Prema tom zakonu prefekt je najviša državna vlast u provinciji, te nije jednostavni birokratski organ, nego glavna podrška — eksponent — jedne decentralizirane lokalne vlasti. U slučaju odsutnosti i zapriječenosti zamijenjuje ga potprefekt. Prefektorno vijeće imade najviše tri člana — činovnika — koje vijeće daje svoje mišljenje u zakonom predviđenim slučajevima, kao i uvijek, kada to zatraži prefekt. Provincijski administrativni odbor je sastavljen od prefekta, potprefekta, inspektora, jednog prefekturnog savjetnika, intendanta i t. d. Autarhične funkcije provincije bile su neznatne: uzdržavanje provincijskih cesta, sekundarna izobrazba, briga o slaboumnima i slično.

Kr. dekretom od 11. IV. 1926. br. 576 se određuje, da propisi o prestanku redovitih i vanrednih administracija i o nastupu funkcija

⁹ Važnost zakona od 4. II. 1926. i zakonske odredbe od 9. V. 1926. br. 818 (3), konventirane u zakon od 25. VI. 1926. br. 1262 (4), protegnuta je bila zak. odredbom od 3. IX. 1926. na sve općine Italije, a stupili su ovi novi propisi na snagu u općinama Gorica, Pula i Zadar danom 24. XII. 1926., kako to određuje zak. odredba od 16. XII. 1926. br. 2112, a u Rijeci i Trstu danom 16. I. 1927. (zak. odredba od 9. I. 1927. br. 4).

načelnika (»podestà«) i municipalnih konsulta u općinama sa manje od 5.000 stanovnika, stupaju na snagu u nekim provincijama, a među ostalima i u Rijeci, Puli i Zadru, 21. IV. 1926.

b) Drugi važniji zakonski propisi

Pitanje unifikacije i potpunog izjednačenja područja anektiranih na osnovu Rapallskog ugovora s ostalim pokrajinama Italije, nije bilo riješeno uvođenjem ustava i zakona o općinama i provincijama, kao ni s izmjenama i dopunama ovoga zakona. Trebalo je uvesti u anektirano područje i sve ostale pravne propise, koji su važili u Italiji, kao i one propise, koje je donosila fašistička vlast radi svog učvršćenja i osiguranja ne samo u starim provincijama Italije, nego i na anektiranom području. Tom cilju poslužio je niz kraljevskih dekreta. Tako su kr. dekretima sa zakonskom važnošću od 18. I. 1923. br. 53 i 54, te od 21. I. 1923. br. 93 bila određena administrativna okružja u novim provincijama. Pokrajina Istra sa sjedištem u Puli osnovana je bila spomenutim dekretom od 18. I. 1923. br. 53 (123). Ona se sastoji od okruga — »circondario« — Kopar (sudski kotari — »distretti« — Kopar, Buzet, Piran), okruga Poreč (Poreč, Buje i Motovun), okruga Pazin (Pazin i Labin), okruga Pula (Pula, Vodnjan i Rovinj), okruga Volosko—Opatija (Volosko—Opatija, Novigrad i Bistrica), te okruga Lošinj (Lošinj i Cres). Istim dekretom osnovana je bila i tršćanska pokrajina sa sjedištem u Trstu, te okruzima Trst (Trst, Sežana, Tržić) i Postojna (Postojna, Senožeće), a modificirana su okružja Videmske provincije, koja tom prilikom dobiva ime Furlanske provincije (»Provincia del Friuli«), u koju su uključena područja gorička i gradišćanska, i to sudski kotari: Trbiž, Tolmin, Kobarid, Cerčno, Bovec, Idrija, Gorica, Ajdovščina, Kanal, Vipava, Gradiška, Krmin, Červinjan, Komen.

Zak. odredbom od 18. I. 1923. br. 54 osnovana je zadarska provincija s glavnim mjestom Zadar, a zak. odredbom od 22. II. 1924. br. 213 (433) i onom od 27. IV. 1924. br. 582 (739) osnovana je bila Kvarnerska provincija s glavnim mjestom Rijeka, nakon što je zak. odredbom od 22. II. 1924. br. 211 proglašena bila na osnovu sporazuma potpisanoga u Rimu 27. I. 1924. aneksija Italiji područja bivše riječke države.

Zak. odredbom od 2. I. 1927. br. 1 u Italiji su bile provincije teritorijalno reorganizovane, među ostalima i ona gorička sa sjedištem u Gorici, u koju spadaju sve općine goričkog okružja (»circondario di Gorizia«), osim općine Čopriš-Viškon i tolminskog okružja. Kasnije je Italija bila podijeljena u 92 provincije, dok ih je 1923. god. bilo 75.

Na fiskalnom polju važili su do 31. XII. 1923. u glavnom pređašnji propisi o državnim porezima, ali sa 1. I. 1924. stupili su na snagu u smislu dekreta od 11. I. 1923. br. 148 talijanski propisi o porezima na dohodak i na imovinu.

Može se kazati, da je krajem 1923. godine potpuno bila provedena unifikacija zakonodavstva na ustavnom, administrativnom i kaznom području te na području fiskalnom.

Kako je prije spomenuto, kr. dekretom od 25. II. 1923. br. 391 ukinuto je bilo ministarstvo za oslobođene krajeve, a njegove se funkcije prenose na ministarstvo finansija, unutrašnjih poslova, industrije i trgovine, poljoprivrede i na ministarstvo rada.

Kr. dekretom od 22. III. 1923. br. 699 bila je protegnuta na anektirana područja važnost propisa, koji se odnose na pokrajinski administrativni odbor (*»giunta provinciale amministrativa«*), kao jurisdikcionalnu vlast (kr. dekreti od 17. VIII. 1907. br. 639, 643 i 694). Osnovni dekret br. 639 bio je modificiran zak. odredbom od 30. XII. 1923. br. 2840 (II. dio).

Bilo je u to vrijeme izdano mnogo propisa s izrazito političkom tendencijom u anektiranim područjima, o službenom jeziku u javnim uredima, na školskom području, toponomastici, o tobožnjem vraćanju prezimena u talijansku formu i dr.

Kr. dekretom od 1. X. 1923. br. 2185 (čl. 17) uvedena je u Julijskoj krajini početkom školske godine 1923/24 u prvim razredima inojezičnih škola obuka na talijanskom jeziku.

Zakonskom odredbom od 15. X. 1925. br. 1796 uvedena je bila kod svih sudskih ureda upotreba talijanskog jezika kao jedinog. Kod drugih ureda i u upravi, talijanski je jezik *via facti* već prije bio uveden kao jedini službeni jezik.

Prema zakonskoj odredbi od 10. I. 1926. br. 17, odnosno zakonu od 25. V. 1926. bilo je određeno italiziranje prezimena (*»restituzione in forma italiana dei cognomi«*) na području provincije Tridintinske. Obitelji, »koje imaju originarno talijansko prezime ili latinsko, ali prevedeno u druge jezike ili iznakaženo sa stranim načinom pisanja ili s dodatkom stranog sufiksa« imala su opet uzeti svoje »prvotno« prezime prema »originarnom obliku«. Na traženje zainteresirane osobe može, također i izvan slučajeva gore nabrojenih, stranim prezimenima ili prezimenima stranog porijekla biti dana talijanska forma. Osim toga se s ovom zakonskom odredbom naređuje, da se »ponovno vrate u talijanski oblik« prezimena toponomastičnog porijekla, koja potiču od

mjesta, »čija su imena bila prevedena u strani jezik ili iznakažena stranim načinom pisanja«. Isto tako i plemićki predikati, prevedeni ili preneseni u strani oblik, imaju se opet vratiti u talijansku formu. Izmjena prezimena u talijanski oblik proglašuje se prefektovim dekretom, koji se objelodanjuje u službenom listu (»Gazzetta ufficiale«), te se imade ubilježiti u matičnim knjigama.

S kr. dekretom od 7. IV. 1927. br. 494 svi gornji propisi bili su protegnuti na sva područja anektirana zakonima od 26. IX. 1920. br. 1323 i 19. XII. 1920. br. 1778, dakle, i na Julijsku krajinu, (ali ne na Rijeku, za koju su naknadno posebno kr. dekretom od 31. V. 1928. br. 1367 bili uslijedili slični propisi). Ministarstvo je pravde s dekretom od 5. VIII. 1926. izdalo uputstva za primjenu gornjih propisa.

Obzirom na toponomastiku treba istaknuti, da je generalni sekretar za civilne poslove pri vrhovnoj komandi talijanske vojske bio već prvih mjeseci iza sklopljenog primirja objelodanio popise zaposjednutih mjesta, okrstivši ih imenima iz priručnika, koje je izradilo kr. talijansko geografsko društvo. Ovo je društvo bilo izradilo tri ovakova priručnika. Jedan za Tridentinsku krajinu (»Alto Adige«), drugi za Julijsku krajinu, a treći za okupirani dio Dalmacije. Iza aneksije bila je kr. dekretom od 20. I. 1921. imenovana jedna specijalna komisija sa zadatkom, da ustanovi načela, prema kojima da se izaberu toponimi u anektiranim područjima. Na osnovu rada ove komisije bio je izdan kr. dekret od 29. III. 1923. br. 800 o službenom nazivlju općina i drugih mjesta u anektiranom području i o dužnosti, da vlasti upotrebljavaju samo ova imena, navedena u citiranom dekretu. U drugoj koloni popisa bila su navedena dosadašnja imena tih mjesta, ali tih je bilo navedeno vrlo malo. U spomenutom se dekretu navodi, da vlasti, koje bi eventualno mogle biti ovlaštene da se služe drugim kojim jezikom, različitim od državnog službenog jezika, imadu upotrebljavati oba imena i to: ime iz druge kolone na drugom mjestu i u zaporci, a nikako ne uočljivijim slovima od onih u talijanskom imenu. Ovo se očito odnosilo na nazivlje mjesta u Tridentinskoj krajinu, jer u Julijskoj krajinu vlasti nisu uopće upotrebljavale nikakov drugi jezik, osim talijanskog, niti ikakovo drugo ime osim onoga dekretiranoga, talijanskog. Službeno nazivlje općina za Kvarnersku provinciju objavljeno je bilo zak. odredbom od 27. IV. 1924. br. 582.

Zak. odredbom od 23. V. 1924. br. 1122 uređeno je bilo pitanje vlasništva na pograničnim nekretninama u novim provincijama, koji je

režim kasnije zakonom od 1. VI. 1931. br. 886 bio proširen na sva vojnički važna područja. U nadopunu pak toga zakona, zakonom se od 3. VI. 1935. br. 1095 određuje, da svi akti o otuđivanju, ma i djelomičnom, nekretnina u pograničnim provincijama moraju biti odobreni po odnosnom prefektu, pa i u slučaju otuđenja putem ovršne dražbe. Bez toga odobrenja ovi su akti bez pravne vrijednosti. Taj je zakon bio modificiran zakonom od 22. XII. 1939. br. 2207 tako, da se odobrenje prefekta daje samo u suglasju s prethodnim mišljenjem vojnih vlasti. O vlasništvu nekretnina u vojnički važnim zonama govori još i zakon od 17. XII. 1934. br. 2236.

Pitanje sticanja talijanskog državljanstva na osnovu mirovnih ugovora bilo je uređeno čl. 64.—82. ugovora u Saint Germainu, čl. 3.—6. Rapalskog ugovora, te čl. 53., 56., 57. i 61.—66. Trianonskog ugovora. Time se je uređivalo sticanje državljanstva punopravnoga (»di pieno diritto«), kao i onoga putem opcije.

O državljanstvu govore kr. dekret od 30. XII. 1920. br. 1890., zakonska odredba od 29. I. 1922. br. 43,¹⁰ i dekret pres. od 1. II. 1922. (državljanstvo stečeno ipso iure, putem opcije ili podijeljeno po provincijskoj političkoj vlasti).

Kr. dekret od 30. XII. 1920. br. 1890 (br. 28/1921) sadržaje provedbene propise za provedbu mirovnih ugovora, te ustanovljuje mogućnost sticanja državljanstva odobrenjem (»concessione«) provincijske političke vlasti.

Kr. dekretom od 7. VI. 1923. br. 1245 (945) protegnuti su bili na nove provincije talijanski zakoni o državljanstvu, a na Rijeku kr. dekretom od 20. III. 1924. br. 351 (527).¹¹

¹⁰ Prema čl. 4 st. 2 zakonska odredbe od 29. I. 1922. br. 43 one osobe, koje u smislu čl. 7 t. 2 Rapalskog ugovora ishodila priznanje državljanstva talijanskoga, a žele zadržati svoje borišnje i domicil u onom dijelu bivše a.-u. monarhije, koji je postao dijelom kraljevstva S. H. S., mogu zatražiti zavičajnost, ako su iz Dalmadije, od općine Zadar, a ako su iz Krka, od općine Pula ili Cres.

¹¹ Zakonskom odredbom od 10. I. 1926. br. 16 (56) predviđa se mogućnost i daje ovlaštenje, da se opozove radi političke nedostojnosti već dano talijansko državljanstvo inorodcima (»allogeni«) na osnovu opcije.

Zakon od 31. I. 1926. br. 108 (275) donosi izmjenu i dodatak zakonu iz godine 1912., te govori o gubitku državljanstva za državljanina, koji u inozemstvu počini koje djelo usmjereno da uzbuđi javni poredak u državi ili iz kojega bi mogla proizaći šteta po talijanske interese i za dobro ime i prestiž Italije, iako odnosno djelo nije samo po sebi zločin.

Zakonska odredba od 12. V. 1927. br. 723 (710), konvertirana u zakon od 19. II. 1928. br. 335 (374), uređuje pitanje državljanstva pripadnika riječkog područja u vezi s rimskim sporazumom od 27. I. 1924., a zak. odredba od 2. XII. 1928. br. 2698 (1587), konvertirana u zakon od 10. VI. 1929. br. 1025 (1133) uređuje pitanje sticanja državljanstva stranaca, koji borave u Rijeci, a nisu riječki pripadnici.

Propisi o izborima vrlo su često bili mijenjani u Italiji. Izborni zakon za političke — parlamentarne — izbore od 26. VI. 1913. br. 821. bio je zamijenjen s onim od 2. IX. 1919. br. 1395, koji je bio modificiran zakonom od 5. IV. 1920. br. 395 i onim od 26. IX. 1920. br. 1362, te posljednji put prije izdanja novog izbornog zakona, zakonom od 18. XI. 1923. br. 2444. Niti dva mjeseca iza te potonje modifikacije, fašistički je režim proglasio novi izborni zakon od 13. XII. 1923. br. 2694.¹²

Pravo glasa po novome zakonu imaju svi državljani, koji su navršili 21. godinu života osim podoficira i vojnika, dok su pod oružjem. Čitava je država jedan »jedini nacionalni kolegij«, a poslanika imade 535. Podijela broja poslanika na svaki pojedini izborni okrug revidira se prema rezultatima svakog popisa pučanstva, koji se obavljaju svakih deset godina. Poslanike za svaki izborni okrug predlaže 300 izbornika istoga okruga i to na svakoj pojedinoj listi, označenoj stanovitim obilježjem, predlažu se samo dvije trećine broja poslanika, koji je doznačen tome okrugu, ali najmanje tri kandidata. Glasovalo se je s glasovnicama, na kojima su bila označena obilježja svih lista, koje su bile predložene u tom okrugu, a glasač je označio jedno od tih obilježja, čime je glasovao za listu, koja imade to obilježje, a ujedno je mogao označiti jednoga ili dva kandidata te liste, kojima želi da dade prednost pred ostalima. Ona lista, za koju je na izborima glasalo najmanje 25% izbornika, a dobila je najveći broj glasova u čitavom nacionalnom kolegiju, dobiva dvije trećine svih poslanika, t. j. 356. Ostatak dobivaju ostale liste u omjeru prema dobivenim glasovima. U slučaju da nijedna lista ne dobije 25% glasova, broj se poslanika dijeli na sve liste proporcionalno prema broju dobivenih glasova.

Zakonom od 15. II. 1925. br. 132 povišen je bio broj poslanika od 535 na 560, a broj predlagača kandidature od 300 na 400. Glasuje se za pojedine kandidate, a ne za liste, te je izabran onaj, za kojega glasuje većina izbornika odnosno izbornog odkruga.

Kr. dekretom od 2. IX. 1928. br. 1993 proglašen je bio opet novi zakon o političkim izborima umjesto onoga odobrenog kr. dekretom od 17. I. 1926. br. 118.

¹² Na nove je provincije bio zak. odredbom od 8. II. 1923. br. 286 protegnut zakon od 2. IX. 1919. s modifikacijama sadržanima u zakonima od 5. IV. i od 26. IX. 1920.

Čitava je država jedan jedini nacionalni kolegij sa 400 poslanika («un collegio unico nazionale»). — Kandidate predlažu u prvom redu priznate nacionalne sindikalne konfederacije, koje predlažu dvostruki broj kandidata od broja poslanika, koji se imade izabrati. zatim priznata udruženja nacionalne važnosti, kulturna, prosvjetna, pripomoćna, propagandistička, koja predlažu kandidate u polovici broja poslanika, koje valja izabrati. — Kr. dekret od 17. I. 1929. br. 13 određuje, koja tijela i udruženja imaju pravo predlagati kandidate i koliki broj kandidata. Kandidate određuje i veliko fašističko vijeće («gran consiglio nazionale del fascismo»), ako među predloženim kandidatima nema osoba uvažениh na polju znanosti, literature, umjetnosti, politike ili vojske, koje vijeće sastavlja konačnu listu kandidata.

Glasuje se glasovnicama, na kojima je štampano pitanje: odobravate li listu poslanika, određenih po velikom fašističkom vijeću? — Na jednoj vrsti glasovnica, koje su na jednoj strani oličene bojama talijanske trobojke, naštampano je na kraju: »da«, a na drugoj vrsti glasovnica, koja je bijela, naštampano je: »ne«. kao odgovor na gore citirano naštampano pitanje. Glasач dobije kod glasanja obje vrsti glasovnica, te jednu stavlja u kuvertu, koju daje zatvorenu pretsjedniku izborne komisije.

Pravo glasa imao je talijanski državljanin iza navršene 21. godine života, odnosno 18. godine, ako je oženjen ili udovac s djecom.

Ovaj izborni zakon bio je modificiran kr. dekretom od 30. IX. 1928. br. 2225 i zak. odredbama od 27. XII. 1932. br. 1717 (zakon od 6. IV. 1933. br. 446) i od 14. XII. 1933. br. 1720 (konvertiranom u zakon od 27. IV. 1934. br. 634), zatim onim od 26. X. 1933. br. 1516.

Najdublju i najznačajniju reformu izazvao je zakon od 3. IV. 1926. br. 563, koji je stupio na snagu dekretom od 1. VII. 1926. br. 1130 o juridičkoj disciplini kolektivnih radnih odnosa, te kasnije zakon od 5. II. 1934. o osnutku i funkcijama korporacija. S prvim se je htjelo riješiti problem odnosa između kapitala i rada, a s drugim upotpuniti sindikalni i korporativni sistem, uveden s onim prvim, prešavši iz sindikalne baze u onu korporativističku. Sindikalna udruženja bila su, dakako, podvrgnuta državnoj kontroli. Javne juridičke osobe bile su korporacije i ustanove («istituzioni»).

Prema zasadama fašističkog korporativističkog shvaćanja, koje je došlo do izražaja u gore spomenutim zakonima, juridička osoba može

biti javnom samo ukoliko se poveže s državom radi postignuća svojih ciljeva i vršenja svoje djelatnosti. Država vrši djelatnost javnu i privatnu. Javnu, da provodi neposredno državne ciljeve (obrana, red, narodno blagostanje) — ne samo zakonodavnu i jurisdikcionalnu djelatnost i onu upravnu u juridičkoj funkciji, nego također i upravnu aktivnost u organizaciji uprave i socijalnoj funkciji. — Kao jurisdikcionalna ekonomija država vrši privatnu djelatnost, tu su imovinski odnosi, privatni ekonomski cili. Država je uvijek javna juridička osoba i ne postaje privatnom juridičkom osobom niti onda, kada provodi svoju privatnu djelatnost.

Juridička osoba je javna, kada je određena da udovoljuje javnim interesima, kolektivnim, koji su ujedno državni ciljevi, te kada ju država, također u svojem vlastitom interesu, smatra aktivnom, radi dostignuća ciljeva, koji su ujedno i njezini ciljevi. — Država, naime, nastoji postići ove ciljeve ne putem svojih organa, nego putem drugih pravnih subjekata. — Zakon priznaje javnim juridičkim osobama vlast vis-à-vis države da upravljaju same svojim interesima — »autoamministrazione« —, pa se ta vlast označuje imenom »autarkija«, uz oznaku »autonomija«. — Javne juridičke osobe nazivaju se radi takovog svoga prava autarkičnim bićima ili tijelima (»enti autarchici«). — U novije je doba u talijanskoj pravnoj nauci iskrsila i oznaka »ente parastatale«, što bi po prilici odgovaralo oznaci »poludržavno tijelo«, t j. biću, tijelu postavljenom uz bok državi, koja su tijela osnovana da vrše službe i provode ciljeve, koji su ujedno državni ciljevi. Ona protežu svoju djelatnost na čitav državni teritorij, te imaju nacionalni karakter. Jedno se lokalno javno tijelo ne može smatrati poludržavnim (»parastatale«).¹³

¹³ O javnim juridičkim osobama, korporacijama, korporativizmu i korporativnom pravu postoji u fašističkoj Italiji velika literatura. Mnogo se je pisalo, mnogo teoretiziralo. Uglavnom, prema tim brojnim teorijama, korporacija je jedna faktična jedinica, stvorena putem udruženja osoba, jedina stalna zajednička osoba — fizičkih ili juridičkih osoba — organiziranih u svrhu, da se postigne jedan zajednički, vlastiti cilj. Dobrovoljne korporacije organizirane su po volji svojih članova, a prisilne po volji zakona. Prirodne korporacije i nužne korporacije, osnovane za postignuće socijalnih i političkih ciljeva — ipak su prisilne, kao općina, čijim se članom rađa i postaje neovisno, pa i protiv svoje volje. U korporaciji volja i cilj juridičke osobe izražavaju volju i cilj kolektiva osoba, koje su u njoj povezane. — U institucijama, ustanovama, faktična jedinica se sastoji od organizacije osoba ili dobara. Osnovana je po jednoj volji, njoj stranom, da bi se udovoljilo jedan strani, tuđi interes. To su dobrotvorne udruženja (»congregazioni di carità«), osnovana zakonom od 17. VII. 1890., u svakoj općini, da se brinu oko interesa: a.) siromaha općine, maloljetne ostavljene siročadi; b.) dobrotvorne ustanove (»opere pie«): za općinske činovnike (»casse di previdenza per gli impiegati comunali«), socijalno osiguranje (»previdenza sociale«), osiguranje protiv nezgode na poslu, nacionalna ustanova za ratnu siročad (»opera nazionale per gli orfani di guerra«), ustanova za zaštitu majke i djece (»opera nazionale per la protezione

Pored ovih temeljitih reformi u pravnom poretku talijanske države, naravno u skladu s fašističkim vladanjem, nije bez značaja ponovna reforma provincijske pokrajinske uprave, koja je bila provedena zakonom od 27. XII. 1928. br. 2962. Tim je zakonom bio ukinut svaki izbor, te je dana ovlast centralnoj upravi, da imenuje vanjske organe provincijskih ureda. Administracija svake provincije sastavljena je sada od predsjednika («preside») i provincijskog rektorata, u kojem su osim predsjednika i rektori. Svećenik nije mogao biti imenovan predsjednikom. Predsjednik je stalni organ uprave provincije, on priprema i izvršuje odluke rektorata, zastupa provinciju pred sudom, upravlja administracijom. On je sazivao sjednice rektorata, brinuo se, da odluke budu izvršene. On je sklapao ugovore, koje je sklapanje već bio zaključio rektorat, priprema godišnji budžet, imenuje činovnike provincijskih ureda i ustanova, ali ne šefove, ni šefove odjeljenja, vrši disciplinsku vlast nad činovnicima i t. d. U hitnim slučajevima donosi odluke, koje spadaju u nadležnost rektorata, koji ih naknadno ima da ratificira. Ako ih rektorat ne bi ratificirao, bile bi poništene.

Predsjednika pomaže u radu potpredsjednik, izabran među rektorima — naročito u slučajevima odsutnosti i zapriječenosti. Obojica se imenuju kr. dekretom na prijedlog ministra unutrašnjih poslova na četiri godine, a na isti način mogu biti opozvani. Njihova je služba besplatna, samo u izuzetnim slučajevima ministar unutrašnjih poslova

della maternità e dell'infanzia»). — Zajednica osoba, organizirana, da se postigne jedan strani, tuđi cilj, je administracija osnovana za postignuće jedne stanovite svrhe, a zajednica dobara (imovinska bit), stalno određena i uređena, da bi postigla jednu određenu svrhu. To su teritorijalna tijela povrh ili uz državu, provinciju, općinu — sva imaju oblik korporacije, teritorijalne korporacije. — Kod pojma »mjesna tijela ili bića« («ente locali»), teritorij se imade shvatiti samo kao granica djelovanja odnosnoga tijela i to svih ovakvih tijela, korporacija i institucija, bilo teritorijalnih ili ne. Drugi se puta opet ističu kao protivno teritorijalnim tijelima, korporacije javnoga prava, te je teritorij sredstvo, da se odrede i ustanove osobe, koje imaju pravo ili dužnost, da budu članovi toga tijela (na pr. zadruga hidraulične ili zadruga za bonifikaciju i sl.). Kod općina je opet slučaj, da su njezini članovi svi oni državljani, koji u njoj stalno borave ili imaju glavno sjedište svojih poslova ili interesa («domicilio civile») ili su upisani u toj općini u izbornu listinu («domicilio politico»). Konstitutivni element općine jest teritorij. — Općina dobiva svoju vlast od države, dakle derivatna vlast, koja nastaje voljom države. Samo državu imade originarnu vlast, ona nastaje s tom vlašću, ona je bitni element njezine prirode kao države. Općina izvršuje ipak tu vlast u vlastito ime, a ne kao nekak delegiranu vlast. Njezina je općenita zadaća, njezina misija, da upravlja, njezina se juridička funkcija ispoljuje u njezinoj policijskoj mjesnoj djelatnosti, gradskoj i seoskoj. Općina, čim što imade svoje vlastite ciljeve, ona također vrši i one državne (civilni statut — matični ured — vojna stavnja, izborne listine, popisi pučanstva, smještaj karabinjera i vojske na prolazu i t. d.). Ona ih međutim vrši u svoje vlastito ime, ne u ime države, ne kao državni organ i predstavnik države. — Općina je jedno administrativno tijelo, član države, potpuno podložno državnoj vlasti («potestà d'Impero»). Zakonom se može uređivati čitav život općina, mogu se osnivati nove općine, više njih spajati u jedno — ali to se može učiniti samo zakonom.

može im odrediti nagradu na teret provincije. I rektori su također imenovani na isti način, kao i predsjednik, tako oni redovni, kao i njihovi zamjenici. Provincijski rektor može istodobno da bude općinski načelnik, podnačelnik ili vijećnik.

Provincija s više od 600.000 stanovnika ima osam rektora, s više od tristohiljada šestoricu, a ostale po četiri rektora. Zamjenika imade uvijek samo po dvojicu svaka provincija. I njihova besplatna služba traje četiri godine. Iz važnih razloga administrativne prirode ili javnog poretka, kr. dekretom, a na prijedlog ministra unutrašnjih poslova, može biti raspušten pokrajinski rektorat, a uprava pokrajine povjerena vanrednom komesaru, koji postaje organom provincije, te su njegovi akti, akti provincije. Rok, u kojem će se rektorat nanovo postaviti, određen je u samom dekretu o raspuštanju. Taj rok ni u kojem slučaju ne može biti dulji od jedne godine. Rektor, koji neopravdano izostane uzastopce tri puta od sjednica, biva opozvan dekretom ministarstva unutrašnjih poslova.

Predsjednik provincije vrši one funkcije, koje je zakon o općinama i provincijama davao predsjedniku pokrajinske deputacije, kao i samoj pokrajinskoj deputaciji.

Rektorat pokrajine vrši dužnosti, koje je po gore navedenom zakonu imalo pokrajinsko vijeće («consiglio provinciale»).

Sjednice pokrajinskog rektorata nisu javne, drže se redovito u mjesecu aprilu i septembru svake godine, ali također, kada to prefekt ili predsjednik smatra potrebitim. Prefekt može prisustvovati sjednicama rektorata, ali nema prava glasa. — Rektorat je osnovni organ provincijske uprave, koji se ima brinuti za uređenje i normalno funkcioniranje pokrajinskih ureda, za imenovanje činovnika, za upravljanje provincijskom imovinom, za sastav budžeta, zajmove, provincijske dažbine, ugovore i t. d.

Dok su vanjski organi provincijski, predsjednik i rektorat, unutarnji su činovnici, čiji je status i juridički i ekonomski odredila provincija. Svi su bili, pa i sekretar, službenici provincije.

Ovi novi propisi o pokrajinskoj upravi stupili su na snagu u Gorici 28. IV. 1929. (zak. odr. od 4. IV. 1929. br. 459), u Rijeci, Puli i Zadru također istoga dana (zak. odr. od 15. IV. 1929. br. 505), dok u Trstu 5. V. 1929. (zak. odredba od 23. IV. 1929. br. 551).

Zakonom od 27. XII. 1929. br. 3123 izvršena je bila također reforma provincijskog administrativnog odbora (*«giunta provinciale amministrativa»*), koji se od sada sastoji — u vršenju svoje administrativne funkcije, — od prefekta, koji mu ujedno i pretsjedava, potprefekta-inspektora, jednog prefekturnog savjetnika, kojeg svake godine imenuje prefekt, finansijskog intendanta, glavnog računovođe prefekture, šefa finansija prefekture, te jednoga člana i jednoga zamjenika, koje postavlja sekretar fašističke stranke. Svi su imenovani kr. dekretom na prijedlog ministra unutrašnjih poslova, a služba im traje 4 godine. Za valjanost odluka dovoljno je učestvovanje petorice članova na sjednici.

Ne mogu biti članovi pokrajinskog upravnog odbora pretsjednik, potpretsjednik i rektori pokrajine, zaum načelnici i članovi općinskih vijeća (*«consulta municipale»*), osobe, koje primaju nagradu ili plaću od provincije, računovođe pokrajine, općina ili javnih institucija, kao ni oni, koji ne mogu biti uvršteni u porotničke listine.

Kada vrši jurisdikcionalne funkcije, odbor sastoji se od prefekta kao pretsjednika, dvojice prefekturnih vijećnika, finansijskog intendanta i jednog člana, kojeg je odredio sekretar fašističke stranke.

Nad provincijama je država vršila kontrolu na isti način, kao i nad općinama sa više od 100.000 stanovnika: preventivnu kontrolu s odobrenjem, zatim s vizumom i odobrenjem, represivnu s poništenjima odluke, supstitucijama, kao i inspektivnu. — rektorat je mogao biti suspendiran po prefektu radi administrativnih razloga ili razloga javnoga poretka, a kako već rečeno, mogao je biti i raspusten kr. dekretom na prijedlog ministra unutrašnjih poslova.

Zakon o javnoj sigurnosti, odobren i proglašen kr. dekretom od 6. XI. 1926. br. 1848, kao i kasniji zakon, od 16. VI. 1931 br. 773 sadržavaju osim ostaloga propise o policijskim mjerama opomene (*«ammunizione»*) i konfinacije (*«confino di polizia»*).

Prvospomenuti zakon donosi u svojem članu 166. i sl., a drugi u čl. 164. i sl. propise o policijskoj opomeni. Šef ureda javne sigurnosti odnosnog okruga (kvestor) podnosi prefektu prijavu navodeći razloge, radi kojih bi se na stanovitu osobu imala primijeniti policijska mjera opomene. Osim skitnica, besposličara i sumnjivaca, kojima se zločin nije mogao dokazati, može netko biti opomenut i zato, jer ga javno mišljenje smatra opasnim za državni poredak (*«... quelle persone designate dalla pubblica voce come pericolose all'ordine nazionale dello*

Stato«), odnosno po drugospomenutom zakonu osobe, koje javno mišljenje smatra da su opasne socijalno ili za politički poredak države (*... pericolose socialmente o per gli ordinamenti politici dello Stato«). Na osnovu takove prijave prefekt sazivlje i pretsjedava provincijskoj komisiji, čiji su članovi osim njega javni tužilac, komandant karabinijera u odnosnoj provinciji, kao i jedan viši oficir milicije. Pred tu komisiju poziva se prijavljena osoba, da dade svoju obranu. Ova komisija izdaje, odnosno proglašuje opomenu, u kojoj se osim ostaloga može naložiti opomenutomu, da se u određenom roku zaposli, da nađe stalno boravište i o istome obavijesti vlasti javne sigurnosti, da se ne smije udaljiti, a da prethodno ne obavijesti vlasti, da ne smije jutrom izaći prije, a u večer vratiti se kući iza stanovitog sata, a mogu se opomenutome naložiti i druge dužnosti, koje komisija smatra potrebitima s obzirom na naročite prilike opomenutoga i specijalne zahtjeve socijalne i državne obrane (u drugom zakonu: socijalne i političke obrane). Djelovanje ovakove opomene traje u pravilu dvije godine. — Rješenje o opomeni je definitivno i protiv istoga nema pravnoga lijeka.

O policijskoj konfinaciji govori prvi zakon u čl. 184. i sl., a drugi u čl. 180. i sl. Mogu biti konfinirani s prinudnim radom svi oni, koji su opasni za javnu sigurnost: oni, koji su već bili opomenuti, zatim oni, koji su »pokazali namjeru, da počine djela uperena na nasilno rušenje nacionalnog, socijalnog ili ekonomskog poretka postavljenog po državi ili da uspokolebaju sigurnost ili se suprotstavljaju ili prijece vršenje državne vlasti na način, da bilo kako štete nacionalnim interesima u vezi s unutrašnjom ili međunarodnom situacijom države«. — Konfinacija traje u pravilu od jedne do pet godina, a proglašuje ju prije spomenuta provincijska komisija. Ministarstvo unutrašnjih poslova određuje mjesto konfinacije ili u kojoj koloniji ili u kojem mjestu Italije, svakako različitom od onoga redovitog boravka konfiniranoga. Protiv rješenja o konfinaciji ima mjesta žalbi na višu, apelacionu komisiju pri ministarstvu unutrašnjih poslova, ali takova žalba nema odgodne moći. Konfinirani obavljaju javne radove prema potrebama mjesta, u kojem su konfinirani, a može im se narediti, da se ne smiju udaljiti iz mjesta stanovanja bez prethodne obavijesti vlastima, da ne smiju izaći ranije, ni vratiti se kući kasnije od određenog im sata, da se imaju javljati vlastima javne sigurnosti u određene dane, a i na svaki njihov poziv i t. d.

c) Novi zakon o općinama i provincijama iz godine 1934.

Vlada je bila zakonom od 31. III. 1932. br. 359 ovlaštena, da po saslušanju Državnog savjeta mijenja, nadopuni, uskladi i sjedini u jedan zakon propise o općinama i provincijama počevši od zakona od 4. II. 1915., zak. odredbe od 30. XII. 1923., br. 2839, pa dalje svih kasnijih zakona i dekreta u vezi s njima, koji su već bili objavljeni ili će prije izdanja novoga zakona još biti objavljeni. Vlada se je tim ovlaštenjem poslužila, te su ti propisi našli svoje mjesto, dakako uz stanovite modifikacije, u novom Zakonu o općinama i provincijama iz 1934. god. Izborni sistem bio je ukinut, a formiranje općinskih i provincijskih uprava ušlo je u domenu državnih organa.

Kr. dekretom od 3. III. 1934. br. 383 odobrava se i proglašuje novi zakon o općinama i provincijama, koji sadržava uvodne odredbe, te propise o administrativnoj podjeli u okružja, o vladinim vlastima i kontrolnim organima, zatim propise o općini: teritoriju, općinskim organima, načelniku (»podestà«), vijeću (»consulta«), financijama i knjigovodstvu, o vladinom nadzoru i zaštiti, te o postupcima. Zatim slijede propisi o provinciji: provincijska uprava, finansije i knjigovodstvo, nadzor i zaštita vladina, prekršaji; udruženja između općina i provincije, općinski sekretar, te činovnici i službenici općina, provincija i udruženja, odgovornost administratora, činovnika i onih, koji rukuju javnim novcem; zajednički propisi za općinske administracije i one udruženja; o općinama i provincijama, koje ne mogu osigurati izjednačenje primitaka i izdataka, o gubernatoratu rimskom, te konačno prelazni i zaključni propisi.

Na čelu svake provincije je prefekt, jedan potprefekt, prefekturno vijeće i administrativni odbor (»giunta amministrativa«). Prefekt je najviša državna vlast u provinciji i direktni pretstavnik egzekutivne vlasti. On osigurava u smislu općenitih vladinih direktiva jedinstvo političkog smjera u radu raznih službi, tako državnih, kao i lokalnih tijela, koordinirajući rad svih javnih ureda i nadzirujući njihovo poslovanje, osim rada pravosudne administracije, vojske, mornarice i zrakoplovstva, te željeznica. — Može odaslati naročite komesare mjesnim vlastima, da sprovedu poslove zakonom predviđene, ako ih redovni organi na vrijeme nisu izvršili; nadzire javni red i javnu sigurnost. Prefekt pretsjedava prefekturnom vijeću i provincijskom administrativnom odboru. U slučaju odsutnosti i zapriječenosti zamjenjuje ga vice-prefekt.

Prefektorno vijeće sastoji se od prefekta i dva savjetnika, a daje svoje mišljenje u slučajevima zakonima propisanim, kao i kada to prefekt zatraži.

»Giunta«, kada rješava administrativna pitanja, sastoji se od prefekta, provincijskog inspektora, dva prefektorna savjetnika, šefa računovodstva prefekture, te od četiri člana i dva zamjenika, koje odredi sekretar fašističke stranke.

Općina zadržava prema državi svoju juridičku osobnost i svoju nezavisnost, iako donekle ograničenu, imade administrativnu autonomiju-autarhiju. — Izmijenjen je organ, koji upravlja općinom, kao i način njegovog formiranja, (nije više biran, nego imenovan po vladi). Ali i ovaj je organ (»podestà«), ipak organ općine. On upravlja općinom. Više općina (ne više nego tri) iste provincije, kada njihovo pučanstvo ne prelazi 10.000 žitelja, mogu imati jednog zajedničkog načelnika.

Načelnik — podestà — imenovan je kr. dekretom na četiri godine. Žene ne mogu biti načelnik (»incapacità«), niti svećenici (»ineleggibilità«); ne mogu biti ni oni, koji primaju plaću ili nagradu od općine ili od ustanova, kojim upravlja općina ili ih subvencionira, zatim oni, koji nisu opravdali kakav račun općini, dužnici, oni koji vode kakovu parnicu s općinom, vladini funkcionari, kojima je zadaća da nadgledaju općinsku upravu i t. d.

Inkompatibilno je, da načelnik ili podnačelnik bude pretsjednik ili potpretsjednik provincije. Načelnik polaže zakletvu pred prefektom, njegova je služba besplatna, on je počasni, honorarni službenik. Izuzetno može prefekt doznačiti načelniku — ovlašten na to po ministarstvu unutrašnjih poslova, — stanovitu otštetnu nagradu na teret općinskog budžeta.

Nekoji od unutarnjih općinskih organa imadu i funkcije vanjskih organa, na pr. općinski tajnik, kada supotpisuje odluke načelnika ili uvjerenja, koja izdaje općina. Sekretar potpada hierarhički pod načelnika, izvršuje njegova naređenja, ali mu je pridana kvalifikacija državnog funkcionara, tako da je općinskom uredu na čelu jedan državni funkcionar. Ali sekretar je ipak uza sve to organ općine, njegovi akti su općinski akti. Općinski je sekretar u svemu izjednačen s državnim činovnicima. — Na osnovu rezultata javnog natječaja, općinskog sekretara imenuje ministar unutrašnjih poslova ili prefekt provincije.

- Tajnik može da bude po svojoj molbi ili radi potrebe službe premješten u drugu općinu iste provincije rješenjem prefekta, a u drugu provinciju po ministru unutrašnjih poslova.

Više susjednih općina iste provincije mogu imati zajedničkog sekretara i samo jedan ured, ako to iziskuju finansijski uslovi njihovi, njihov topografski položaj, mali broj stanovnika i sl.

Općine s manje od 2.000 stanovnika, koje nemaju dovoljno sredstava za vršenje javnih službi, mogu se međusobno spojiti ili biti pripojene drugoj općini. I bez tih preduslova može se to izvršiti, ako to zatraže odnosni načelnici (»podestà»). Isto tako mogu naselja ili dijelovi općina sa ne manje od 3.000 stanovnika i s dovoljno sredstava, biti uspostavljeni kao posebne općine, ako to zatraži većina poreskih obveznika.

Ministar unutrašnjih poslova može u općinama s više od 20.000 stanovnika ili s manje, ako su glavna mjesta provincije, imenovati jednog podnačelnika, a ako imade preko 100.000 stanovnika, može imenovati i dva podnačelnika. Podnačelnika može imenovati i u općinama sa 10.000 do 20.000 stanovnika, ako su turistička mjesta, lječilišta, ljetovališta, oporavilišta (»luogo di cura«); u kojima su važni uredi, centri znatne važne industrijske ili trgovačke djelatnosti.

Načelnik upravlja općinom i zastupa ju, a i vladin je službenik (»ufficiale del governo«), te kao takav ima da po direktivama viših vlasti vrši funkcije u matičnom uredu, (»stato civile«), da poduzima mjere u interesu javne sigurnosti i javne higijene, da nadzire sve, što se odnosi na javni red, te da o tome obavještava više vlasti.

U općinama s više od 10.000 stanovnika i njima izjednačenima, općinsko vijeće broji 10—24 člana, ako prelazi 100.000 stanovnika, imade 24—40 članova. Prefekt može odrediti, da općine i s manje od 10.000 stanovnika imadu vijeće od 6—10 članova, ako to smatra mogućim s obzirom na podobne osobe i sl.

Prefekt određuje broj članova vijeća (»consulta«) svake općine prema njezinom značaju s obzirom na produktivne mogućnosti i djelatnosti. U vijeću broj pretstavnika poslodavaca jednak je broju pretstavnika intelektualnih i manuelnih radnika zajedno. Sindikalna udruženja predlažu tri puta veći broj kandidata, nego li vijeće imade članova, pa prefekt imenuje vijećnike između predloženih na četiri godine. — Prefekt određuje broj predstavnika, koji pripadaju pojedinim sindikalnim udruženjima. Prema tome ovakova bi konzulta imala biti

predstavništvo interesa profesionalnih kategorija, pa je stoga bila jedan korporativistički organ. — Žene iznad 25 godina starosti mogle su biti članovi općinskog vijeća, zatim majke palih u ratu, odlikovane medaljom hrabrosti i t. d. Svećenici nisu mogli biti niti članovi vijeća. — Ako konzultori neopravdano izostanu sa tri sjednice vijeća, prestaje njihova dužnost. Prefekt može suspendirati vijeće, ali raspustiti ga može ministar unutrašnjih poslova n. pr. u slučaju, ako bi se vijeće stavilo u protimbu s političkim direktivima vlade.

Općinsko vijeće («consulta municipale») je kolegijalni upravni organ sa savjetodavnom funkcijom. Zakon nabraja slučajeve, kada vijeće ima da dade svoje mišljenje, a načelnik ga može zatražiti i u drugim slučajevima, kada to smatra uputnim.

Država vrši nadzor nad općinskim upravama, njihovoj djelatnosti, njihovim odlukama i nad organima općinske uprave kao takovima, nad osobama i nad aktima tih organa, tako u pogledu zakonitosti, kao i umješnosti.

Državni organi vrše nadzor nad djelatnošću općinske uprave, država poduzima represivne mjere putem prefekta, koji vodi izvide, može suspendirati načelnika i podnačelnika, ali oni mogu biti opozvani samo kr. dekretom ili dekretom ministra unutrašnjih poslova. — Prefekt može uputiti svoje komesare, da izvrše oni stanovite akte ili da upravljaju općinom, zatim može podvrći disciplinskom postupku općinskog sekretara i kazniti ga, ako se ogriješi o svoje dužnosti. Prefekt kontrolira akte, odluke, ugovore.

Posebnu djelatnost predstavlja preventivna kontrola, kada se za neke čine, odluke i sl., prije nego li se izvrše, izdadu ili sklope, ima ishoditi pristanak kojega državnog organa (ugovori o otuđenju, zakupu, nabavci i sl.), kojima imade prethoditi javno nadmetanje. Izuzetno imade slučajeve, kada vrijednost predmeta ne premašuje stanovitu svotu, da se ovakovi pravni poslovi mogu vršiti i bez javnog nadmetanja ili natječaja uz privatnu licitaciju ili privatne pregovore ili pak uz odobrenje prefekta.

Preventivna kontrola dolazi do izražaja poslije formiranja nekoga akta, ali prije njegovog izvršenja. Akti bivaju preispitani po državnom organu, da se ustanovi njihova zakonitost i umješnost, koji organ u pozitivnom slučaju stavlja svoj visum ili daje odobrenje, odnosno odbija da dade odobrenje, ako nije umjestan dotični akt ili je neoportun. Ako je nezakonit, onda ga državni organ kasira, ukida, poništava.

Kontrolu vrši prefekt i provincijski odbor (»giunta provinciale«), a što se tiče samo zakonitosti također i centralna vlada. Prefektu se podnose radi kontrole sve odluke načelnika, tako u pogledu zakonitosti, kao i glede merituma. — »Giunta« pak nadzire akte općinskih načelnika u pogledu merituma i zakonitosti samo glede nekih stanovitih, u zakonu izričito nabrojjenih kategorija poslova i akata, koji su važniji za život općine s gledišta juridičkog ili imovinsko-pravnog. (Prije je u takovim slučajevima bilo obligatno mišljenje općinskog vijeća (»consulta municipale«). — »Giunta« može samo da ili dade ili da odbije dati odobrenje.

Naročiti je nadzor centralne vlade nad općinskim pravilnicima glede doprinosa za higijenu i zdravstvo, za građevinarstvo i lokalnu policiju. Prijepis ovakovih pravilnika, iza njihovog odobrenja po provincijskom odboru, prefekt je slao nadležnom ministru. Odnosni ministar, pošto je saslušano mišljenje Državnog savjeta (u slučajevima zdravstva i higijene također i vrhovnog sanitetskog savjeta, može podnesene pravilnike poništiti u cijelosti ili djelomično, ako su u protimbi sa zakonima ili već postojećim pravilnicima. — Ministar stavlja svoj visum i daje odobrenje kao akt vršenja kontrole i time država čini općinski akt izvršnim.

Odluke, koje su providene visumom prefekta ili odobrenjem »giunte«, definitivne su, te je protiv istih moguća samo žalba na Državno vijeće (»Consiglio dello Stato«) ili pak izvanrednim putem na kralja.

Slučaj represivne kontrole je, kada prefekt ukine neki akt načelnika zbog nezakonitosti. Ovakovu represivnu kontrolu može vlada da vrši u svako doba ureda radi ili uslijed prijave i to s kr. dekretom iza saslušanja Državnog savjeta (nenadležnost, kršenje zakonskih propisa -- uvijek samo u javnom interesu).

Postoji i t. zv. substitutivni nadzor (»controllo sostitutivo«), kada državni organ zamijeni općinski organ u izvršenju nekog po zakonu obvezatnog akta, u slučaju otezanja ili propusta općinskog organa da ga izvrši. Postoji supstitucija djelatnosti ili supstitucija organa, a zamjenu vrši prefekt ili »giunta«.

Supstituciju djelatnosti u pravilu vrši odbor, osim ako to nije u nadležnosti prefekta. Prefekt n. pr. imenuje općinsku poresku komisiju za katastar, pomoćnu medicinsko-kiruršku službu u općinama,

disciplinski postupak protiv sanitarnog osoblja, mjere ureda radi na teret činovnika, kada ih kompetentne vlasti ne provode. Ove supstitucije vrši prefekt ili neposredno ili po svojim specijalnim komesarima.

Supstituciju organa vrši samo sam prefekt.

U slučajevima supstitucije djelatnosti jesu akti odbora ili prefekta akti jednog državnog organa, dakle akti države, ali pravni efekti tih akata jesu isti, kao da ih je izvršio općinski organ.

Supstitucija organa vrši se imenovanjem vanrednog komesara i suspenzijom redovitog organa općinskog od njegove funkcije. Takav vanredni komesar je vanredni organ općine, njegova su akta, akta općine ili općinskih ureda.

Osim ovih slučajeva nadzora postoji još i inspektivna kontrola. Kod prefekture postoje provincijski inspektori, koja je služba osnovana, da bi se osiguralo redovito ispravno odvijanje općinskih i provincijskih administracija. Prefekt može odrediti izviđače i istrage, a i provincijskom odboru i prefekturnom vijeću pripada takova kontrolna funkcija.

Provincija je moralno tijelo s vlastitom administracijom, teritorijalno tijelo i korporativno tijelo, koje imade svoje sjedište u glavnom mjestu pokrajine. — Član provincije je eo ipso svaki član jedne od općina ove iste provincije. Njezina je vlast («potere d'impero») također derivatna, jer potieče od države. — Propisi se za provinciju izdaju samo putem zakona. Provincije imadu ovlast i dužnost, da upravljaju ustanovama, koje pripadaju provincijama, da uređuju status činovnika provincijskih ureda, određuju i sređuju dažbine i t. d., zatim da osnivaju javne provincijske ustanove, da se brinu oko sistematizacije i održavanja provincijskih cesta, brana protiv rijeka i brzica, da se brinu za javnu dobrotvornost (izdržavanje nezakonite ili izložene djece, slaboumnika, siromašnih), za javno zdravstvo i higijenu, za pučku prosvjetu i t. d.). Provincija upravlja javnim službama provincijskog interesa, kao što općina onima općinskog interesa. — Funkcije provincije su u glavnom socijalne funkcije.

Po zakonu iz god. 1934. svaka je pokrajina imala svoga pretsjedatelja («preside») i svoj rektorat. U slučaju odsutnosti ili zapriječenosti pretsjedatelja zamjenjuje ga potpretsjedatelj, izabran između rektora. Svaka provincija imade jednog sekretara i svoj provincijski uređ. — Predsjedatelj i potpretsjedatelj bivaju imenovani kr. dekretom na četiri godine, a njihova je služba besplatna. Samo u izuzetnim slučajevima ministar unutrašnjih poslova može im odrediti nagradu. Rektora, koji se

imenuju dekretom ministra unutrašnjih poslova, imade osam u provincijama sa preko 600.000 stanovnika, šest u onima sa više od 300.000, a četiri u ostalima. Otsutne ili zapriječene rektore zamijenjuju zamjenici (»rettori supplenti«), kojih imade u svakoj provinciji po dva. I služba rektora traje četiri godine i besplatna je.

Zasjedanja rektorata su redovna u mjesecima aprilu i septembru svake godine, a izvanredna, kada to smatra potrebnim pretsjedatelj ili prefekt. — Prefekt može biti lično ili po svojem pretstavniku prisutan sjednicama rektorata, ali bez prava glasa. Zakon nabraja funkcije pretsjedatelja i slučajeve, o kojima odlučuje rektorat, kao i one, kada odluke rektorata treba da odobri provincijski administrativni odbor.

Zakon predviđa, da se općine mogu ujediniti među sobom ili s provincijom u jedno udruženje, konzorcij, radi obavljanja stanovitih služba ili radova zajedničkog interesa. Ako ta tijela pripadaju istoj provinciji. osnutak konzorcija odobrava prefekt, saslušavši mišljenje provincijskog administrativnog odbora, a ako pripadaju raznim provincijama. odobrava ministar unutrašnjih poslova, saslušavši mišljenje zainteresiranih provincijskih administrativnih odbora. Istim dekretom odobrava se i statut konzorcija i određuje se njegovo sjedište. Konzorcij ima svoju skupštinu (»assemblea consorziale«), upravno vijeće i pretsjednika, koji ostaju u funkciji kroz četiri godine. — I više se provincija može udružiti u konzorcij ili s jednom ili više općina radi obavljanja stanovitih služba ili radova.

d) Zakonski propisi u ratnom periodu

U godini 1940. započinje objavljivanje raznih »ratnih zakona«: zakon od 24. V. 1940., br. 461 o disciplini građana u vrijeme rata, zakon od 25. VIII. 1940., koji daje ovlaštenje ministrima rata, mornarice i zrakoplovstva, da militariziraju za vrijeme rata svoje civilno i plaćeno osoblje, zatim kr. dekret od 19. II. 1940. odobrava instrukcije o pravnim aktima vojnika u zoni vojnih operacija (smrtni i rodni listovi, oporuke i dr.).

Propisi zakona o ratu (kr. dekret od 8. VII. 1938. br. 1415) počinju se primjenjivati prema kr. dekretu od 10. VI. 1940. br. 566 dvadeset i četiri sata računajući od dana izdanja istoga dekreta.

Zakon od 16. VII. 1940. br. 1109 određuje propise o prilagođivanju legislativnih normi o zaštiti rada na zahtjeve ratnog stanja, u kojem se

nalazi narod, a zakon od 21. V. 1940. br. 415 donosi propise o organiziranju naroda za rat.

Zakon od 30. X. 1940. br. 1606 ustanovljuje razne privilegije i beneficije za nastavničko, nadzorno i rukovodeće osoblje osnovnih škola u Julijskoj krajini.

Zakonskom odredbom od 18. V. 1941. br. 452, po Italiji, nakon sloma stare Jugoslavije, okupirana područja, koja graniče s Riječkom provincijom, te otoci Krk i Rab i nekoji manji, prisajedinjuju se Riječkoj provinciji, — Vlada je ovlaštena da na tom području objavi talijanski ustav (Statut) i druge talijanske zakone, te da izdaje propise potrebne za koordinaciju istih s postojećim zakonima. Riječki prefekt vrši funkcije, koje su vojne vlasti bile dodijelile civilnim komesarima.

Mussolinijev »bando« od 17. V. 1941. uvodi u okupirano područje novi administrativni i sudski poredak. — Civilnu vlast vrše civilni komesari, koje imenuje vrhovna vojna komanda, pod čiju kompetenciju oni potpadaju i pod čijim instrukcijama postupaju. Oni vrše funkcije, koje su prema postojećim propisima pripadale najvišoj državnoj regionalnoj vlasti, naročito imaju osigurati red i javni život, čast i prava obitelji, život pojedinaca, privatnu svojinu, vjerska uvjerenja i vršenje vjeroispovjesti. — Vlasti i civilni funkcionari nastavljaju da vrše svoje funkcije po postojećim propisima, ali ih civilni komesar može smijeniti iz razloga političkih, vojnih ili javnoga poretka, a može isto tako imenovati i druge. Ako se radi o organima mjesne administracije, koji se biraju izborom, njihove funkcije se pridaju vanrednom komesaru, po mogućnosti imenovanom između stanovnika onoga kraja.

Kr. dekret od 5. I. 1942. br. 15 određuje, da ratno stanje prestaje na području provincije videmske, goričke, tršćanske i pulske, ali da ostaju na snazi propisi kr. dekreta od 10. IV. 1941. br. 221 glede Jadranskog obalskog pojasa i otoka na tom moru. (Ratno stanje na čitavom području države bilo je proglašeno kr. dekretom od 10. VI. 1940. br. 566, a na gore spomenute provincije odnosio se je kr. dekret od 4. IV. 1941. br. 194).

Kr. dekretom od 26. XII. 1941. br. 1583 protegnuta je bila važnost ustavnog i drugih temeljnih talijanskih zakona na područja anektirana zakonskim odredbama od 3. V. 1941. br. 291 i 18. V. 1941. br. 452.

Sredinom 1943. godine približava se slom fašizma.

Kr. dekretom od 14. VII. 1943. br. 630 proglašeno je ratno stanje u raznim pokrajinama, a među ostalima i na područja goričke, tršćanske i pulske provincije.

Zakonskom odredbom od 2. VIII. 1943. br. 704 ukinuta je bila fašistička stranka, a onom br. 705 raspušten je bio fašistički »parlament«.

Kr. dekretom od 4. VIII. 1943. br. 714 protegnuto je ponovno ratno stanje na čitavu državu.

Prema kr. dekretu od 9. VIII. 1943. br. 718 ne postoji više u Italiji ministarstvo korporacija, nego to ministarstvo je dobilo naziv: ministarstvo industrije, trgovine i rada.

Međutim Mussolini izdaje opet zakone i zak. odredbe za područje svoje male »socijalne republike«. Tako 8. X. 1943. izdaje on, sada »Duce del fascismo, Capo dello Stato nazionale repubblicano«, dekret o kompetenciji i funkcijama vladinih organa, a 9. X. o ratnim kaznenim propisima, koji se odnose na disciplinu građana.

11. XI. 1943. izdaje Mussolini zak. odredbu o osnivanju u sjedištu svake provincije izvanrednih provincijskih sudišta i jednog vanrednog specijalnog sudišta («Tribunale speciale straordinario«).

Legislativnim dekretom od 15. XII. 1943. br. 835 »Duce« je ukinuo savjetodavnu funkciju Državnog savjeta do odluke buduće nove ustavotvorne skupštine, a dekretom od 29. IX. 1943. br. 867 raspustio je senat, koji imenuje kralj.

Legislativnim dekretom od 2. II. 1944. br. 59 Mussolini je izmijenio tekst zakona o općinama i provincijama tako, da u općinama s pučanstvom ispod 20.000 stanovnika i načelnika (»podestà«) i podnačelnika imenuje dekretom glavar provincije (»capo della provincia«), a u onima s više od 20.000 stanovnika oni bivaju imenovani dekretom ministra unutrašnjih poslova.

Legislativnim dekretom od 18. IV. 1944. br. 145 Mussolini je odredio, da se vojnici i nevojnici, koji se priključuju »bandama«, koje djeluju na štetu državnih, vojničkih ili civilnih organizacija, kažnjavaju smrću strijeljanjem u leđa, pa i oni, koji samo olakšavaju rad takovih »bandi«. Koga se uhvati s oružjem u ruci, biva strijeljan na licu mjesta bez ikakvog suda. Istom se kaznom kažnjavaju i oni, koji davaju hranu, sklonište ili bilo kakovu pomoć gore spomenutim osobama. Ako se radi o najbližnjim rođacima, kazna se može sniziti na najmanje 15 godina, dok oni, koji se dobrovoljno predaju u roku od 30 dana, ne će biti kažnjeni. — Osuđenici se konfiscira sva pokretna i nepokretna imovina.

Legislativnim dekretom od 23. V. br. 179 »Duce« je ukinuo naziv ministra: »La carica di ministro di Stato è abolita«.

Na samrti »Duce« je htio »socijalizirati« svoju malu republiku. Legislativnim dekretom od 12. II. 1944. br. 375 odredio je socijalizaciju privatnih poduzeća, koja su 1. I. 1944., imala najmanje jedan milijun lira glavnice ili zaposlila najmanje 100 radnika. Socijalizirati su se imala također sva državna, provincijska i općinska poduzeća, kao uopće sva poduzeća javnoga karaktera. U upravi socijaliziranih poduzeća učestvuje i rad. — Prema legislativnom dekretu od 24. IV. 1944., br. 382 dekret o socijalizaciji poduzeća imao je stupiti na snagu 30. VI. 1944. na području Mussolini-eve »socijalne republike«. — Međutim, ni Mussolini, ni njegova »socijalna republika« nisu toga doživjeli.

II. SUDSTVO

Julijska se krajina — kako smo već napomenuli — sastojala od kneževske grofovije Gorica i Gradiška, grada Trsta s njegovim teritorijem i od čitave markgrofovije Istre, t. j. onog dijela, koji je pripadao Austriji, kao i onog, koji je do kampoformijskog mira pripadao mletačkoj republici. Nad svim ovim područjima bili su od XVII. do XIX. stoljeća na snazi lokalni statuti, potvrđeni po suverenoj vlasti, ali izmijenjeni i više manje ograničeni u svojem djelokrugu bilo provincijskim uredbama, kao n. pr. onom o osnutku goričke grofovije, bilo po općenitim zakonima, kao sudovnik — sudski pravilnik — iz 1781. godine i jozefinski građanski zakonik iz 1798. godine. Najveća ograničenja ili bolje reći posvemašnje ukidanje svakog partikularističkog prava uvelo je napoleonsko zakonodavstvo, koje je u ovim područjima bilo na snazi u vrijeme, kada je mletački dio Istre pripadao kraljevini Italiji, a zatim čitava Istra sa Trstom bila dio ilirskih provincija.

Reformom tršćanskog statuta, provedenom u 1550. godini ograničena je bila u velike široka autonomija, koju je dotada grad uživao, a koju su autonomiju Habsburgovci u ono vrijeme sve više stezali. Ferdinand I. nastojao je, da preuredi stare statute i konstitucije grada. Novi, u tom cilju modificirani statut dobio je »previšnje odobrenje« dekretom od 12. studenoga 1550. uz uobičajeni pridržaj prava, da se isti izmijenjeni u cijelosti ili djelomično. Istim dekretom, kojim je novi statut bio promulgiran naređuje se, da se uz ovaj statut ima nastaviti također i poštovanje starih običaja i specijalnih statuta, a na posljed-

njem mjestu i pravo kanonsko i carsko («et illis deficientibus iura canonica et imperialia»).

Ovaj statut s naknadnim modifikacijama i uz mnoga ograničenja po općim austrijskim zakonima, naročito po pomenutom jozefinskom kodeksu, ostao je u stvari na snazi sve do konca godine 1811., kada je sa 1. siječnja 1812. bilo uvedeno napoleonsko zakonodavstvo.

U t. zv. mletačkom dijelu Istre bilo je također statuta, modificiranih, a potom odobrenih u XVI.—XVII. stoljeću: Rovinjski statut iz god. 1531., Buzetski iz 1575. god. Pulski iz 1640. god., Koparski iz 1668. godine i t. d.

Na području goričkom postojale su konstitucije, t. j. provincijski zakoni, koji su 1556. godine bili modificirani i odobreni po austrijskom suverenu, a zatim ponovno modificirani 1604. god., te odobreni oko god. 1625.

Uz spomenute konstitucije grad Gradiška imao je svoje posebne običaje skupljene i izdane 1577. god., ponajviše proceduralne i kaznene prirode. Ovi su se običaji održali u Gradiški i u drugim mjestima ovoga okružja sve do početka XIX. stoljeća, iako nisu bili izričito odobreni po suverenu.

Požunskim mirom (26. XII. 1805.) pala je Istra pod Italiju, te je 30. ožujka 1806. uveden ondje Napoleonov codex. Bečkim mirom (14. X. 1809.) oduzet je bio Austriji njezin dio Istre, te gorička grofovija, teritorij Tržića i grad Trst, koja su sva područja, zajedno s t. zv. mletačkim dijelom Istre, oduzetim 29. I. 1810. od Italije, pripala Ilirskom kraljevstvu, gdje su ostala sve do pada Napoleonovog. — U tom je razdoblju vremena bila na ove provincije i teritorije protegnuta važnost i drugih zakonika, kao i glavni organički zakoni francuskog carstva.

Kada su, dakle, gore navedena područja 1814. god. potpala pod Austriju, ondje nisu više bila na snazi partikularistična prava, jer ih je već ukinulo Napoleonovo zakonodavstvo. Na mjesto toga zakonodavstva nastupilo je sada ono habsburško. Provedba ove izmjene bila je olakšana time, što francuski zakoni nisu mogli u ono nekoliko godina ući u običaje tamošnjega pučanstva.

Austrijsko zakonodavstvo je stupilo na snagu na svim životnim područjima tih teritorija. — Novi austrijski kazneni postupnik bio je uveden 1873. god., a stupio je na snagu šest mjeseci iza proglašenja, te 1877. god. zakon o ništovnoj žalbi, čime je bio učinjen veliki korak

naprijed u poredbi s pređašnjim austrijskim postupnikom. S dekretom od 1. kolovoza 1895. proglašen je bio novi građanski postupnik i sudbenik, a 1896. godine ovršni red, iza čega su slijedili još mnogi drugi zakoni, koji su upotpunili austrijsko zakonodavstvo.

Talijanski okupator našao je u Istri na pravosudnom području moderno austrijsko zakonodavstvo, svakako daleko naprednije, nego li je bilo ono u Italiji.

Talijanska se je uprava, prije vojnička, a kasnije civilna, uglavnom pridržavala internacionalnih konvencija ili običaja i ostavila na snazi bez bitnih modifikacija legislativni sistem, koji je prije postojao, tako u građanskom pravu, kao i u trgovačkom, kaznenom, administrativnom i fiskalnom. Ipak, odmah iza sklopljenog primirja, za vrijeme vojnčkog režima, vojne su vlasti već u posljednjim mjesecima 1918. god. i početkom 1919. god. izdale brojne proglaše (»bando«), koji su sadržavali propise i određivali kazne prestupnicima tih proglaša, koji su se odnosili na sigurnost okupacione vojske, na javni poredak, na uređenje prelaza ljudi i robe preko okupacione linije i sl. Vođenje izvida takovih krivičnih djela povjereno je bilo jednom ratnom sudu, koji je osnovan u Trstu u studenom 1918. god., a koji je primijenjivao propise iz spomenutih »banda«, držeći se općenitih principa talijanskog kaznenog zakonika, a postupajući prema propisima talijanskog kaznenog postupnika za ratne sudove, izdanog u svibnju 1915. godine. Tako su u Julijskoj krajini u ono doba bila u krjeposti dva kaznena postupka: uz onaj austrijski, koji je ostao na snazi za obična kaznena djela, primjenjivao se je i onaj talijanski za djela, koja su spadala u kompetenciju ratnoga suda, a tako i za ona obična kaznena djela (krađa, prevara, i sl.), ukoliko su počinjena na štetu vojske.

Osim propisa u kaznenim predmetima i drugi su se važni propisi određivali putem »banda« guvernerovih i naredaba vrhovne vojne komande, kao n. pr. konverzija valute, cjenici, propisi o uvozu i izvozu, produženje najmjova i zakupa i sl.

Naredbom vrhovne vojne komande od 6. I., 1915. (»Gazzetta ufficiale« od 11. I. 1919. br. 8) ponovno se na teritorijima okupiranima po talijanskoj vojsci uspostavlja redovna sudska nadležnost u predmetima kaznenim i vanparničnim, ali uz to ostaje na snazi sudbenost vojnih sudova.

Postepeno su se, ali stalno, uvodili na području Julijske krajine propisi talijanskog zakonodavstva, talijanski pravni principi infiltrirali

su se sad otvoreno, a sad prikriveno u stari austrijski legislativni sistem. Najznačajnije modifikacije uvedene su bile u kaznenom pravu, građansko je pravo ostalo gotovo čitavo nepromijenjeno, dok je trgovačko pravo već više bilo izloženo modifikacijama. Vrhovni sud — kasacija — u Rimu, koji je kao treća molba sudio i u civilnim parnicama iz Julijske krajine, primjenjivao je neki poslovnik, koji se je dijelom držao austrijskog, a dijelom talijanskog zakona.

Iza aneksije užurbanim je tempom uslijedilo izjednačivanje na svim poljima zakonodavstva novih teritorija sa starim pokrajinama Italije. Prvo je bilo modificirano krivično zakonodavstvo. Kazneni kodeksi bili su protegnuti na nove provincije kr. dekretom od 23. VI. 1921. br. 887 time, da će stupiti na snagu 1. I. 1922., koji je rok opet bio produžen dekretom od 22. XII. 1921. br. 851 na 1. IV. 1922. Do toga datuma ostao je na snazi stari kazneni zakon od 27. V. 1859. — Bilo je odgođeno također stupanje na snagu zakonodavstva o štampi, osim zakona od 28. V. 1906. br. 227 i onoga od 7. V. 1910. br. 422, koji su stupili na snagu 1. I. 1922.

Provedbene propise o koordinaciji i prelazne odredbe tako glede kaznenoga zakonika, kao i postupnika, sadržaje kr. dekret od 5. III. 1922. br. 258, upotpunjen s naknadnim dekretima od 14. V. 1922. br. 692 i od 29. VII. 1922. br. 960 o nazivlju ureda i sudskih vlasti u novim pokrajinama i o braniocima u kaznenom postupku. Dekret od 14. V. 1922. određuje, da se u novim provincijama mijenjaju nazivi sudskih vlasti, tako »Tribunale di appello« u »Corte d'Appello«, »Tribunale provinciale e circolare« u »Tribunale civili e penali«, a »Giudizio distrettuale« u »Pretura«. Više državno tužništvo, »Procura superiore di Stato«, od sada će se zvati »Procura generale del Re«, a državno tužništvo, »Procura di Stato« — »Procura del Re«.

Kr. dekretom od 21. XII. 1922. br. 1703 određuje se, da se na osnovu civilnih presuda izdanih u starim provincijama Italije može voditi ovrha u novim provincijama i obratno.

Na području privatnoga prava bila je na nove provincije protegnuta važnost drugog i četvrtog dijela talijanskog trgovačkog zakonika (kr. dekret od 6. VIII. 1922. br. 1299), koji se odnose na pomorsku trgovinu, plovidbu, te na sekvistar, pljenidbu i sudbenu dražbu brodova, kao i na zastaru, zatim propisi o punodobnosti (kr. dekretom od 21. XII. 1922. br. 1685 punodobnost se u novim anektiranim pokrajinama postizava sa 21. godinom, gdje se je do tada postizavala sa 24. godinom);

o obiteljskim odnosima i dr. Kr. dekretom od 7. VI. 1923. br. 245 protegnuta je na nova područja važnost zakona o državljanstvu; kr. dekretom od 22. IV. 1923. br. 893 uvodni propisi građanskoga zakonika i t. d.

Čekalo se je ipak na u Italiji spremanu reformu civilnih zakonika, pa da se onda važnost tih dotjeranih zakonika protegne i na nove provincije.

Kr. dekretom od 24. IX. 1923. br. 2013 bilo je na nove provincije protegnuto važenje odredaba talijanskog građanskog zakonika, koje se odnose na građanski (civilni) status, na formalnosti sklapanja građanskih brakova, kao i odnosnih dekreta, koji se odnose na istu materiju.

Zakonskom odredbom od 20. III. 1924. br. 373 (554) protegnuti su na nove provincije — uključivši i Rijeku — članovi 108.—115. građanskog postupnika, koji uređuje kompetenciju među sucima i sporove glede jurisdikcije.

Procesualno austrijsko pravo, koje je bilo na snazi u ovim bivšim austrijskim pokrajinama (postupnik od 1. VIII. 1895. br. 110—113 i od 27. V. 1896. br. 78—79), bilo je moderno i na visini, pa je Italija otezala da u novim provincijama uvede svoje zakone, koji su daleko zaostajali za njima. Tek kr. dekretom od 4. XI. 1928. br. 2325 protegnuti su bili sa važnošću od 1. VII. 1929. na anektirana područja talijanski zakoni: građanski zakonik od 25. VI. 1865. god., trgovački zakonik od 31. X. 1882. god., građanski postupnik od 25. VI. 1865., zakoni o pomirbenom sudovanju od 16. VI. i 26. XII. 1862. i od 28. VII. 1895. god., o notariatu i notarskim arhivima od 16. II. 1913. god. Ostali su ipak i dalje na snazi u novim pokrajinama stari propisi o zemljišnim knjigama (austrijski zakon od 25. VII. 1871. br. 75, te kr. dekret od 28. III. 1929. br. 499), kao i zakon o trgovačkim društvima s ograničenim jamstvom od 6. III. 1906. br. 58.

Zakonskom odredbom od 26. I. 1921. br. 849 bilo je osnovano jedno posebno odjeljenje Kasacionog sudišta u Rimu za nove provincije.

U toku pojačane talijanizacije bila je zakonskom odredbom od 15. X. 1925. br. 1796 uvedena kod svih sudskih ureda upotreba talijanskog jezika, kao jedinog službenog jezika.

Kr. dekretom od 24. III. 1923. br. 601 bila su u Italiji ukinuta sva Kasaciona sudišta, osim onoga u Rimu, koje će preuzeti sve njihove funkcije.

Na području Julijske krajine postojalo je apelaciono sudište u Trstu, pod koje su potpali Okružni sudovi: Kopar (kotarski sudovi: Bistrica, Buje, Kopar, Motovun, Piran, Volosko—Opatija); Gorica (kotarski sudovi: Ajdovščina, Kanal, Červinjan, Komen, Krmin, Gorica, Gradiška, Idrija, Bovec, Trbiž, Tolmin); Okružni sud Pula (kotarski sudovi: Labin, Cres, Vodnjan, Lošinj, Poreč, Buzet, Pazin, Pula 1. i 2., Rovinj); Okružni sud Trst (kotarski sudovi: Tržić, Postojna, Sežana, Senožeće, Trst 1., 2. i 3., Trst—grad); Okružni sud Zadar (kotarski sudovi: Lastovo, Zadar).

Kasacioni sud u Rimu pripremljao je teren za pravnu asimilaciju i zakonodavnu unifikaciju postavivši se na stanovište (dekret od 3. VI. 1922.), da nova područja u razdoblju između sklopljenog primirja i proglašene aneksije nisu za Italiju bila strani teritorij, pa da je stoga pravo na izdavanje zakona za ona područja pripadalo još prije aneksije osim vrhovnoj komandi (dekret od 28. XI. 1924.), također i Italiji, kao državi, kojoj je ta vojska pripadala, te da je stoga ona ovo svoje pravo mogla izvršiti na sve načine, predviđene ustavom (dekret od 26. VI. 1923.). Uslijed takovog stanovišta vrhovnog suda nije bilo potrebno, da se u tim provincijama, koje još nisu bile anektirane, provodi ikakav delibacioni postupak prije izvršenja presuda talijanskih sudova (dekret od 21. XII. 1922.). Kasacija je uvijek polazila sa stanovišta, da zakoni, koji važe u okupiranom području, izvode svoju važnost i snagu iz volje talijanske države i da su prema tome neke vrsti talijansko regionalno pravo.

Reforma postupka u Italiji kod kotarskih sudova pred pretorom (kr. dekret od 20. IX. 1922. br. 1316), pa dostava sudbenih akata putem pošte (kr. dekret od 21. X. 1923. br. 2393), temelji se također na pravnim normama, koje su važile u novim provincijama, pa je taj utjecaj jasno vidljiv i kod mandatnog postupka (zak. od 9. VII. 1922. br. 1035), koji odgovara propisima §-a 548.—554. tadašnjega austrijskoga postupnika.

1. travnja 1922. stupio je na području Julijske krajine na snagu kazneni postupnik, a zakon o javnoj sigurnosti sredinom studenoga iste godine.

Hijerarhična i teritorijalna sudska podjela u novim je provincijama bila u prvo vrijeme ostavljena uglavnom onakova, kakva je bila pod austrijskim režimom, ali se je kroz deset godina iza svršetka rata provodila i asimilacija pravosuđa. Postepeno su vrhovne pravosudne

austrijske vlasti bile nadomještavane — uključivo i upravna sudišta — s odgovarajućim talijanskim vlastima, a važnost talijanskih zakona protezala se je postepeno na nova područja.

Odmah iza okupacije ukazala se je potreba, da se dovrše mnogobrojni sudski — naročito kazneni — postupci. Kasaciono sudište u Rimu nije moglo da bude nadležno za rješavanje tih postupaka, a nije ni imalo sudaca, koji su poznavali austrijsko pravo, po kojem se je sudilo i po kojem su imali biti i konačno dovršeni ti postupci već u toku.

Vrhovna vojna komanda izdala je naređenje od 15. I. 1919. br. 1086, prema kojemu drugostepena sudišta — apelaciona sudišta — u vijeću od 5 sudaca imaju da vrše onu jurisdikciju u kaznenim postupcima, koja je pripadala vrhovnom sudištu. Takovo je stanje potrajalo sve do kr. dekreta od 4. XI. 1919. br. 2039, koji je odredio, da funkcije, koje su pripadale tako u civilnim, kao i kaznenim postupcima Vrhovnom sudištu, kasaciji u Beču, imade privremeno vršiti Kasaciono sudište u Rimu, kod kojega je bilo imenovano pet novih sudaca, izabranih u prvom redu među talijanskim sucima, odnosno pravnicima iz okupiranih područja.

Zak. odredbom od 26. VI. 1921. br. 849 bila je kod rimske Kasacije osnovana posebna sekcija (»sezione speciale promiscua per i territori annessi«), koja je imala rješavati sve pravne lijekove iz novih područja. Kompetencija ove sekcije bila je kasnije proširena zak. odredbom od 20. III. 1924. br. 372 također i na Rijeku za predmete, koje je prije rješavala kr. Kurija u Budimpešti. Ova je sekcija prestala funkcionirati 1. VI. 1927., kada su postupke iz novih pokrajina počele da rješavaju ostale sekcije rimskog Kasacionog sudišta, kao i za ostale dijelove Italije.

Dok je u bivšoj Austriji sporove o nadležnosti između sudbenih i upravnih vlasti rješavalo posebno sudište, koje je stajalo izvan istih, u Italiji je takove sporove rješavalo rimsko Kasaciono sudište.

Zak. odredbom od 26. XII. 1928. br. 2743 određuje se, da se danom 1. VII. 1929. osniva u Rijeci jedna sekcija Apelacionog sudišta s jurisdikcijom nad Okružnim sudovima u Rijeci, Puli i Zadru, koja sekcija potpada pod Apelaciono sudište u Trstu. Parnice u toku kod Apelacije u Trstu vodit će se do 30. IX. 1929. Do toga datuma vodit će se također kod Tribunala u Kopru i Puli parnice iz područja preture u Ilirskoj Bistrici i Volosko—Opatiji.

Kr. dekretom od 12. XII. 1938. br. 1852 bila je odobrena prva knjiga — prvi dio — novog talijanskog građanskog zakonika (o osobama) time, da će stupiti na snagu, 1. VII. 1939. Norme o uvođenju tih novih zak. propisa u život donosi kr. dekret od 24. IV. 1939. br. 640. U vezi s tim propisima o uvođenju u život (»attuazione«) prve knjige građanskoga zakonika, kr. dekret od 9. VII. 1939. br. 1238 donosi pravilnik o matičnom uredu (»stato civile«), vođenju matičnih knjiga, o sklapanju brakova i sl. Propisi o nasljedstvu i darovanju odobreni su bili kr. dekretom od 26. X. 1939. br. 1586, a stupit će na snagu 21. IX. 1940.

Kr. dekretom od 30. I. 1941. br. 15 odobren je bio dio građanskoga zakonika o vlasništvu s važnošću od 28. X. 1942., s onim br. 16 odobren je dio (knjiga) o obvezama; s dekretom broj 17 dio o poduzeću i radu (»dell'impresa e del lavoro«), a dekretom br. 18 dio o zaštiti prava (»della tutela dei diritti«) — svi potonji s važnošću od 21. VI. 1942.

Zakonom od 5. V. 1939. br. 660 modificiraju se kr. dekreti od 24. IX. 1931. br. 1556 i od 14. V. 1936. br. 831 o promulgaciji zakona tako, da se od sada imade primjenjivati formula proglašivanja: »milošću božjom i voljom naroda kralj Italije i Albanije, car Etiopije je sankcionirao i proglašuje, a senat i komora fašija i korporacija su odobrili«.

Za vrijeme rata zakonskom odredbom od 9. XII. 1941. br. 1386, pretvorenom u zakon od 7. V. 1942. br. 560, odgođeno je bilo djelovanje specijalnoga suda za zaštitu države (»Tribunale speciale per la difesa dello Stato«), koje je zakonskom odredbom od 15. XII. 1936. br. 2136 već bilo odgođeno, te je imalo započeti danom 31. XII. 1941.

Kr. dekretom od 28. X. 1940. br. 1443 bio je odobren tekst novog građanskog postupnika, a provedbeni i prelazni propisi kr. dekretom od 18. XII. 1941. br. 1368. Propisi za koordinaciju odredaba postupnika s propisima novog građanskog zakonika proglašeni su bili kr. dekretom od 20. IV. 1942.

Kr. dekretom od 16. III. 1942. br. 262 odobren je bio čitav tekst novoga talijanskog građanskog zakonika time, da ima stupiti na snagu 21. IV. 1942., a kr. dekretom od 30. III. 1942. objavljeni su provedbeni i prelazni propisi.

Zak. odredbom od 29. VII. 1943. br. 668 ukinut je bio Specijalni tribunal za zaštitu države, koji je bio osnovan zakonom od 5. XI. 1926.

br. 2008. Njegovu funkciju preuzimaju vojni sudovi — Tribunali — za vrijeme trajanja ratnog stanja.

Za svoju malu »socijalnu republiku« izdaje Mussolini 11. XI. 1943. zak. odredbu o osnivanju u sjedištu svake provincije izvanrednih provincijskih sudišta i jednog vanrednog specijalnog sudišta (»Tribunale speciale straordinario«).

Prvi imadu da sude fašistima, koji su izdali zakletvu vjernosti ideji, onima koji su iza 25. VII. 1943. crnili fašizam i njegove institucije ili izvršili nasilje protiv osoba ili stvari fašista ili fašističkih organizacija, a potomji da sudi onim fašistima, koji su na sjednici Velikog vijeća fašističkog 24. VII. 1943. izdali ideju i svojim glasovanjem dali kralju izliku da provede državni udar.

Legislativnim dekretom od 3. XII. 1943. broj 794 Mussolini je na svojem području ponovno uspostavio ukinuti specijalni Tribunal za zaštitu države i to sa sjedištem u Mantovi, a mogu se osnovati i regionalne sekcije toga Tribunala. Interministerijalnim dekretom od 27. I. 1944. br. 45 sjedište je suda premješteno bilo u Parmu.

*

U našim, za vrijeme drugoga svjetskoga rata po Italiji okupiranim i anektiranim krajevima, proglasom Mussolini-a (»bando del Duce del fascismo, primo marescialo dell'Impero, comandante delle truppe operanti su tutte le fronti«) od 3. X. 1941. proglašeni su bili kazneni propisi, prema kojima se kažnjava smrću atentat protiv jedinstva, nezavisnosti, integriteta i sigurnosti talijanske države, kao i oružani ustanak, a najteže se kazne predviđaju također i za zločine: subverzivna propaganda i uzveličavanje zločina, zločini protiv unutrašnje osobnosti države, atentat na tijelo i slobodu pripadnika naoružanih sila, štrajkovi s političkim ciljem i t. d. Ovi su propisi još bili upotpunjeni »bandom« od 24. X. 1941.

Mussolinijevim proglasom od 28. IX. 1941. osniva se posebna sekcija kod Kasacionog sudišta u Rimu, koja imade rješavati pravne lijekove protiv rješenja sekcije apelacionog sudišta u Rijeci (»Bando« od 2. VI. 1941.) i sudskih vlasti na teritoriju bivše Jugoslavije, koji je bio uklopljen u riječku provinciju, a protiv kojeg rješenja je dozvoljena bila žalba na vrhovni sud po jugoslavenskim zakonima,

Prema proglasu Mussolinija od 24. IV. 1941. na okupiranom području bivše Jugoslavije ostaje u krjeposti zakonodavstvo u predmetima građanskim, trgovačkim, mjenbenim i kaznenim, osim u slučajevima, za koje su talijanske vlasti izdale specijalne propise. Sudbenost vrše dosadnji mjesni sudski organi.

Talijanski vojni ratni sudovi vrše sudbenost glede djela predviđenih u talijanskom kaznenom vojnom zakoniku ili pak talijanskom kaznenom zakoniku, ako ta djela počine talijanski državljani ili druge osobe na štetu pripadnika okupacionih naoružanih snaga.

Na okupiranom području nastavljaju vršiti sudsku vlast u predmetima civilnim, trgovačkim i kaznenim sucj kotarskih sudova, okružnih sudova i apelacionih sudišta po zakonskim propisima, koji su bili u krjeposti u odnosnim područjima, kako se to određuje u »Bandu« od 17. V. 1941., kojim se u okupirana područja uvodi novi administrativni i sudski poredak.

Na području sušačkog suda imao se je upotrebljavati talijanski jezik kod civilnih sudova u odlukama sudaca, ako je taj jezik u prvom aktu bio upotrebljen, a kod kaznenih rasprava, ako to tuženi zatraži. Stranke i branitelji imadu uvijek pravo da se služe talijanskim jezikom.

S U M M A R Y

At the end of the first world war on the 3rd November 1918, in »Villa Giusti« near the town of Udine (Videm) the plenipotentiaries of the belligerent parties were assembled in order to stipulate the terms of armistice as far as the Italian front was concerned.

On behalf of the Entente the plenipotentiary was General Armando Diaz and representing the routed Austro-hungarian forces was General Weber.

Among other things it was stipulated while pending the peace negotiations the Austro-hungarian army should be withdrawn behind a line which more or less did not vary much from the boundary which was at its time anticipated by the Art. 4 of the »notorious« London pact. According to the Art. 6 »Landforces condition« it was further arranged that the provisional administration all over the occupied territories should be conferred upon Local authorities under the control of stationery Allied Military Commands — actually by the Italian occupation forces themselves. Consequently the Supreme political and administrative authority over these territories was the High Command of Italian Army while the executive power rested with the General Secretariat for Civil Affairs attached to the Army H. Q. which thus exercised over the administrative civil authorities that same supervision which in Italy had been the competence of the Central Administrative Authorities.

In accordance with the ordinance of the Chief of General Staff Italian Army dated 19th November 1918 governors were appointed to control the following provinces: The first residing in Trieste had jurisdiction upon this city-province extending his authority as well over the province of Gorizia-Gradisca including moreover those parts of Carniola and Carinzia which were being enclosed within the confines the armistice determinated as being pending. The second governor had the city

of Zadar as his residence administering the occupied part of Dalmatia, while the remaining one residing in Trento city controlled the occupied part of Trento province.

To further carry out the principle of self-government the General Secretariat of the Supreme Command issued the circular Nr. 999 of the 28th November 1918 informing all Austrian functionaries still residing in the occupied territories and desiring to remain in their respective functions that they should request prior authorization and consent, but if they were somehow politically compromised their request would not receive due sanction.

At the beginning of the occupation there was anticipated that the High Command of Italian Army would sanction and support the Local authorities represented by its administrative bodies in continuing to administrate their function superintended by the respective Local military commands themselves. As happened later on this order had not taken place having the pretext that owing to administrative expediency and public order — there being actually for the political reasons mainly — these bodies functions were not desired and consequently all the Local representative bodies were abolished and disbanded not long afterwards.

The functions which according to Austrian law were the competences of the provincial diets, provincial committee or of provincial captain were being henceforth entrusted to the newly appointed commissioner for provincial autonomous affairs. While those functions which once appertained either to communal committees or to communal councils were conferred to a mayor or to an extraordinary communal commissioner. Thus, the Istrian province as well as that of Gorizia-Gradisca instead of having been represented by their respective representative bodies were being henceforth in charge of a commissioner for autonomous affairs. As the city-province of Trieste was concerned it was administered at first by a municipal representative body which formerly Austria had abolished and Italy in its turn reestablished in order to cancel it again appointing an extraordinary commissioner instead.

Thus, by the Royal decree of 4th July 1919 military governors were revoked in order to be superseded by extraordinary commissioners whose denomination four days later was exchanged into General civil commissioner and whose administrative functions were being strictly determined.

In accordance with the same Royal decree there was established at the Government of the State a new department under the title of

Central office for New Provinces, taking over all those administrative functions which heretofore were being exercised by the Supreme command of military forces, respectively by its General secretariat for civil affairs. Apart from above stated functions this new office was entrusted with the administration of the new territories, then to prepare them for annexation and after annexation to regulate the transfer of their administrative functions into the competence of respective ministries.

With regard to the authority of the General civil commissioners, their functions consisted in exercising the control and administration of all civil affairs adding as well those pertaining to the Government of State itself as well as those of a local character. In addition they had the power with which once the governors were invested or that which according to former Austrian legislation was due to a governor general (Statthalter).

The above stated Royal ordinance provided moreover the establishment of the Counsel Commissions, one being central and the other regional ones, respectively for the Adriatic, Trento and Zadar territories. These commissions were empowered to express their opinions and views as well as to give their suggestions regarding affairs concerning their respective territories.

From the time when the military authorities were substituted by the civil ones, the legal ordinances common for all occupied territories were onwards laid down by the Royal Edicts or by decrees having statutory force, while those special for every province were being issued by the General Civil commissioners themselves.

Following the introduction of sets of new regulations, mostly pertaining to a financial character, in addition not long afterwards there was instituted all over the Julian territories the Italian Legislation concerning the Public Security.

Meanwhile an apprehensive feeling had been widely manifested lest the Italian Legislation should be introduced over the occupied territories and consequently a tendency persisted against any possibility that the actual provisional state be exchanged. In Italy these anxieties and apprehensions were being displayed as an autonomous movement for which in the main the Slavs population were responsible.

On the 16th July 1920 Italy and Austria exchanged the ratifications of the Peace Treaty which they stipulated on the 10th October 1919 in Saint Germain en Laye, it was followed by the Rapallo agreement of the 12th October 1920 between the Kingdoms of Serbs, Croats

and Slovenes and Italy concerning delimitations of their respective boundaries, thus leaving the city of Rijeka and its territory to be a Free State with self-government.

It is rather significant the ordinance of 31st August 1921 whereby the Government in view of the forthcoming communal elections was authorized to apply the same prescriptions of the Italian communal and provincial law and to extend it on all annexed provinces. Further, this same ordinance afforded modifications of those communal vote districts where the Government believed to be convenient and necessary. Thus, under the pretext of being necessary owing to »national reasons« some communal vote districts near the town of Idria were subjected to modification, and later on, the same modifications were being applied on the territories of some Istrian communes as well.

In compliance with the Legal ordinance of the 17th October 1922 were abolished the General Civil Commissioners thus enabling the administrators of the provincial government to be henceforth the prefects, as the case had been in the old Italian provinces. Consequently the city of Trieste became the seat of a prefecture and the vice-commissioners in political districts were in turn replaced by the vice-prefects with the result that in the cities of Poreč and Gorizia the vice-prefects assumed and directly executed all functions pertaining to the authorities of the first instance.

Till the end of 1922 there should had to be liquidated the above mentioned Central Office by the Presidency of Ministerial Counsel leaving its functions to be given over to other Ministries according to their competences. Besides, the other Counsel commissions should had to suspend their duties untill the same date.

As soon as the Fascist Government took the administration in hands its first task was directed towards the unification setting aside every heed. Thus, in conformity with the Legal ordinance Nr. 9 of the 11th January 1923 the Italian law of the 4th February 1915 Nr. 148 concerning the communal and provincial administration was henceforth extended over the newly acquired provinces.

The province of Istria with its seat at Pula, incorporating the districts of Kopar, Poreč, Pazin, Pula, Volosko-Opatija and Lošinj was instituted in compliance with the Legal decree Nr. 53 of the 18th January 1923. Moreover, by the same ordinance there were established the Trieste province, incorporating the districts of Trieste and that of

Postojna, as well as the Zadar province, while the Kvarner province with its seat at Rijeka was decreed by the ordinance Nr. 213 of the 22nd February 1924.

The provisions of Law of the 4th February 1915 concerning the communal and provincial administration was in course of time subjected to several modifications. Thus, in conformity with the Legal decision of the 11th January 1923 it had been introduced and extended over all the territory of Julian province where the first modifications of its prescripts followed by being provided by the Legal enactment Nr. 2839 of the 30th December 1923. As a result of the provincial council was reduced to 45 respectively 35, 30 and 25 members, while those of provincial deputations was curtailed regardless population to six members and valid for every province. The communal secretary as being an exponent of the regime became thus more authoritative than the case had been ever heretofore.

In the year 1926 when the Fascist regime took firmly the management of the State in its hands, concurrently many administrative re-organisations ensued. Thus, in every commune the administration was entrusted to a newly appointed mayor (podesta) who apart from having the executive competence was moreover empowered in deliberating about affairs which were once the competence of the communal councils (consiglio municipale). His office lasted for a period of five years. On the other hand, all those communes exceeding 20.000 inhabitants were entitled to hold a communal advisory committee (consulta municipale) which was actually a technical and advising body consisting according to population from 6 to 40 members which were appointed by the prefect himself.

A very significant reform in the Italian social and political order was brought about the Law of the 3rd April 1926 concerning the juridical discipline of labour relations whereby the Government intended to solve the problem of relations between the capital and labour. Later on another one followed by being sanctioned on the 5th February 1934 concerning corporations their establishment and functioning, whereby the Government in order to perfecting the corporative and syndical system, which as being stated above was being introduced by the enactment of the 3rd April 1926, intended to replace the syndical base into the corporative one.

A further reform of the provincial administration was decreed by the Law of the 27th December 1928 in virtue of whichever electorate were to be abolished and to the Central administration was given the

power to nominate outer organs for provincial offices. Thus, the administration of every province was constituted of a chairman (preside) and of a provincial rectorate which according to population of respective province numbered 8 respectively 6 or 4 rectors and whose gratuitous office lasted 4 years only. The president of a province was henceforth entitled to execute as well those functions which the Law of communes and provinces prescribed to the chairman of a provincial deputation or to the deputation itself, while the rectorate was responsible for all those functions which according to the same law were the competences of a provincial council.

The Legal ordinance of the 3rd March 1934 Nr. 383 sanctioned the new law concerning the communes and provinces. Thus, a prefect was appointed to be the head of every province as being the supreme state's authority for his respective territory moreover he was a direct representative of the executive power. The same enactment approved the establishment of the prefectorial council and an administrative committee, which when deliberating about administrative affairs was to be composed at least of the prefect himself then four prefectorial officials and four other members which were appointed by the secretary of the Fascist party.

As regards communes, it was represented by a mayor (podesta) whose office lasted four consecutive years, during which period he received no emoluments whatever, while the secretary being the State's functionary was hierarchically subordinated to the mayor.

The prefect himself regulated the membership of a counsel while the syndical corporations recommended the candidates for counsellors among which the prefect nominated members for this counsel which was a collegial administrative body having merely a consultative scope.

Further, according to this same ordinance every province had his own chairman (preside) moreover its rectorate which was consisted of 8 respectively 6 or 4 members varying in number according to the population. Their gratuitous office lasted for four years.

In the year 1940 various war-ordinances began to circulate with a view to regulate the behaviour of the population in case of a war, then about the adaptability of legislative norms, about the work-protection during the war, finally regarding the organisation and preparation of the population for the war etc. In order to somehow encourage Italian instructors who were not quite at ease among the population of the Julian province the Government decreed the ordinance of the

30th October 1940 affording sundry privileges and benefits to be granted to educational staff of public schools who were residing there.

Following the downfall of Yugoslavia in 1941, Mussolini introduced all over the occupied territories a new administrative order authorizing the civil commissioners to exercise functions which heretofore were the competences of the civil authorities, and henceforth to be responsible to their respective military commands which actually appointed them., while the civil authorities were instructed to execute their previous functions under the control of the civil commissioners they were liable to be instantly dismissed by the commissioner if their political views were somehow inimical to military and public order. Further, all those functions regarding local administration which formerly had been regulated by the electorate were taken over by an extraordinary commissioner himself.

Soon after the downfall of Fascism in 1943 it was disbanded as well, and thus in turn the Fascist parliament overthrown. Mussolini controlling still a small »socialistic republic« issued new regulations. Thus, by the legislative decree of the 2nd February 1944 the communal and provincial law was partly modified with the result that at head of a commune was appointed a mayor (podesta) and for a province a chief (capo della provincia).

It is interesting to note that following Italian occupation after the first world war of 1918 all over the Istrian territory still prevailed and was felt present the modern Austrian legislation which as a matter of fact had been more advanced and perfected as the case was with the Italian one. By the previous order of the Supreme Command of Italian Army dated 6th January 1915 all over the occupied territories was reestablished the regular judicature dealing with the penal and extra judicial proceedings but, besides, the authority of military courts remained fully in force.

Preceding the annexation the various regulations and prescriptions of the Italian legislation were gradually and steadily introduced all over the Julian province. Thus it came about that the Italian juridical precepts began at one time openly at another stealthily to be inserted into the old Austrian legislative system. As a result of there were the most significant modifications introduced into the penal-law and to a certain extent there being subjected the commercial-law as well, while the civil-law in the main as left unaltered.

Soon after the annexation there hastily followed the unification on all the fields of the legislation between the old and new Italian provinces. At first the penal-law was unified and by the Legal decree of 23rd June 1921 the complete application of the penal codes were extended on new territories while the private-law was being gradually amended incorporating some of the important parts of the civil and commercial-laws.

In the beginning while the new reforms were expected from Italy no haste prevailed then towards the unification of the civil codes and procedures. Consequently it was delayed with the view of awaiting the sanctioning of all these elaborated and perfected laws and then simultaneously to extend them on the newly annexed provinces. Thus it came about that the unification had not taken place at all and subsequently by the Legal ordinance of 4th November 1928 partially followed the sanctioning of the old Italian civil-law of 1865, commercial code of 1882 and the civil procedures of 1865, as well as the other codes. Towards the end of 1938 there began to be gradually and partially introduced the new Italian civilcode which until the April of 1942 was brought into practice as a whole.

In 1919 the Supreme Command of Military Forces decreed an order prescribing that the functions previously pertaining to the Supreme Court of Cassation of Vienna dealing in civil and penal matters should to be dealt with at the Supreme Court of Cassation in Rome. In accordance with this ordinance two years afterwards, in 1921 there was established a special section at this court, which was empowered in deciding about all those law-amendments concerning the new provinces. Later on in 1924 the competence of this office was being extended to the city of Rijeka as well in order to deciding about all those questions which were once the competence of the King's Curia of Budapest. Towards 1927 this special section ceased to function altogether giving over its competence to other sections of the Court of Cassation.

In its time the Rapallo Treaty (12th November 1922) had duly anticipated the establishment of the Free State of Rijeka which subsequently was abrogated and in accordance with the Treaty of Rome (27th January 1924) stipulated between the Kingdoms of Serbs, Croats and Slovenes, and Italy, the city and the territory of this short-lived Free State were annexed and by the Legal decree Nr. 211 of 22nd February 1924 fully incorporated to Italy.

When taking into consideration that all over the Julian region the old efficient Austrian Legislation was being gradually replaced by the Italian one, facilitating this interchange by the fact that it represented only a turn from a balanced legislative system into another — quite opposite the case had been as the city of Rijeka was concerned where the legislation was being continually exposed to arbitrary modifications and abuses perpetrated by the various governments and regimes, which since the armistice up to the annexation imposed or obtruded themselves, some »via facti« other even with an international connivance.

Concurrently with the unification of the public-laws the Legal ordinance Nr. 213 of the 22nd February 1924 supported the establishment of the new province of Quarnaro with the city of Rijeka as capital. In the beginning the head of this province was a governor having almost the same power which were once invested with the General Civil Commissioners in Julian and Trento provinces. Two months afterwards the governorship was abrogated and its competence went entrusted to a prefect who in his turn was empowered with the same authority pertaining to other prefects residing in Italy.

In conformity with the decree of 20th March 1924 various weighty laws, ordinances and regulations were imposed on the city of Rijeka. Thus in due succession there followed the statute law proclaiming Italian constitution, then the law regulating the citizenship, several parts of the civil code, the law of the public security etc. Following the foregoing there were introduced almost the complete Italian penal-law, then the law regulating the parliamentary elections and in addition to there was decided that all Rijeka's court verdicts might thenceforward to be regulated or executed in whichever part of Italy, and viceversa.

Subsequently there were proclaimed many norms in regard to Italian public-law, particularly those in connection with finances, then those concerning the public education, about the national defence, administrative judicature etc. Finally by the Legal decree of 14th March 1926 the Italian law of communal and provincial administration was extended upon this city and its territory.

In conclusion the rights appertaining to Yugoslav population living on the territory of Rijeka were being duly set forth by the Rome Agreement of the 27th January 1924 and subsequently reinforced by the Nettuno Conventions of 20th July 1925.